

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СТЕПАНОВ ДЕНИС СЕРГІЙОВИЧ

Гриф
Прим. N ____
УДК 330.131.7

ДИСЕРТАЦІЯ
ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

08.00.04 - економіка та управління підприємствами

(за видами економічної діяльності)

Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Д.С. Степанов

Науковий керівник Демчук Наталія Іванівна, доктор економічних наук,
професор

Херсон – 2019

АНОТАЦІЯ

Степанов Д.С. Діагностика економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – ПВНЗ Міжнародний університет бізнесу і права, Херсон, 2019. – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2019.

В дисертаційній роботі доведено необхідність діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, що дає можливість своєчасно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, нарощувати конкурентні переваги та сприяти збільшенню рентабельності підприємства у довгостроковій перспективі.

Розкрито теоретико-методичні аспекти економічної безпеки підприємства. Систематизовано основні підходи до розуміння сутності та змісту економічної безпеки. Розроблено практичні рекомендації щодо формування та впровадження системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Визначено сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки у глобальній моделі національної безпеки держави. Для більшості системних ризиків підприємство саме по собі може лише частково пом'якшити ризики. Окрім страхування, вони не можуть розробляти та впроваджувати повноцінні рішення для запобігання ризиків. Величезний вплив системних ризиків, брак розуміння, інформації та рішень, змушує підприємства недбало визначати та вирішувати ці ризики. Побудувати результативну систему економічної безпеки можна в умовах забезпечення дотримання вимог правового поля функціонування суб'єкта господарювання та вивчення причин виникнення зовнішніх загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання та держави в цілому, які тісно переплітаються і взаємозалежні.

Здійснено ґрунтовний аналіз факторів впливу, що створюють позитивні або негативні передумови для формування і впровадження діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Серед усієї сукупності факторів виділені природні фактори, економічні фактори (внутрішні та зовнішні), а також наукові дослідження і розробки. До природніх факторів віднесено природно-кліматичні умови і ґрунтовий покрив. Серед внутрішніх економічних факторів, які здійснюють вплив на діагностику економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, виокремлено використання земельних, фінансових, трудових, матеріально-технічних ресурсів та рентабельність виробництва за видами продукції. Серед зовнішніх економічних факторів аналізувались привабливість галузі, інвестиційний клімат та державна підтримка сільського господарства.

Розкрито змістовну сутність активізації процесу інноваційного розвитку в загальній концепції економічної безпеки підприємств. Розглянуто синергетичні конфігурації діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Вибір правильних партнерів може бути вирішальним для успіху мережі цінностей. Часто вибір партнера не може бути зроблений виключно на основі фінансових показників, таких як оцінка грошових потоків, оскільки розбіжності у виступах кандидатів-партнерів неможливо виміряти в грошовій формі. На прикладі даного дослідження, найменш важливими були монетарні критерії, оскільки безперервність важливої клієнтської діяльності залежить швидше від успішного виконання проекту.

Визначено прийнятні процедури діагностики потенціалу економічної безпеки сільськогосподарських підприємств і заходи з його актуалізації засобами інноваційного розвитку. Діагностика економічної безпеки підприємства - це система, яка здатна виконувати свою місію, навіть у разі виходу з ладу системи управління. Катастрофічні наслідки збоїв у фінансово-господарській діяльності, передбачають, що виявляються недоліки під час діагностики і уникають їх поширення на етапі виконання системи, що є

вирішальним завданням. Таким чином, діяльність V&V на відповідних фазах життєвого циклу підприємства і повинні бути виконані якнайшвидше. Крім того, процес розвитку V&V складає більше 50% загального часу і витрат.

Таким чином, пропонується прийняти методи і прийоми для процесу V&V при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, оскільки вони здатні скорочувати та оптимізувати ресурси при проведенні діагностики економічної безпеки. Тестування може показати наявність, а не відсутність помилок, діяльність з V&V є найкращим способом вирішення проблеми критичної ситуації на підприємстві пов'язаної з діагностикою економічної безпеки.

Розроблено механізм діагностики економічної безпеки на сільськогосподарському підприємстві, що складається з трьох послідовних етапів: визначення рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства; проведення фінансово-економічного аналізу, використовуючи відповідні визначені інструменти; побудова стратегії подальшого розвитку підприємства із використанням спеціальних методів.

Серед стратегічних цілей, що є типовими для сільськогосподарських підприємств виокремлено наступні: підвищення ефективності бізнесу, підвищення ефективності збутової діяльності, впровадження інноваційних технологій у виробництво та оптимізація бізнес-процесів. Відповідно керівництво сільськогосподарських підприємств може формувати більшу кількість перспективних цілей, виходячи із потреб суб'єктів господарювання.

Визначено економічну безпеку сільськогосподарського підприємства як системного об'єкта дослідження, виявлено місце, роль і значення економічної безпеки підприємства в системі його управління та сформовано концепцію проактивного управління економічною безпекою в системі формування та забезпечення сукупного потенціалу сільськогосподарського підприємства.

Для удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств викладені три загальноприйняті моделі

формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Автором сформовано виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначені у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Запропоновані оптимізовані функції попиту та пропозиції, що отримані шляхом застосування леми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні величини обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу.

Поглиблено концептуальні засади управління процесом формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на основі оцінки структури заходів активізації інноваційного розвитку. Аналіз показав, що ризики погоди та кліматичні потрясіння є критично важливими обмеженнями для сільськогосподарських підприємств. Фактично, перш ніж, запровадити політику щодо адаптації чи пом'якшення наслідків кліматичних шоків на дохід від рослинництва та ефективність політики щодо зменшення цих наслідків, було досліджено, як мінливість клімату та інші сільськогосподарські ресурси впливають на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь за допомогою економетричної моделі для оцінки стохастичної виробничої функції, яка кількісно оцінює вплив цих змінних на середній рівень, дисперсію та коливання реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь та 9 досліджуваних сільськогосподарських культур. І мінливість опадів, і температура не мають суттєвого впливу на рівень реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Також, було встановлено, що мінливість середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю, коливання загальної річної кількості опадів збільшує

ймовірність втрат врожаю і, таким чином, зменшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь. Тому майбутні дослідження будуть зосереджені на тому, наскільки різний ступінь впливу ризику на процес прийняття рішень у розробці стратегій адаптації.

В процесі дослідження виявлено вплив середньорічної температури на реальний дохід з 1 га сільськогосподарських угідь. При зростанні середньої величини температури збільшується реальний дохід 1 га сільськогосподарських угідь. Однак збільшення реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь зменшується, коли середня температура збільшується вище максимум 25,78 °C. Результати також показують що підвищення температури має ризик посилення впливу на мінливість реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь, його максимальний поріг та ефект зменшення ризику в іншому випадку. Також було виявлено, що підвищення середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю і тим самим збільшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від врожаю нижче максимального порогу. Проте, вище цього порогу максимуму, підвищення середньої температури збільшує ймовірність втрати врожаю і, таким чином, знижує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур.

Визначено структуру, сутність та складові економічної безпеки підприємства; проаналізовано функціональні складові в забезпеченні економічної безпеки підприємства. Досліджено складові елементи економічної безпеки держави, її основні цілі, взаємозв'язок з економічною безпекою підприємства та запропонувати шляхи забезпечення економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання. Обґрунтовано бачення сільськогосподарського підприємства з точки зору його економічної безпеки, що включатиме визначення відповідних елементів та їх потенціал впливу на найважливіші процеси управління знаннями у виробництві сільськогосподарської продукції; бачення нових знань на основі біологічних, технічних, соціальних та економічних нововведень. Визначено інноваційну

складову поліструктурного процесу формування та діагностики економічної безпеки підприємства. Виялено шляхи удосконалення системи моделювання процесу формування економічної безпеки підприємств в умовах їх інноваційного розвитку. Обґрунтовано вплив інвестиційного забезпечення та розміру сільськогосподарського підприємства на його економічну безпеку.

Комплексно вивчено принципові методичні підходи активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, розвиток, сільськогосподарське підприємство, інноваційний потенціал, планування, управління.

ANOTATION

Stepanov D.S. Diagnosis of economic security of agricultural enterprises. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in economics, specialty 08.00.04 - Economics and management of enterprises (by economic activities). - Private higher education institution International university of business and law, Kherson 2019. - Odessa national academy of food technologies, Odessa, 2019.

In the dissertation the necessity of diagnostics of economic security of agricultural enterprises is proved, which gives the opportunity to respond in time to changes in the internal and external environment, to increase competitive advantages and to promote the profitability of the enterprise in the long run.

The theoretical and methodological aspects of the economic security of the enterprise are revealed. The basic approaches to understanding the essence and content of economic security are systematized. Practical recommendations on the formation and implementation of the system of diagnostics of economic security of agricultural enterprises have been developed.

The essential assessment of the role and place of economic security in the global model of national security of the state is determined. For most systemic risks, the enterprise itself can only partially mitigate the risks. In addition to insurance, they cannot develop and implement sound risk prevention solutions.

The enormous impact of systemic risks, a lack of understanding, information and decisions, forces companies to negligently identify and address these risks. It is possible to build an effective economic security system in the conditions of ensuring compliance with the requirements of the legal field of the entity's functioning and studying the causes of external threats to the economic security of the economic entities and the state as a whole, which are closely intertwined and interdependent.

A thorough analysis of the factors of influence that creates positive or negative preconditions for the formation and implementation of diagnostics of economic security of agricultural enterprises is carried out. Natural factors, economic factors (internal and external), as well as research and development are highlighted among the whole set of factors. The natural factors include the climatic conditions and the soil cover. Among the internal economic factors that influence the diagnosis of economic security of an agricultural enterprise, the use of land, financial, labor, material and technical resources and profitability of production by types of products are singled out. External economic factors analyzed the attractiveness of the industry, investment climate and state support for agriculture.

The substantive essence of activation of the process of innovative development in the general concept of economic security of enterprises is revealed. Synergetic configurations of diagnostics of economic security of agricultural enterprise are considered. Choosing the right partners can be crucial to the success of the value network. Often, the choice of a partner cannot be made solely on the basis of financial indicators, such as cash flow estimation, since the differences in the performances of the partner candidates cannot be measured in monetary terms. In the example of this study, monetary criteria were the least important, since the continuity of important client activity depends more on the successful completion of the project.

The procedures of diagnostics of potential of economic security of agricultural enterprises and measures for its updating by means of innovative development are determined. Diagnosis of economic security of the enterprise is a

system that is able to fulfill its mission, even in case of failure of the management system. The catastrophic consequences of failures in financial and economic activity suggest that deficiencies are detected during diagnostics and avoid their spread at the stage of system implementation, which is a decisive task. Thus, V&V activities at the relevant phases of the enterprise lifecycle should be completed as soon as possible. In addition, the V&V development process accounts for more than 50% of total time and cost.

Thus, it is proposed to adopt methods and techniques for the V&V process in diagnosing the economic security of an agricultural enterprise, as they are able to reduce and optimize resources when conducting economic security diagnostics.

Testing can show the presence, not the absence of errors, V&V activity is the best way to solve a critical situation in an enterprise related to economic security diagnostics.

The mechanism of economic security diagnostics at an agricultural enterprise is developed, which consists of three consecutive stages: determination of the level of economic security of an agricultural enterprise; conducting financial and economic analysis using the appropriate identified tools; developing a strategy for further development of the enterprise using special methods.

Strategic goals that are typical of agricultural enterprises include the following: improving business efficiency, increasing the efficiency of marketing activities, the introduction of innovative technologies in production and optimization of business processes. Accordingly, the management of agricultural enterprises can form more promising goals, based on the needs of economic entities.

The economic security of an agricultural enterprise is identified as a systematic object of research, the place, role and importance of economic security of an enterprise in its management system are identified, and the concept of proactive management of economic security in the system of formation and maintenance of the aggregate potential of an agricultural enterprise is formed.

Three generally accepted models are outlined to improve the diagnosis and forecasting of agricultural enterprises' economic security

formation of dual models in the study of production technologies with multiple input quantities, consisting of multiple output quantities. The author has formulated the production problems of cost minimization, revenue maximization and profit maximization. The dual cost, revenue, or profit functions that represent these optimization problems are defined in their general forms as a function of price and / or quantity of resources. A set of theoretical regularity conditions and their economic interpretation for each of the two dual objective functions are described. Optimized supply and demand functions are obtained by applying the Shepard, Samuelson-McFadden and Hotelling lemmas. Derived inputs are limited by outputs in the case of a cost minimization problem, and derived outputs are limited by inputs in the case of a revenue maximization problem.

The conceptual bases of management of the process of formation of economic security of agricultural enterprises on the basis of an assessment of the structure of measures of activation of innovative development are deepened. The analysis showed that weather risks and climate shocks are critical constraints for agricultural businesses. In fact, before adopting policies to adapt or mitigate the effects of climate shocks on crop income and the effectiveness of policies to reduce those impacts, it was examined how climate variability and other agricultural resources affect real income per 1 ha of farmland through econometric a model for estimating a stochastic production function that quantifies the impact of these variables on average, variance, and fluctuations in real income per 1 ha of agricultural land and 9 oslidzhuvanyh crops. Both rainfall variability and temperature have no significant effect on the level of real income per 1 ha of agricultural land. Also, it has been found that average temperature variability decreases the probability of crop loss, fluctuations in total annual rainfall increase the likelihood of crop losses and thus reduces real income by 1 ha of farmland. Therefore, future research will focus on how different the impact of risk is on decision making in the development of adaptation strategies.

The impact of the average annual temperature on the real income from 1 ha of agricultural land has been identified in the study. As the average temperature rises, the real income of 1 ha of farmland increases. However, the increase in real income per 1 ha of agricultural land decreases when the average temperature rises above a maximum of 25.78 ° C. The results also show that rising temperatures have the risk of increasing the impact on the variability of real income per 1 ha of farmland, its maximum threshold and the effect of reducing the risk otherwise. It has also been found that raising the average temperature reduces the likelihood of crop loss and thus increases real yield per hectare of agricultural land below the maximum threshold. However, above this maximum threshold, raising the average temperature increases the likelihood of crop loss and, thus, reduces the real yield per hectare of agricultural land.

The structure, essence and components of economic security of the enterprise are determined; functional components in ensuring the economic security of the enterprise are analyzed. The constituent elements of the economic security of the state, its main goals, the relationship with the economic security of the enterprise and the ways of ensuring the economic security of the state and economic entities are investigated. The vision of the agricultural enterprise in terms of its economic security is substantiated, which will include identification of relevant elements and their potential influence on the most important knowledge management processes in the production of agricultural products; vision of new knowledge based on biological, technical, social and economic innovations. Definitely innovative component of polystructural process of formation and diagnostics of economic security of the enterprise. The ways of improving the system of modeling the process of forming the economic security of enterprises in the conditions of their innovative development are revealed. The influence of investment security and size of agricultural enterprise on its economic security is substantiated.

Principal methodological approaches to activating the potential of economic security of an agricultural enterprise have been comprehensively studied.

Keywords: economic security, development, agricultural enterprise, innovation potential, planning, management.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Монографії

1. Степанов Д.С. Методологічні засади фінансового планування діяльності підприємств//Обліково-фінансове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України на інноваційній основі» : колективна монографія/Дніпропетровськ, «Герда», 2015р. С.429-437 (довідка про участь у держтематичі).

2. Степанов Д.С. Основні функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств як елемент управління безпекою економічної системи. - Монографія Економічна кібернетика та моделювання соціально-економічних систем, Дніпро, 2017, С.446-454

3. Степанов Д.С. Концепції економічної безпеки АПК від макро- до макрорівня //Колективна монографія //Фінансово-облікове забезпечення сталого розвитку аграрного сектора України, Дніпро, 2017, С.322-331

4. Степанов Д.С. Діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств- Монографія Інноваційна діяльність та економічна безпека підприємств, Дніпро, 2017, С.290-298.

5. Степанов Д.С. Формування концепції економічної безпеки сільськогосподарського підприємства: методика, показники, Монографія. Теорія і практика діяльності підприємств, Пороги», С.147-156

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Степанов Д.С. System of financial–economic security of enterprises // Збірник наукових праць «Економічний простір», Дніпро, 2016, №115 С. 180-190. (www.eprostir.dp.ua)

7. Степанов Д.С. Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства// Збірник наукових праць «Економічний простір», Дніпро, 2017, №121 С. 179-187. (www.eprostir.dp.ua)

8. Степанов Д.С. Вплив інвестиційного забезпечення та величини сільськогосподарського підприємства на його економічну безпеку//«Інвестиції: практика та досвід», Науково-практичний журнал, №16, серпень, 2017р. С.55-60

9. Степанов Д.С. Innovation component of polystructural process of formation and diagnostics of economic security of enterprise. //«Агросвіт», Науково-практичний журнал, №6, березень, 2019р. С.89-98

Статті у зарубіжних та міжнародних наукометричних виданнях

10. Степанов Д.С. Формування та діагностика економічної безпеки с.г. підприємства // Международный научный журнал «Интернаука» №3, 2017 год <http://www.inter-nauka.com/issues/2017/3/2148>

11. Демчук Н.І., Степанов Д.С. Principal methodical approaches to enhancing the economic security potential of an agricultural enterprise //Уральский научный вестник, Казахстан, 2019р., С.205-216

Тези доповідей та матеріали науково-практичних конференцій

12. Степанов Д.С. Теоретичні засади ефективного функціонування промислових підприємств / Д.С. Степанов // Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку/ матеріали І Міжвузівської науково-практичної Інтернет-конференції, 20 жовтня 2014 року.- Дніпропетровськ: ДДАЕУ, 2014. - С. 611-614. **(сертифікат учасника)**

13. Степанов Д.С. Інноваційно-інвестиційна політика держави// Степанов Д.С.//Стратегические вопросы мировой науки// матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 5 лютого 2015 року.- Польща: Варшава, 2015. - С. 88-90.

14. Степанов Д.С. Финансовая безопасность предприятий Украины/ Д.С. Степанов//Актуальные проблемы взаимодействия экономики, государства и общества/ Материалы международной научно-практической конференции, 30 мая 2015.- Дагестан, г. Дербенте

15. Степанов Д.С. Фінансово-економічна ефективність вітчизняних підприємств/ Д.С. Степанов // Матеріали науково-практичної конференції «Аграрна наука ХХІ століття: реалії та перспективи», м. Дніпропетровськ, 04-06 березня 2015р., ДДАЕУ, Т. 1 С.53-54

16. Степанов Д.С. Об'єктивна необхідність створення регіональних міжнародних фінансових організацій/ Д.С. Степанов // Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку/ матеріали 6 Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 14-15 травня 2015 року.- Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. - С. 61-64.

17. Степанов Д.С. Методичне забезпечення активізації інвестиційного процесу/ Д.С. Степанов//Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации/ Материалы 3 международной научно-практической конференции, 22-24 апреля 2015.- Петровпавловск, Т.2,С. 68-61

18. Степанов Д.С. Суть, зміст та значення кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства/ Д.С. Степанов // Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет конференція «Економіка і фінанси: Аналіз тенденцій та перспектив розвитку», 13 листопада 2015 р., Дніпропетровськ, С.140-144.

19. Демчук Н.І., Степанов Д.С. Інноваційна діяльність аграрних підприємств України в умовах глобальної фінансової кризи/ Н.І. Демчук, Д.С. Степанов //Матеріали 3-ої міжнародної конференції «Професіологія та ергономіка в контексті наук про працю -2015» 22.06-23.06.2015 Зелена Гора, Польща, С 94-95.

20. Степанов Д.С. Аптечне обслуговування населення сільських територій // Д.С. Степанов// I международная научно-практическая

конференція «Финансовые аспекты развития государства, регионов и субъектов хозяйствования: современное состояние и перспективы», 25-26 декабря 2015 г., г. Одесса.

21. Степанов Д.С. Поняття та особливості капіталу підприємства – суб'єкта міжнародних економічних відносин // Д.С. Степанов// Матеріали 7 Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів, студентів // «Творчий пошук молоді-курс на ефективність», 25 лютого 2016 р., Хмельницький, С.261-264

22. Степанов Д.С. Теоретичні засади активізації інноваційно-інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств// Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации/ Материалы 4 международной научно-практической конференции, 5-7 апреля 2016. - Днепропетровск, С.235-238.

23. Степанов Д.С. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств // Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації» 30-31 березня 2017 року

24. Степанов Д.С. Управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. "Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві" 16-17 травня 2017 року

25. Степанов Д.С. Економічна безпека підприємств в контексті її діагностування //Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи, Дніпро, 2019р., С.262-269

26. Степанов Д.С. Особливості поліпшення економічної безпеки підприємств в умовах кризи. // Збірник наукових праць за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» 28-29 березня 2019 р. Частина 1, Дніпро, С. 473-478

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	12
1.1. Теоретичне обґрунтування потенційних можливостей підприємства в процесі забезпечення його економічної безпеки	12
1.2. Сучасні підходи до аналізу й оцінки економічної безпеки	28
1.3. Функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства	39
Висновки до розділу 1	54
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	56
2.1. Вдосконалення теорії і практики формування економічної безпеки підприємства	56
2.2. Інноваційна складова поліструктурного процесу формування економічної безпеки	75
2.3. Прогнозування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства	91
Висновки до розділу 2	102
РОЗДІЛ 3. ОБґРУНТУВАННЯ ВИБОРУ СПОСОБУ ДІАГНОСТИКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА	106
3.1. Економіко-математичне моделювання процесу забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах їх інноваційного розвитку	106
3.2. Принципові методичні підходи актуалізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства	122
3.3. Практичне застосування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою	138
Висновки до розділу 3	152
ВИСНОВКИ	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	159
ДОДАТКИ	184

ВСТУП

Актуальність теми. Економічна безпека відіграє важливу роль в системі управління сільськогосподарським підприємством, про що свідчить існування великої кількості методів управління, які мають характеристики цільового підходу, тобто ціль у них є визначальним елементом управління. Надійне забезпечення економічної безпеки підприємства можливо лише за комплексного і системного підходу, що дозволяє забезпечити стратегічний розвиток підприємства, розробити тактичні та оперативні дії для мінімізації негативного впливу загроз. Актуальною є розробка підходів до оцінювання рівня та оптимальної структури економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Складність вирішення цих питань окреслюється низкою причин, серед яких головною є істотна невизначеність станів і основних параметрів систем, що важко моделюються і є складними для дослідження. Провідними у визначенні основних показників економічної безпеки господарюючого суб'єкта є ресурсний (інвестиційний), циклічний, системний, інфраструктурний (кластерний) та процесний підходи. Серед основних економіко-математичних методів дослідження складних систем провідними є: метод експертних оцінок, методи регресійного і дисперсійного аналізу, методи експоненціального згладжування, методи теорії нечітких систем (зокрема, методи кластерного і дискримінантного аналізу), методи багатофакторного статистичного аналізу.

Значний внесок у дослідження теорії безпеки взагалі та прикладних аспектів економічної безпеки та розвитку підприємств зробили такі відомі вітчизняні та закордонні вчені, як Л.Абалкін, Л.Антонюк, В.Василенко, Н.Демчук, Т.Клебанова, І.Савенко, А.Татаркін, В.Шлемко, Д.Черваньов, Й.Шумпетер та інші. Проблемним питанням формування стану економічної безпеки присвячені дослідження О.Бєлова, І.Бінька, М.Єрмошенка, М.Камлика, Г.Пастернак-Тарануценка, П.Пригунова, А.Суханової, А.Сухорукова, В.Шлемка, та інших. В наукових працях з досліджень

інноваційного розвитку та з досліджень категорії “економічна безпека” основна увага приділена відокремленому розв’язанню вищезначених проблем, а наукові спроби синергетичного поєднання інноваційного розвитку та формування на засадах його активізації необхідного стану економічної безпеки підприємств взагалі представлені лише фрагментарно.

Актуальність проблеми діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, її теоретичне та практичне значення обумовили вибір теми дослідження, його мету і завдання.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права» при виконанні тем «Фінансово-економічний механізм сталого розвитку аграрних підприємств в умовах трансформації до СОТ» (державний реєстраційний номер 0109U002936 та «Стратегічні напрями та пріоритети розвитку ринків АПК в умовах інтеграції та глобалізації» (державний реєстраційний номер 0109U002937), де автором визначено концепції економічної безпеки АПК від мікро- до макрорівня. Взято участь у розробці науково-дослідних робіт Дніпровського державного аграрно-економічного університету за темами: «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об’єднань» (0116U006782), де автором удосконалено методи та механізм діагностики в системі економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (0107U001146) та «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об’єднань» (0116U006782), де автором обґрунтовано теоретичні засади економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; «Сучасні методи та фінансово-економічні механізми управління суб’єктами господарювання регіону» (0117U002349) та «Методологія управління підприємствами різних

організаційно-правових форм та форм власності» (0107U001146), де автором обґрунтовано діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (0116U008360), де автором визначено суть економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, окреслено її основні функціональні складові; держбюджетного дослідження «Формування методично-організаційних засад побудови, обліку, звітності та інформаційно-аудиторських послуг аграрних формувань» (0111U001529) та «Фінансове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України» (01114U006058), де автором розроблено методологічні засади фінансового планування діяльності підприємства.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є вирішення теоретичних і методичних проблем формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та забезпечення динаміки їх економічного зростання засобами активізації інноваційного розвитку.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлено та вирішено наступні теоретичні і прикладні завдання:

- дослідити еволюцію категорії “економічна безпека” в науковому та економічному середовищі;
- обґрунтувати сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки у глобальній моделі національної безпеки держави;
- провести теоретичний огляд системних основ формування економічної безпеки підприємств;
- розвинути методичні підходи щодо постановки управлінських завдань забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства;
- розвинути методичні підходи до побудови системи управління діагностикою економічної безпеки сільськогосподарського підприємства;
- визначити інноваційну основу формування економічної безпеки та оцінено сучасний стан і тенденції даного поліструктурного процесу;

- розробити економетричну модель економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в умовах їх інноваційного розвитку;
- розкрити змістовну сутність активізації процесу інноваційного розвитку в загальній концепції економічної безпеки підприємств;
- визначити прийнятні процедури діагностики потенціалу економічної безпеки сільськогосподарських підприємств і заходи з його актуалізації засобами інноваційного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес формування комплексної системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, який гарантує стабільність їх функціонування, а також забезпечує динамічний господарський розвиток, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних проблем формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств засобами активізації інноваційного розвитку.

Методи дослідження. У процесі виконання даного дослідження було використано сукупність загальних та специфічних наукових методів: порівняльний аналіз для визначення оцінки та критеріїв ефективності управління складовими економічної безпеки підприємства, наукового узагальнення – для формування завдань наукового дослідження, а також теоретичного узагальнення – для визначення теоретичного підґрунтя формування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Для досягнення мети дисертаційної роботи використано сукупність наукових методів дослідження. Зокрема, для дослідження історичних передумов розвитку теорій економічної безпеки використано історичний метод; для розкриття сутності поняття «економічна безпека» та «потенціал економічної безпеки» - метод теоретичного узагальнення; для аналізу масиву даних фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону та встановлення математичних зв'язків

використано економіко-математичне моделювання; для теоретичного узагальнення, формування висновків і рекомендацій - абстрактно-логічний метод.

Інформаційною базою дослідження стали нормативні акти, офіційні звітні дані Державного комітету статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Головного управління статистики в Дніпропетровській області, Департаменту агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації; наукові публікації вітчизняних та іноземних дослідників даної проблеми, а також власні дослідження, розрахунки та висновки автора з проблем формування ефективної системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій з формування та функціонування системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Основні результати проведеного дослідження, які мають наукову новизну, розкривають логіку дисертації та особистий внесок автора, полягають у наступному:

вперше:

- запропоновано використання V&V концепції при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Дане дослідження створює нормативні моделі для підприємств при прийнятті кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективне та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію;

удосконалено:

- систему діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства на основі ітерацій, що на відміну від існуючих сприяє забезпеченню балансу технологічних можливостей у поєднанні з

екологічними та соціально-економічними потребами з ключовою роллю управління інформацією;

- трактування поняття «активізація потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства», яке, на відміну від існуючих, визначено як безперервний процес якісних та (або) кількісних змін будь-якого потенціалу підприємства щодо результатів виконання фінансово-господарської діяльності орієнтованих на вирішення науково-технічних, соціально-економічних та екологічних проблем на мікро- та макрорівнях. Завдяки активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства створюється конкурентоспроможна продукція та визначається здатність підприємства розвиватися в майбутньому;

- підходи до аналізу межі системи економічної безпеки підприємств, що на відміну від інших визначаються межею сфери прийняття рішень. У цьому аналізі система економічної безпеки сукупності підприємств визначається як поєднання малих і великих підприємств, які, як група, мають подібні структури життєдіяльності та споживання, а також обмеження та можливості, і для яких подібні стратегії розвитку і втручання були б доречними. Такі системи мають подібні агроекологічні та ринкові умови;

дістали подальшого розвитку:

- поняттєво-категоріальний апарат проблеми формування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, зокрема визначено зміст поняття економічної безпеки як багаторівневого, багатофункціонального поняття, яке відображає складну, динамічно-проактивну систему забезпечення безпеки функціонування підприємства в умовах здатності мобілізувати ресурси й інтегральні можливості сукупного потенціалу суб'єкта господарювання для досягнення поставленої мети у забезпеченні системи управління безпекою на підприємстві відповідно рівнів впливу зовнішніх і внутрішніх чинників ринкового середовища, що обумовлюють проактивний або реактивний тип забезпечення безпеки підприємства;

- методичні підходи щодо постановки управлінських завдань

забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, які на відміну від існуючих, змінюються відповідно до нової парадигми підвищеної уваги до економічної життєздатності сільськогосподарського підприємства та взаємодії з навколишнім середовищем;

- організаційні принципи побудови системи управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств, серед яких виділений принцип міжорганізаційної синергії у виборі партнерів. При забезпеченні економічної безпеки підприємства використовують виробничу мережу, де існуюча історія довіри та співпраці використовується в якості критеріїв у виборі партнерів. Обґрунтовано важливість синергії трьох рівнів діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств;

- методичні підходи до побудови системи управління діагностикою економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, які на відміну від існуючих, представляють управління у вигляді системних дій, що дозволяє провести повний цикл моделювання; оцінити результати й витрати; адаптувати систему до змін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх прикладного застосування в управлінні економічним розвитком сільськогосподарських підприємств. Основні теоретичні положення, що викладені в дисертації, доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які використано та впроваджено в практику управління. Авторські пропозиції щодо аналізу ефективності використання ресурсів, організаційного та інформаційного наповнення внутрішньої управлінської звітності; покращення фінансового стану підприємства; дослідження проблем та можливостей розвитку використані у практичній діяльності на Дніпропетровському обласному комунальному підприємстві матеріально-технічного забезпечення «Дніпроагротехсервіс» (довідка №33 від 11.09.2019 р.). Окремі результати наукових досліджень були прийняті до практичного використання в Товаристві з обмеженою відповідальністю «Концерн Синергія», а саме: методика діагностики економічної безпеки

сільськогосподарського підприємства, система ітераційної діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства з метою забезпечення балансу технологічних можливостей у поєднанні з екологічними та соціально-економічними потребами (довідка № 175/7 від 17.09.2019 р.). Основні положення та результати наукової роботи використані в діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «Спец Агро Транс» при розробці та реалізації заходів щодо підвищення ефективності системи діагностики економічної безпеки підприємства (довідка №417-12 від 24.10.2019 р.).

Науково-практичні положення дисертаційної роботи впроваджені в наукову діяльність та навчальний процес Дніпровського державного аграрно-економічного університету для викладання дисциплін «Фінансування і кредитування підприємств АПК», «Управління інноваціями», «Менеджмент», (довідка №44-11-582 від 28.10.2019 р.)

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли відображення в опублікованих працях. Дисертаційна робота є одноосібно виконаною науковою працею, в якій виявлено особливості формування та удосконалення системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та методологічні положення, висновки та наукові результати дослідження апробовано у доповідях та обговорено на таких науково-практичних конференціях:

- міжнародних: «Стратегические вопросы мировой науки» (Польща, Варшава, 5 лютого 2015 р.), «Актуальные проблемы взаимодействия экономики, государства и общества» (Дагестан, г. Дербенте, 30 мая 2015 г.), «Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку» (Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.), «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации» (Петровпавловск, 22-24 апреля 2015 г.), «Економіка і фінанси: Аналіз тенденцій та перспектив

розвитку» (Дніпропетровськ, 13 листопада 2015 р.), «Професіологія та ергономіка в контексті наук про працю -2015» (Зелена Гора, Польща, 22.06-23.06.2015 р.), «Финансовые аспекты развития государства, регионов и субъектов хозяйствования: современное состояние и перспективы» (г. Одесса, 25-26 декабря 2015 г.), «Творчий пошук молоді-курс на ефективність» (Хмельницький, 25 лютого 2016 р.), «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации» (Днепропетровск, 5-7 апреля 2016.), «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації» (30-31 березня 2017 р.), «Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві» (16-17 травня 2017 р.), «Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи» (Дніпро, 2019р.);

- всеукраїнських: «Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку» (Дніпропетровськ, 20 жовтня 2014 р.), «Аграрна наука ХХІ століття: реалії та перспективи» (Дніпропетровськ, 04-06 березня 2015р.), «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти» (Дніпро, 28-29 березня 2019 р.).

Публікації одержаних результатів. За матеріалами проведених досліджень опубліковано 26 наукових праць загальним обсягом 4,64 д.а., із них у наукових фахових виданнях 6 робіт, у тому числі 4 статті у виданнях України включених до міжнародних наукометричних баз, 2 статті у міжнародному виданні, 5 підрозділів у колективних монографіях та 15 робіт – у збірниках тез науково-практичних конференцій. Особисто автору належить 6,16 д.а.

Обсяг та структура дисертації. Дисертація складається із анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (204 найменування), додатків. Повний обсяг роботи становить 228 сторінок, з них 155 сторінок основного тексту. Робота містить 17 рисунків, 29 таблиць та 10 додатків.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Теоретичне обґрунтування потенційних можливостей підприємства в процесі забезпечення його економічної безпеки

Теоретичне обґрунтування поняття економічної безпеки підприємства знайшло відображення в працях багатьох вчених, зокрема таких: О.І. Барановський, І. О. Бланк, О. І. Захаров, П. Я. Пригунов, В. С. Сідак, М. І. Камлик, В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, Шкарлет С. М. та ін [6, 12, 47, 62, 74, 83].

Дослідженню підвищення економічної безпеки на основі залучення інвестицій та інвестиційного забезпечення розвитку підприємств присвячено праці цілого ряду вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких І. Бланк, Дж. М. Кейнс, О. Мертенс, П. Самуельсон, С. Фішер, Т. Хачатуров, Й. Шумпетер та ін. Проблеми формування, визначення сучасного стану, тенденцій змін, підвищення ефективності інвестиційного забезпечення розвитку та економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є предметом дослідження таких вчених економістів-аграрників як: І. Вініченко, М. Кісіль, М. Коденська, Ю. Лупенко, Т. Майорова, Л. Михайлова, П. Саблук, Ю. Хвесик [44, 76, 95, 97, 119, 132, 159] та інших. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, недостатньо вивченими є стан та тенденції змін економічної безпеки та інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств залежно від дії внутрішніх та зовнішніх факторів; потребує комплексного дослідження та переосмислення забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

В таблиці 1.1 та в додатку А згруповано сучасні визначення поняття «економічна безпека підприємства», які надані у науковій літературі.

Таблиця 1.1

Аналіз поняття «економічна безпека підприємства»*

Автор	Визначення
Белокуров В. В. [9]	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань
Безбожний В. Л. І. [13, с. 11]	Економічна безпека повинна відповідати двом умовам: — збереженню економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, які стосуються розвитку господарства; — можливості збереження вже досягнутого рівня життя населення та здатності його подальшого підвищення.
Богомолів В. [15, с. 5—8].	Ядром антикризової економічної політики може бути розробка точних індикаторів економічної безпеки, а в широкому розумінні економічна безпека має дві складові: — інтереси та цілі в рамках кордонів країни, тобто підтримка державного суверенітету; — місце країни в світовому розподілі праці, світовій торгівлі, міжнародних фінансових та банківських сегментів
Варналій З. С. [17]	Забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів
Ващекін М. [19, с. 31—41]	економічна безпека — це стан, в якому народ може суверенно визначати шляхи та форми свого економічного розвитку.
Гусєв В.С. [39]	Такий стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз
Грунін О. А. [37]	Економічна безпека підприємства - стан господарчого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає послаблення, запобігання або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику.
Ілляшенко С. Н., [65] Кузенко Т. Б. [85]	Стан ефективного використання його ресурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
Євдокимова Н. М. [66, с. 4—12].	економічна безпека як базову відносно поняття "фінансова безпека", визначає її як такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, його здатності забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний та ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери. На його думку, економічна безпека базується на економічній незалежності, стабільності національної економіки, здатності до економічного саморозвитку, високому рівні самодостатності економіки

Продовження таблиці 1.1

Кулаженко В.В. [86]	Економічна безпека - характеризує стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який заснований на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності країни.
Кірієнко А. В. [6]	Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі
Козаченко Г. та ін. [77, с. 9].	Економічна безпека - як стан країни, в якому народ (через систему державного управління) може суверенно, без втручання та тиску ззовні, визначати шляхи та форми свого економічного розвитку
Козаченко Г. В., Пономарьова В. П, Ляшенко О. М. [77]	Міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства
Лисенко Ю., Міщенко С. [91]	Стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства
Мойсеєнко І.П. [103]	економічна безпека — це загальнонаціональний комплекс заходів, який направлений на постійний та стабільний розвиток економіки держави та включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам
Омельчук С. С. [107]	Стан найбільш ефективного використання ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому[9]
Ортинський В. Л. [108]	Захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення
Пилипенко Н.М. [111].	економічна безпека — це стан держави, у відповідності з яким забезпечена можливість створення, розвитку умов для плідного життя та зростання статку його населення, перспективного розвитку в майбутньому
Стаховяк З. [132]	Такий стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу
Тамбовцев В. [149]	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи
Шкарлет С. М. [164]	економічна безпека - такий стан національної економіки, який дозволяє зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особистості, родини, держави.
Ткаченко В.Г., Богачев В.И. [166]	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності
Плетникова І. Л. [117]	Стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність
Шликов В. [178]	Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз

*Джерело: згруповано автором

Економічна безпека підприємств забезпечує виконання вимог національної безпеки. Однак виконання цих вимог можливе при достатній економічній безпеці. Водночас виконання окремих вимог національної безпеки сприяє й економічній безпеці підприємств. Це обумовлено тим, що окремі напрями різних видів безпеки мають подвійне (і навіть більше) призначення, що забезпечує тісні взаємозв'язки між ними. Аналіз сутності цієї проблеми дозволяє на евристичному рівні сформулювати такі основні вимоги до економічної безпеки підприємства:

- економічна безпека країни має бути збалансована з іншими господарськими компонентами так, щоб, забезпечуючи безпеку, не завдавати збитків розвитку країни і добробуту громадян;

- розподіл ресурсів, які виділяються на потреби організації з урахуванням виконання першої вимоги, і фінансово-бюджетна політика держави мають бути ефективними у розумінні досягнення максимально можливого рівня вирішення всієї сукупності завдань щодо забезпечення безпеки країни.

Дослідженням доведено, що широкий спектр поглядів на сутність економічної безпеки підприємства пов'язано з різними підходами науковців до її структури, а саме сукупності сфер забезпечення безпеки функціонування елементів, що формують сукупний потенціал підприємства. Це дозволяє умовно виокремити ресурсний, функціональний і результативний підходи до системи управління безпекою на підприємстві. У межах визначених концепцій, які розкривають сутність управління безпекою на підприємстві постає необхідність дослідження сучасних підходів до управління економічною безпекою, серед яких доцільно розглядати реактивний та проактивний підходи. Усе це призводить до різноманітної сутності категорії «економічна безпека» для різних рівнів об'єкту управління.

Таким чином, будь-який ресурс має свій потенціал безпеки, який формується на відповідно до виробничого, управлінського, маркетингового,

фінансового потенціалу підприємства. Тому, досліджуючи дефініцію «економічна безпека» підприємства доцільно розглядати її у відповідності до рівня захищеності економічного потенціалу суб'єкта господарської діяльності.

На основі досліджень, що висвітлені у роботах [1; 2, 13, 35, 39, 43, 167, 189] визначено, що економічна безпека є багаторівневим, багатофункціональним поняттям, яке відображає складну, динамічно-проактивну систему забезпечення безпеки функціонування підприємства в умовах здатності мобілізувати ресурси й інтегральні можливості сукупного потенціалу суб'єкта господарювання для досягнення поставленої мети у забезпеченні системи управління безпекою на підприємстві відповідно рівнів впливу зовнішніх і внутрішніх чинників ринкового середовища, які обумовлюють проактивний або реактивний тип забезпечення безпеки підприємства. Комплексне дослідження сучасних напрямів теорії управління економічною безпекою дозволяє визначити її роль і місце в стратегії розвитку потенціалу підприємства, де економічний потенціал підприємства є оцінкою рівня реалізованої стратегії безпечного розвитку та оцінюється з позицій перспективності. Роль економічного потенціалу підприємства виявляється в спроможності своєчасно реагувати на зміни у внутрішньому й зовнішньому середовищах зі спрямованістю на попередження і запобігання появи негативних явищ та створення нових можливостей у зовнішньому середовищі функціонування з одночасною оптимізацією процесів формування, використання і розвитку економічного потенціалу в межах процесного підходу.

На рис 1.1 чітко визначено, що на сьогодні економічна безпека підприємства сприймається переважним чином через умови середовища, в якому існує підприємство – генезис поняття економічної безпеки свідчить саме про це. Сучасні концепції управління підприємством приділяють багато уваги соціальній стороні процесів управління. Це також накладає відбиток на концепції тлумачення економічної безпеки підприємства.

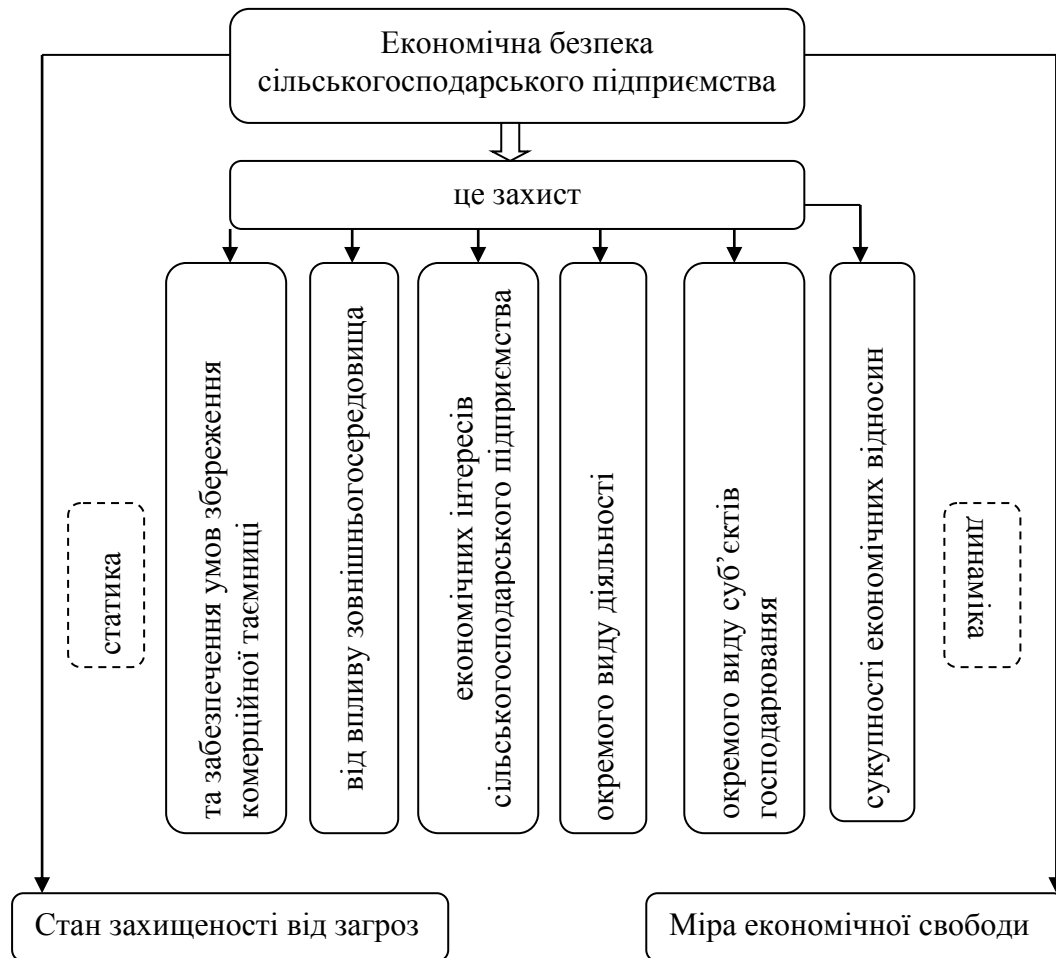

Рис. 1.1 Систематизація підходів до трактування поняття «економічна безпека сільськогосподарського підприємства»*

*Джерело: власна розробка автора

Соціальний аспект відносин усередині підприємства поступово стає головним і, швидше за все, наступною фазою генези економічної безпеки підприємства стане соціально-орієнтоване сприйняття безпеки забезпечувальних процесів.

Вивчаючи тему економічної безпеки, необхідно зазначити, що сільськогосподарське виробництво характеризується ризиком. Залежність сільськогосподарських підприємств від біологічних процесів роблять його фінансово-господарську діяльність сприйнятливою до невизначеної кліматичної поведінки, шкідників та хвороб. Це призводить не тільки до невизначеності рівня виробництва, але й до невизначеності цін на продукцію.

Також може призвести до серйозних втрат доходу та коливань у споживанні. Враховуючи обмежену здатність сільськогосподарських підприємств компенсувати вплив цих зовнішніх факторів, багато сільськогосподарських підприємств страждають від надзвичайних коливань доходів. Поширеність ризику, спричиненого опадами, не нова, і сільськогосподарські товаровиробники розробили способи зменшення та подолання даного ризику (наприклад, диверсифікація сільськогосподарських культур, зберігання та накопичення активів).

Хоча переваги цих механізмів управління ризиками широко визнані, вони також мають свої обмеження. Вони можуть бути дорогими з точки зору можливостей доходу, від яких відмовляються сільськогосподарські підприємства (наприклад, диверсифікація урожаю, як правило, менш вигідна, ніж спеціалізація). Вони можуть перешкодити інвестиціям та технологічним змінам, які, хоча і є ризиковими, сприяють довготривалому зростанню продуктивності сільськогосподарського підприємства.

Сільськогосподарські товаровиробники мають обмежену спроможність обмежувати коваріатні ризики, як посухи, які впливають майже на всі сільськогосподарські підприємства в регіоні одночасно. Теоретично ці обмеження не існували, якби капітал і страхові ринки були ідеальними і могли об'єднувати ризики ширше, але реальність для багатьох сільськогосподарських підприємств, в тому, що відповідні ринки капіталу та страхування погано розвинені, і вони слабо пов'язані між регіонами. В результаті на економічні рішення сільськогосподарських підприємств сильно впливає відсутність кредиту та недосконалі страхові.

Розглянемо можливості прийняття рішень сільськогосподарськими підприємствами під впливом ризику зовнішнього та внутрішнього середовища. Отже, у підприємницькому сільському господарстві підприємства стикаються з численними природними, ринковими та інституційними ризиками в генеруванні засобів для ефективного свого розвитку. Ризик врожайності, ризик цін на врожай, ризик захворювання та

травматизму є важливими ризиками, які переважають у сільськогосподарському виробництві. Для сільськогосподарських підприємств розроблені різні механізми подолання ризику. Ці механізми пропонують короткочасний захист за довгострокових витрат (наприклад, диверсифікація та спеціалізація). Як результат, сільськогосподарські підприємства приймають фінансово-виробничі рішення під впливом ризику. Тому їх ставлення до ризику, як правило, відображає пояснення багатьох спостережуваних економічних рішень. Знання, ставлення керівників сільськогосподарських підприємств до впливу ризику має важливі наслідки для впровадження нових сільськогосподарських технологій та успіху програми розвитку сільськогосподарського підприємства.

При вимірюванні ставлення до ризику виділяють два підходи: економетричний та експериментальний. Економетричний підхід заснований на фактичних даних про поведінку сільськогосподарських товаровиробників, який зазвичай передбачає, що сільськогосподарські підприємства максимізують очікувану корисність доходу. З огляду на технологію сільськогосподарського виробництва, ризик, пов'язаний з виробництвом та кон'юнктурою ринку, спостережуваний рівень використання вкладених коштів може виявити основний ступінь відхилення фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств від ризику.

Експериментальний підхід заснований на анкетуванні щодо гіпотетично ризикованих альтернатив з реальними платежами або без них. Так, респондентів просять вибирати між напрямками діяльності, які відрізняються доходами та ймовірністю збитків. Далі експериментальний підхід класифікується на очікувану корисність та несподівану корисність. Реальні доходи та прибутки можуть призвести до стимулюючих ефектів і можуть не виявити справжні переваги сільськогосподарських підприємств щодо ризику.

Емпіричні дослідження того, як різняться ризик для окремих сільськогосподарських підприємств, можуть бути корисними для

прогнозування впровадження технологій та інновацій, участь у позагосподарських роботах та підборі сільськогосподарських культур, оскільки поведінка щодо ризику та відхилення від ризику відіграє важливу роль у цих рішеннях.

Знання того, як сільськогосподарські підприємства, приймають економічні рішення під ризиком важливий при визначенні стратегій та формуванні політики розвитку сільськогосподарського підприємства. Економічне середовище характеризується високим ступенем ризику та невизначеності, спричинених нестабільністю опадів, погано функціонуючих або відсутніх ринків, шкідників та хвороб тощо. Ризик та невизначеність впливають на рішення щодо виробництва та споживання сільськогосподарських підприємств. За умов, коли страхові та кредитні ринки є неповними або не існують, та заощадження заощаджень підприємств занадто мало, щоб впоратися з ризиком, єдині механізми, які залишаються - це збільшувати витрати та / або використовувати консервативні методи виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Маючи справу з мінливістю доходів від урожаю, першочерговим завданням є уникнення падіння споживання нижче мінімального рівня, і лише вторинним є завдання згаданого доходу. Також необхідно зазначити, що сільськогосподарські підприємства використовують диверсифікацію доходу для управління та зменшення ризику. Інколи, більш важливою стратегією є намагання сільськогосподарських підприємств диверсифікувати економічну діяльність раніше, ніж трапляються потрясіння або переоправляти рішення після потрясіння. Ризик не тільки впливає на дохід від врожаю, він має опосередкований вплив на доходи від несільськогосподарської діяльності.

Кожен зі вказаних на рис. 1.2 факторів породжує певні загрози підприємству та має певні інтереси відносно підприємства.

Наступною слід розглянути таку важливу складову системи – як потреба (потреби) системи. Дуже часто при описі системи поняття потреби системи підмінюється поняттям очікуваного результату функціонування системи.

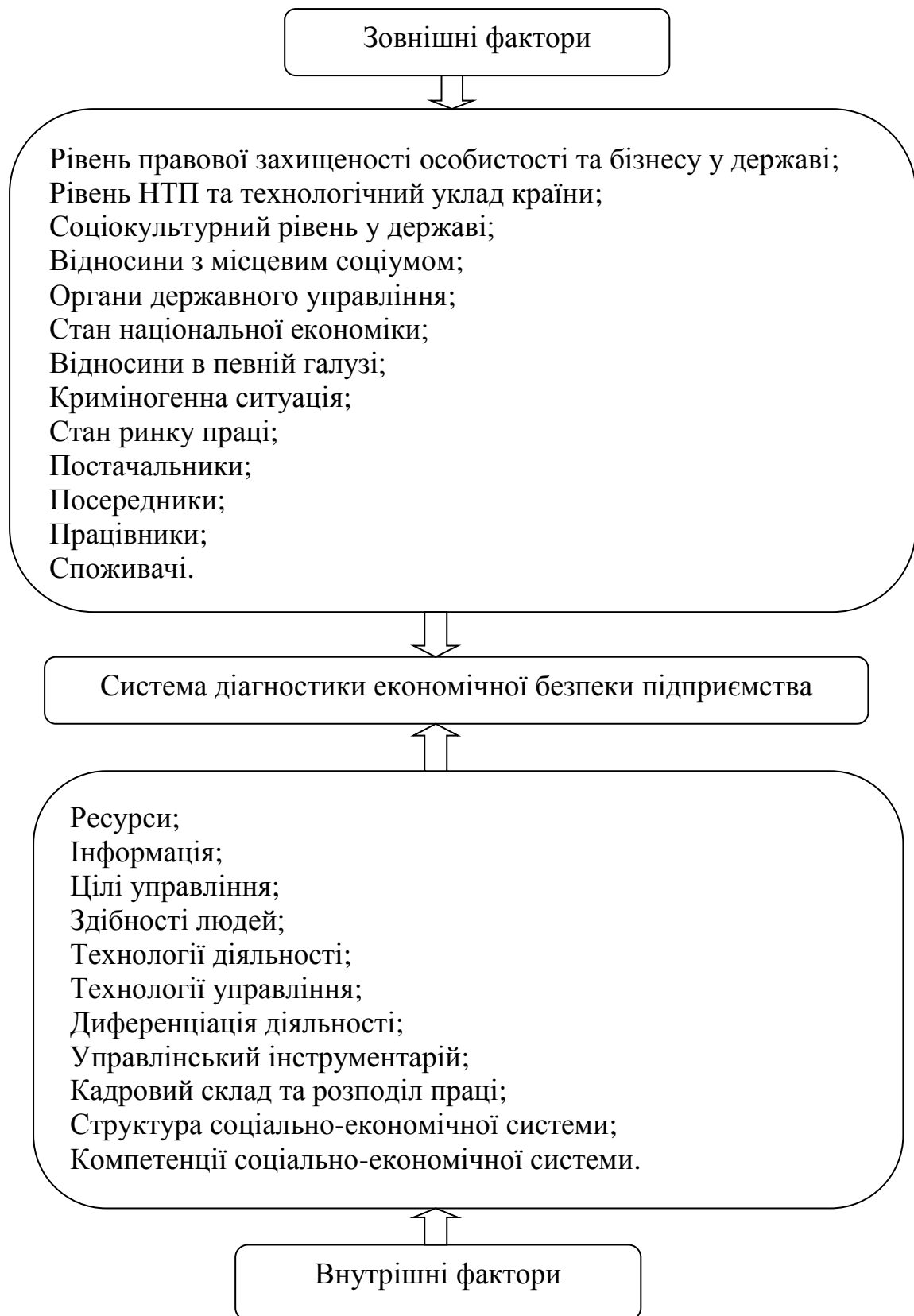

Рис. 1.2. Фактори впливу на систему діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства*

* Джерело: розроблено автором

В залежності від підходу до розуміння самого поняття економічної безпеки підприємства, результатом функціонування системи діагностики економічної безпеки може бути ступінь захищеності підприємства, міра його економічної свободи тощо. Також потребою системи діагностики економічної безпеки підприємства є прагнення до рівноваги.

За іншою думкою [236, 297 та ін.], мета є антиподом проблеми, а проблема – розривом або неминувістю його появи між існуючим та бажаним станом; при цьому ціль визначають як представлення про модель майбутнього результату, який є здатним вирішити початкову проблему за наявності реальних можливостей. За таким підходом система може мати декілька цілей та для її діяльності не є важливим, яка з них буде обрана – критерієм досяжності цілі є можливість вирішити проблему при існуючих ресурсах. Основні цілі та завдання оцінки стану управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств згруповані автором в додатку Б.

Рис. 1.3 Елементи системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств*

* Джерело: розроблено автором

Результатом реалізації мотиваційних механізмів є якісний розвиток сільськогосподарського підприємства, що означає економічне зростання, збільшення обсягів доходів та прибутків, і, відповідно, соціально-економічний розвиток.

Організаційні механізми проявляються з боку сільськогосподарського підприємства у регулюванні внутрішнього бізнес-середовища із застосуванням ефективних заходів, у прийнятті самостійних рішень з організації фінансово-господарської діяльності, диверсифікації бізнесу, формуванні системи управління організацією, зміні напрямів діяльності [176].

Отже, необхідний механізм діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, що ґрунтується на трьох блоках механізмів: за сферою дії (фінансові, соціальні, інноваційні, економічні), за терміном дії (стратегічні, тактичні, оперативні), за вектором дії (мотиваційні, організаційні) (рис. 1.4).

Рис. 1.4 Комплекс механізмів реалізації діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства*

* Джерело: розроблено автором

На основі проведених досліджень розроблено принципи системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства (рис. 1.5)

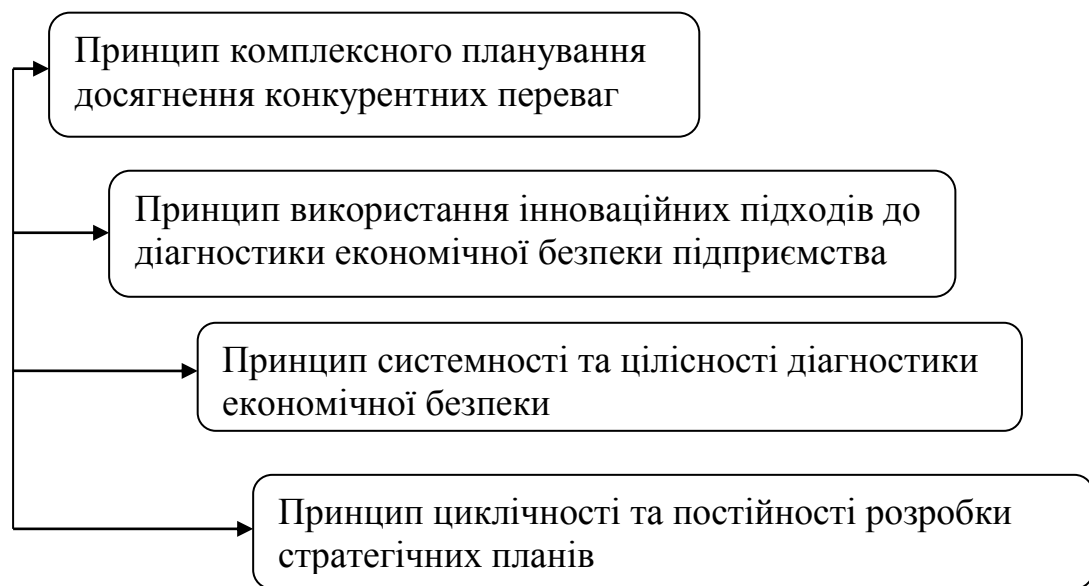

Рис. 1.5. Принципи системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств*

*Джерело: власна розробка автора.

Далі розглянемо взаємозв'язок економічної безпеки держави та підприємства. Ефективна система діагностики економічної безпеки є основою стійкого розвитку економіки України, підприємництва, виробництва. Саме економічна безпека спонукає до підтримання найважливіших фінансових показників на такому рівні, який сприятиме оптимальному та стійкому розвитку підприємства.

Для створення ефективної системи діагностики економічної безпеки необхідним є аналіз виникнення зовнішніх загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання та держави в цілому, які тісно переплітаються і взаємозалежні. Адже без налагодженої системи оподаткування, ефективної банківської системи, збалансованої економіки, не можемо говорити про економічну безпеку як держави, так і суб'єктів господарювання. Тому, підтримання економічної безпеки з метою убезпечення бізнесу набуває

важливого значення та є актуальним питанням дослідження. Показники оцінки системи управління економічною безпекою на сільськогосподарському підприємстві показані в додатку В. Складові процесного підходу до управління економічною безпекою розроблені автором в таблиці 2.1.

Таблиця 1.2

Складові процесного підходу до управління економічною безпекою*

Складова	Значення
Цілевстановлення	Обумовлює орієнтацію управління економічною безпекою підприємства на досягнення певних цілей, під якими розуміється майбутній рівень розвитку об'єкта управління, якого передбачається досягти;
Планування	<p>Передбачає формування стратегії і тактики реалізації цілей і завдань, розробку програм, складання планів і графіків реалізації окремих заходів нарощування економічної безпеки як в цілому по підприємству, так і по його окремих структурних підрозділах.</p> <p>На оперативному рівні планування формування економічної безпеки підприємства забезпечується конкурентоспроможністю продукції, рівнем управління, забезпеченням персоналу та соціальним розвитком.</p> <p>На тактичному рівні планування формування економічної безпеки підприємства забезпечується його загальним фінансово-господарським станом.</p> <p>На стратегічному рівні планування формування економічної безпеки підприємства забезпечується реалізацією обраної стратегії.</p>
Організація	Забезпечує практичну реалізацію прийнятих планів і програм; з нею пов'язані питання розподілу матеріальних, фінансових та трудових ресурсів між окремими напрямками операційної діяльності; також в процесі організаційної діяльності забезпечується необхідна узгодженість дій операційних підрозділів та окремих фахівців в реалізації прийнятих планів;
Мотивація	Забезпечує використання мотиваційних (як економічних, так і психологічних) регуляторів активності суб'єктів управління економічною безпекою підприємства;
Контроль	Забезпечує нагляд і перевірку відповідності досягнутого рівня економічної безпеки підприємства поставленим вимогам; передбачає розробку стандартів для контролю у вигляді системи кількісних показників, що дають змогу перевірити результативність процесу реалізації вироблених планів та програм, або їх окремих заходів, своєчасно вносити зміни, які сприяють досягненню поставленої мети підприємства.

* Джерело: сформовано автором

Враховуючи важливість економічної безпеки держави, даною тематикою займалися науковці: Т.Л. Мостенська, Ю. М. Рибалка, В.І. Ткачук, О.А. Прокопчук, М.І. Яремова та інші [106, 109, 111, 121, 132, 138]. Однак, у питаннях побудови ефективної системи економічної безпеки і підприємства, і держави не має одностайної думки чи моделі.

На нашу думку, сформовано неточне сприйняття, що уряди несуть головну відповідальність за вирішення системних ризиків, а не окремі підприємства. На рис. 1.6 висвітлюється зростаючий рівень ризиків для людської цивілізації або суспільства в цілому та зростаючий рівень ризиків в підприємстві. Хоча лінійні зв'язки не видно, вони взаємопов'язані. Оскільки підприємство є підмножиною цивілізації, їх великі розміри також зробили важливим компонентом для створення системних ризиків.

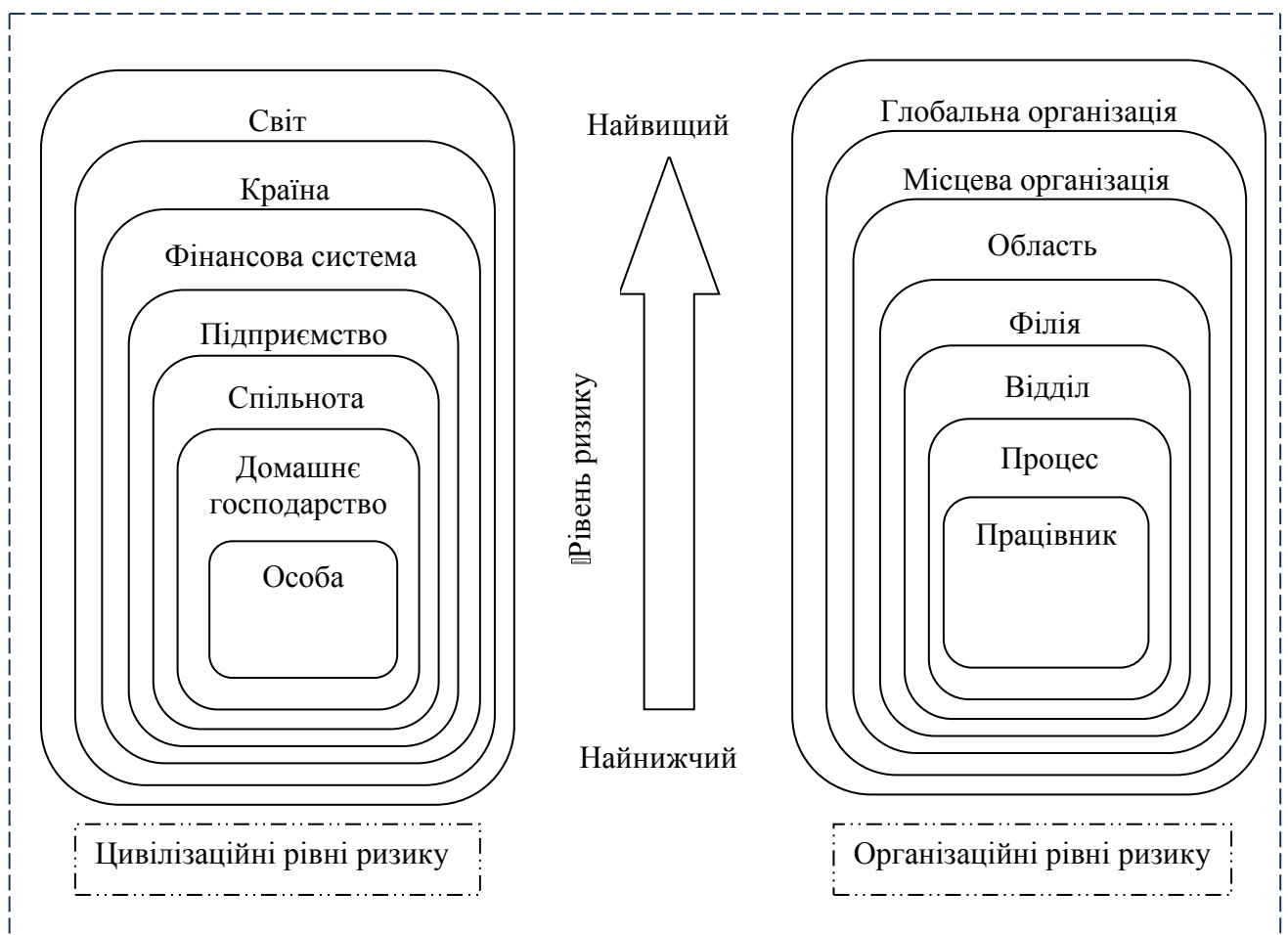

Рис. 1.6 Системні ризики економічної безпеки*

*Джерело: власна розробка автора

Іншою помилкою є те, що організація повинна відслідковувати системні ризики лише на глобальному рівні. За фінансової кризи, було очевидно, що така мала одиниця, як функціонування відділу, процесу або продукту, може дестабілізувати галузь та економіку, коли в багатьох організаціях застосовуються невірні практики.

Нарешті, для більшості системних ризиків організація сама по собі може лише частково пом'якшити ризики. Окрім страхування, вони не можуть розробляти та впроваджувати повноцінні рішення для запобігання ризиків. Незважаючи на величезний вплив системних ризиків, брак розуміння, інформації та рішень, змушує організації недбало визначати та вирішувати ці ризики.

На нашу думку, для досягнення економічної безпеки держави слід враховувати наступні показники:

- темпи зростання ВВП;
- ВВП на душу населення;
- валютні резерви;
- інфляція;
- безробіття;
- прямі іноземні інвестиції;
- торговий баланс;
- зовнішній борг;
- рівень бідності.

Забезпечення належних умов для економічного зростання та для забезпечення економічної безпеки вимагає значного збільшення іноземних інвестицій, належного управління державним боргом, дефіцитом поточного рахунку та офіційним обмінним курсом, зниження інфляції та зовнішнього боргу, бізнес-середовище та правова основа для стимулювання розвитку економіки. Ефективне управління цими економічними факторами можуть призвести до збільшення доходів та покращення рівня життя, з наслідками для зменшення безробіття та подолання бідності.

Нарешті, стосовно фізичних осіб, безпека полягає у забезпеченні економікою умов для задоволення основних потреб - їжа, вода, житло, освіта, робочі місця і гарантований рівень доходу. В даний час найважливішим чинником економічного виміру економічної безпеки, що може забезпечити економічну стабільність для досягнення належного стану безпеки, є активне залучення до міжнародної торгівлі та доступ до ресурсів, фінансів та ринків.

Системні ризики іноді перевищують втрати від землетрусів, цунамі та ядерних катастроф, тому їх не можна ігнорувати. Для підприємства, галузі, спільноти та країни необхідні більш високі рівні фокусу для побудови процесів, інститутів та інфраструктури для виявлення та зменшення системних ризиків.

1.2. Сучасні підходи до аналізу й оцінки економічної безпеки

Аналіз, оцінка та діагностика економічної безпеки підприємства є актуальним питанням і вивчається такими науковцями як: Березін О. В., Василенко В.П., Іванілов О.С., Іванюта Т.М. та інші. Питаннями вивчення змісту та сутності інноваційної безпеки підприємства займаються Краснощокі Ю.В., Максимова Т.С., Філімонова О.В., Лиштван К.В., Магідов Є.Г. тощо.

Так, наприклад, Nataliya Pedchenko, Victoria Strilec, Galina M. Kolisnyk, Mariia V. Dykha and Serhiy Frolov (2018) пишуть, що доступ до фінансування є одним з ключових питань для суб'єктів малого бізнесу у процесі їх створення, існування та розвитку. Дослідження сучасного стану малого бізнесу в Україні вказує на фінансові труднощі на початкових етапах життєвого циклу, які визначають необхідність збільшення значення альтернативних джерел зовнішнього фінансування та надають урядам та іншим зацікавленим сторонам інструмент для розуміння потреб фінансування підприємств.

Ganna Blakyta, Nataliia Guliaieva, Iryna Vavdiychuk, Olena Matusova and Anastasia Kasianova (2018) пишуть, що в даний час українська економіка розвивається через регулярний вплив прискорення економічних відносин на всіх рівнях. Крім того, взаємодія суб'єктів господарювання стикається з посиленням тиску змін у соціальному, політичному та екологічному середовищі. У таких умовах стан економічної безпеки є одним з елементів сталого розвитку української економіки. Це необхідна умова для економічної системи України в цілому, а також для окремого підприємства. Економічна безпека також є ключовим елементом підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і країни в сучасних умовах нестабільного економічного розвитку світу. Метою інвестиційної безпеки в Україні є створити єдиний механізм, який постійно приваблює гроші, на з одного боку, і, з іншого боку, забезпечує постійний відбір, підготовку та реалізацію нових інвестиційних проектів. Український уряд зацікавлений як у захисті економічної безпеки, так і у забезпеченні економічних вигод, пов'язаних з відкритим інвестиційним середовищем.

Ganna Blakyta, Nataliia Guliaieva, Iryna Vavdiychuk, Olena Matusova and Anastasia Kasianova (2018) визначають безпеку інвестиційного середовища як складову частину системи економічної безпеки. Вона опосередковано характеризує умови та перспективи розвитку економіки, відображає стратегічний аспект отримання імунітету до реальних і потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ganna Blakyta, Olena Matusova, Halyna Lanovska and Victor Adamenko (2017) вивчають тенденції розвитку світової економіки, характер і особливості відносин між суб'єктами господарювання, стратегіями економічного розвитку уряду, визначають передумови формування підприємницького середовища. Відповідно до таких факторів, ефективність підприємницької діяльності залежить безпосередньо від рівня безпеки існуючого бізнес-середовища. Відповідний рівень розвитку та безпека підприємництва є невід'ємною частиною системи ринкової економіки і вона

відповідає важливій меті державних економічних реформ - створити ефективну конкурентоспроможну економіку, яка забезпечує якісне життя населення і є найважливішою умовою економічної та соціальної безпеки країни. Ефективність заходів державного регулювання підприємницької діяльності формує умови, необхідні для активізації підприємництва в країні. Роль економічної безпеки підприємництва є також значною з урахуванням сучасних тенденцій до розширення відкритості економіки. Заходи уряду щодо захисту економічних інтересів підприємств забезпечать їх стійке функціонування та розвиток в умовах європейської інтеграції України. В додатку Д розглянуто способи та підходи щодо визначення терміну «управління економічною безпекою підприємств».

Наявні дослідження в основному зосереджені на внутрішніх факторах, які визначають економічну безпеку бізнесу підприємства. Проаналізувавши результати наукових досліджень зарубіжних науковців безпеки бізнес-середовища з точки зору інноваційного розвитку, існує необхідність врахування комплексу зовнішніх факторів, які впливають на економічну безпеку підприємств та бізнес-середовища. Для забезпечення оцінки рівня економічної безпеки підприємництва пропонується інноваційна складова поліструктурного процесу діагностики економічної безпеки.

Нижче розглянуто зміст найбільш важливих концептуальних підходів до аналізу та оцінки економічної безпеки підприємств.

Нормалізація часткового показника Веретеннікова Г. В., Мунтіян В.І. оцінка стану управління економічною безпекою підприємств може бути частково розглянута через розрахунок мінімального та максимального нормативного значення n -го часткового показника. Недоліком підходу є те що відсутня система управління економічною безпекою підприємств.

Інтегральний підхід Мінаєв Г.А., Же де Пальяном, Л. М. Зима. для визначення інтегрального показника економічної безпеки коефіцієнтів вагомості використовувати так звану «шкалу порядкової корисності». При цьому часткові індекси розташовуються у порядку важливості, а потім

кожний з них помножується на коефіцієнт по обраній шкалі. Визначення значень вагових коефіцієнтів відповідних локальних показників автори доповнюють кількісною оцінкою ризику на основі коефіцієнтів варіації, визначених на підґрунті часткових показників виробничої, фінансової та інвестиційної безпеки. Перевагою даного підходу є те що даний підхід дозволяє оцінити економічні показники по шкалі порядкової корисності. Недоліком є те що відсутня система управління економічною безпекою підприємств. $R=V*Z$, при цьому враховується, що загальна оцінка ймовірності отримання результату (r) являє собою добуток ймовірності (v) на величину результату або збитку (z) або $N= 25K1 + 25 K2 + 10K3 + 20K4+20K5$, де K1- коефіцієнт швидкої ліквідності, K2 - коефіцієнт кредитоспроможності, K3- коефіцієнт мобілізації власного капіталу, K4 - коефіцієнт оборотності запасів, K5- коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості.

Багатомірні статистичні моделі Білик М.Д., Касаткін Г.І., Лігоненко Л.О. використовуються для оцінки ризику банкрутства, методи прогнозування банкрутства зводяться переважно до виявлення симптомів фінансової кризи підприємства, тому значно обмежують сутність досліджуваного поняття. перевагою даного підходу є те що дозволяє оцінити фінансову кризу підприємства. Дана модель не охоплює всі загрози підприємству, що не дозволяє більш ефективно планувати заходи щодо підвищення економічної безпеки підприємства. Коефіцієнт Бівера визначається відношенням чистого прибутку і амортизації до суми поточних обов'язків підприємства. Однокритеріальна двофакторна модель оцінки банкрутства підприємства $Z=-0,3877-1,0736 K_{пл.} + 0,05769 K_{пз.}$, де $K_{пл.}$ - коефіцієнт поточної ліквідності, $K_{пз.}$ - відношення позикових засобів

Програмно- цільовий підхід Євдокимов Ф. І., Федорова Н. В., Довбня С. Б., Гічова Н.Ю. вивчає інтегрування показників, для діагностики економічної безпеки підприємств. Позитивним моментом є те що увага в основному зосереджена на відборі та визначенні показників економічної

безпеки підприємств, відображає принципи та умови управління та розвитку підприємства. Головним недоліком цього підходу є значний вплив суб'єктивного чинника та значний вплив думок експертів, не визначені види локальних функцій, що не дозволяє зрозуміти їх розрахунок. $СКЕБ = \sum_{i=1}^n a_i f(x_i)$, де $f(x_i) = f(x_i - x_{крі})$ — локальна функція залежності рівня ЕБ від значення рівня і-того показника діяльності підприємства x_i , яка є нелінійною, частіше виражається експонентною залежністю; $x_{кр}$ — порогове значення показника, що визначається пропорційно середнім відсоткам функції $f(x_i)$ при зміні аргументу x_i на 1 %. $РЕБП = \sum_{i=1}^n K_i d_i$, де K_i — значення функціональних критеріїв ЕБП (фінансової, технологічної, та ін. складових); d_i — їх значущість.

Перевагами підходу до аналізу економічної безпеки на підставі аналізу фінансової стійкості підприємства С. Ільшенко є те що оцінка економічної безпеки дозволяє оцінити кількісні значення економічної безпеки. недоліком в даній трактовці є те що відсутня система управління оцінкою економічною безпекою підприємств.

Когнітивний підхід Шемаєва Л.Г., будується когнітивна карта впливу чинників на стан економічної безпеки у вигляді орієнтованого графіку. Показник сили впливу чинників визначається експертним шляхом. Суб'єктивно визначається значення і самих чинників впливу на можливість укладення контракту, ступінь реалізації інтересів експортера, імпортера та конкурента. перевагами даного підходу є те що дозволяє оцінити систему економічною безпекою за допомогою експертів. недоліком є те що відсутня система управління економічною безпекою підприємств. Економічну безпеку пов'язують виключно зі стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища і недостатньо уваги приділяє використанню внутрішніх резервів підприємства. На першому етапі Q-діагностики необхідно визначити ймовірність банкрутства підприємства. Для цього варто сформулювати систему показників оцінки фінансового стану, обчислити їх значення, розрахувати середні значення даних фінансових індикаторів і розробити

шкалу для знаходження кількості балів та ключ інтерпретації ймовірності банкрутства суб'єкта господарювання. На другому етапі Q-діагностики ймовірності банкрутства підприємства на основі результатів дослідження першого етапу виявляється та досліджується головний чинник банкрутства в перспективі, зокрема проводиться аналіз і прогнозування головного чинника банкрутства, нелінійне багатовимірне моделювання взаємозв'язків за допомогою програмного забезпечення. На третьому етапі Q-діагностики ймовірності банкрутства підприємства виявляються шляхи покращення рівня головного чинника банкрутства в перспективі.

Індикаторний підхід Ковальова Д. О., Сухорукова Т. І., Тамбовцева В. Л., Барановського О. М., Бендикова М. А., Ігнатієвої І. А. Бендикова М. А. Ілларіонов А., Ковальов Д., Сухорукова Т. Шпанковська Н. Г., Костанецький В.В., Котенко Н.О. При оцінці рівня ЕБП використовуються показники-індикатори – порогові значення показників, які характеризують діяльність підприємств у різних галузях. Кризовий стан, коли перевищується бар'єрне значення більшості індикаторів економічної безпеки; критичний стан, коли порушуються усі (чи майже всі) бар'єри, як основні так і другорядні. Індикаторний підхід оцінки ЕБП дозволяє всесторонньо оцінити рівень ЕБП, оскільки оцінюються якщо не всі (що залежить від системи показників), то основні сторони діяльності підприємства. Порівняння фактичних значень індикаторів з пороговими дозволяє прослідкувати динаміку, як самих показників, так і рівня економічної безпеки підприємства. При недостатньо точному встановленні кількісних значень індикаторів, неправильно може бути витлумачений і рівень економічної безпеки, що в свою чергу може призвести до неадекватних управлінських рішень у сфері забезпечення відповідного рівня економічної безпеки. При неточному визначенні значень індикаторів неправильно буде визначений рівень економічної безпеки підприємств. Недоліком є методична база визначення індикаторів, складу показників – індикаторів, визначення для них порогових значень. Потребує систематичного збору та моніторингу великої кількості показників фінансово

- господарської діяльності та може використовуватися на етапі оцінки і аналізу рівня безпеки. Коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансового лівереджу, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт платоспроможності підприємства, коефіцієнт ефективності використання власних коштів.

Частковий функціональний критерій Мунтіян В.І. Даний автор пов'язує економічну безпеку виключно з величиною збитку. Перевагами даного підходу є те, що оцінка безпеки враховується з економічної сторони підприємства, використання у критерію показників зміни темпів росту, дозволяє доволі легко розраховувати коефіцієнт економічної безпеки підприємства та дослідити його у динаміці. Недостатньо уваги приділяється використанню внутрішніх резервів підприємства та відсутність управління економічною безпекою підприємств.

$$\text{ЧФК} = \text{Зпо} / \text{Вит} + \text{Ззаг.},$$

де Зпо – попереджений збиток за даною функціональною складовою безпеки.

Ззаг. – загальний збиток за даною функціональною складовою безпеки.

Вит. – витрати на реалізацію заходів для запобігання відповідних збитків.

Теорія нечітких множин Клебанова Т. С., Сергієнко Є. А., Марущак С.М. служить для опису кількісних та якісних характеристик досліджуваних процесів та застосовують у тому випадку, коли експерти не можуть зробити висновок щодо рівня показників ЕБП. Основною перевагою даного підходу є те що він дозволяє оцінити кількісні та якісні характеристики досліджувані процеси. Отже, підприємство характеризується множиною M показників: $X = \{x_1, x_2, \dots, x_M\}$ Припускається, що система X показників достатня для достовірного аналізу (для класифікації і зіставлення станів підприємства). При цьому, для кожної складової визначаємо підмножину показників $X_j = \{x_1, x_2, \dots, x_{N_j}\}$, N_j - їх кількість. В межах складових визначається множина показників кожної групи $X_{jk} = \{x_1, x_2, \dots, x_{N_{jk}}\}$ - їх кількість. При цьому: повна множина рівнів ЕБП складається з п'яти нечітких підмножин виду:

- нечітка підмножина станів «граничної небезпеки»;
- нечітка підмножина станів «небезпеки»;
- нечітка підмножина станів «середнього рівня безпеки»;
- нечітка підмножина станів «відносної безпеки»;
- нечітка підмножина станів «граничної безпеки».

Фінансовий підхід, М. А Кизим, Забродський В.А., Зінченко В. М., Бакаєва О. О., Козаченко Г. В., Ляшенко О. М. Основна увага приділяється фінансовому стану підприємства. Оцінка стану управління безпекою підприємств відображає сукупні зусилля щодо створення безпечних умов функціонування, тобто таких, які й дозволяють задоволення інтересів. досить опосередковано характеризується стан управління економічною безпекою підприємств. Оцінка стану економічної безпеки підприємств є не комплексною.

Спосіб адитивної згортки Веретеннікова Г.В. Визначення нормативів та коефіцієнтів вагомості для кожного часткового показника. При цьому обґрунтування, як самого переліку часткових показників, так і відповідних коефіцієнтів вагомості є значною мірою суб'єктивним. Перевагою даного методу є те що коефіцієнти вагомості в даній групі є суб'єктивними. не завжди є можливість визначення нормативів, а також для певних підприємств та показників існують індивідуальні особливості, які потрібно враховувати у відповідних нормативах. $I = \sum_{n=1}^n C_n * K_n$, де K_n — нормалізоване значення n-го часткового показника, C_n — коефіцієнт вагомості для n-го часткового показника.

Ресурсно-функціональний підхід Олейніков Є. О., Ілляшенко С. М., Арефьєвої Є. І., Попович П. Н. Штовба С. Д. Для визначення коефіцієнтів вагомості пропонується використовувати метод попарних порівнянь. Слід зазначити, що цей метод також базується на використанні суджень експертів, хоча за допомогою статистичних прийомів дозволяє виключити випадкові оцінки. Наявність великої кількості різномірних показників, мають принципово різний економічний зміст та виражених у різних одиницях

виміру, ускладнює проведення оцінки рівня економічної безпеки; невизначеність розподілу пріоритетності (вагомості) складових для підприємств різних форм господарювання та галузевого призначення.

Факторний аналіз оцінки економічної безпеки Нікітіна А.В., аналіз складових економічної безпеки. Перевагами даного підходу є те що при визначенні оцінки стану управління економічною безпекою підприємств враховуються економічні показники безпеки. Недоліком є те що оцінка не охоплює всі складові економічної безпеки підприємств та відсутній облік управління економічною безпекою підприємств. Коефіцієнт інформативності має знаходитись в межах $0,75 - 0,95$ К Іє $= \frac{\sum_i a^2_{il} \{W_{zn}\}}{\sum_{i=1}^m a_{il}^2}$, де $\{W_{zn}\}$ – підмножина значущих факторних навантажень ознак, які беруть участь у формуванні назви l -го фактора.

Бальний аналіз оцінки економічної безпеки Євдокімов Ф.І., Мізіна О.В., Бородіна О. О. комплексний показник оцінки безпеки підприємств, який базується на основі бальних оцінок показників складових економічної безпеки. Використання цієї методики дозволяє провести, як експрес-аналіз економічної безпеки підприємства за обраним напрямом, так і загальну її оцінку. недоліком є те що при даному підході не можливо комплексно і повністю спрогнозувати та оцінити рівень безпеки підприємства, недостатня кваліфікація спеціалістів підприємства, суб'єктивізм при прийнятті рішень.

Статистичний підхід Новікова О. Ф. визначає нормативні (порогові) значення за допомогою статистичних методів з великої кількості експертних оцінок будується варіаційний ряд на підставі статистичного аналізу ряду оцінюється однорідність та повнота ряду. Порогові значення встановлюються, як середні арифметичні для даного ряду. наявність економічних показників, що дозволяє оцінити кількісні порогові значення безпеки підприємств. оцінка стану управління економічною безпекою підприємств є не комплексною і не охоплює всі сфери оцінки управління безпекою підприємств. Наявність великої кількості різнорідних показників, що мають принципово різний економічний зміст та виражених у різних

одиницях виміру, дуже ускладнює проведення оцінки рівня економічної безпеки за інтегральними показниками та їх економічну інтерпретацію. статистичним методом визначаються верхні та нижні границі показників кожної складової економічної безпеки підприємств.

Інвестиційний підхід Геєць В., Бажан Ю., Базидевич В. доцільно використовувати при розробці заходів у межах блоку «формування адаптивної реакції» підприємств. Дозволяє зробити висновок щодо доцільності окремих заходів посилення економічної безпеки. недостатньо враховує рівень безпеки більшості (окрім інвестиційної) функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Комплексно-аналітичний підхід Ілляшенко С. М., О.І.Маслак, Н.Є. Гришко застосовує комплексну систему оцінки рівня економічної безпеки підприємства, додається до класичних функціональних складових (фінансової, технологічної, кадрової, інтелектуальної, екологічної, правової, силової оцінки стану за ринковою та інтерфейсною складовими економічної безпеки підприємств). Вибір і систематизація показників діяльності підприємства за функціональними складовими безпеки. Розробка бальної системи оцінок, питомої ваги значущості для розрахунку показників кожної функціональної складової ЕБП на основі експертного методу. Визначення середнього бального значення по кожній функціональній складовій ЕБП. Для цього слід використовувати послуги експертів. За оцінками експертів розраховується середньозважені значення оцінок експертів по кожному показнику з використанням формул марематичної статистики. До переваг підходу варто віднести, що оцінка економічної безпеки дозволяє оцінити по складовим економічної безпеки підприємств, комплексна методика оцінювання ЕБП враховує всі функціональні складові безпеки, тобто містить в собі окрім фінансових показників, показники виробничої і соціальної сфер. Дана методика дозволяє визначити найбільш значущі показники для забезпечення ЕБП за допомогою бальної оцінки.

Оцінки рівня економічної безпеки на основі математичного підходу Шохнех А. В. Перевагою даного підходу є те що дозволяє оцінити безпеку на основі кількісних критеріїв економічної безпеки підприємств графічна інтерпретація результатів оцінки та розділення показників на групи стимуляторів та дестимуляторів, відрізняється простотою інтерпретації отриманих результатів оцінки.

Вимірювання рівня економічної безпеки через галузеві особливості Д.П. Пилова, функціонування та ступінь пристосування підприємств до них, а також порівняння їх за станом безпеки з метою впровадження елементів успішних стратегій господарської діяльності. перевагою даного підходу є те що дозволяє оцінити безпеку за певним показником. недоліком є те що відсутня система управління економічною безпекою підприємств.

Підхід оптимізації оцінки економічної безпеки Нусінов В.Я. При цьому будується оптимізаційна економіко-математична модель з цільовою функцією максимізації рівня економічної безпеки. Внаслідок складності та багатогранності об'єкту дослідження та потребує отримання великих масивів даних. Розраховується за прогнозними значеннями економіко-математичної моделі на перспективу.

Модель угруповання сільськогосподарських підприємств необхідна для розбивки вихідної сукупності підприємств на три групи (благополучну, передкризову, кризову) в залежності від ступеня прояву на сільськогосподарському підприємстві загроз економічної безпеки. У якості методу угруповання використовується ітеративний метод k -середніх. Угруповання проводиться послідовно за дев'ятьма загрозами, для кожної з яких формується матриця вихідних даних виду:

$$X^s = \{x_{ij}^s\}_{n \times q}, \quad (1.1)$$

де x_{ij}^s – значення j -го показника, що описує стан i -го підприємства і відноситься до s -ї загрози, $s = [1, p]$;

p – загальне число загроз;

q – загальне число показників, що описують p -ту загрозу;

n – число підприємств.

Використання моделі дозволяє визначити питому вагу підприємств кожної групи в загальній сукупності підприємств кожної області, а також проаналізувати стан кожного окремого підприємства з погляду ступеня прояву в ньому кожної загрози.

1.3. Функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Розробка елементів механізму ефективної сільськогосподарської практики, диверсифікації ринків, а також стандартів стійких сільськогосподарських виробничих систем потребують запровадження більш детальної стратегії управління економічною безпекою. Вона повинна враховувати специфічні екологічні умови, вимоги сільських регіонів та ланцюги виробництва, постачання та збуту. Крім того, ці стратегії повинні бути простими, але достатньо гнучкими, щоб легко адаптуватися до змін економічних або екологічних умов.

Забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства вивчаються такими науковцями як Безус Р. М., Бойко А. В., Бойчук Н.Я., Бутенко Н. В., Демчук Н.І., Єлістратова Ю.О., Мартюшева Л.С., Нестеров Ю.А., Петровська Т.Є., Приказок О.В., Руденский Р.А., Тітова С. П, Трихліб Н.І., та ін. [8, 10, 19, 22, 26, 28, 31, 134, 139, 141].

Теоретичним та практичним аспектам формування механізму забезпечення економічної безпеки присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених.

Так, Nataliia Zachosova, Nataliia Babina (2018) пишуть, що рівень національного розвитку фінансового ринку, стабільний і рентабельний. Робота його професійних учасників є обов'язковою умовою для забезпечення фінансової безпеки держави. Фінансові посередників, які прагнуть

продовжити свою роботу в період післякризового відновлення вітчизняної фінансової системи, усвідомили необхідність збереження достатнього рівня власної економічної безпеки і важливість побудови її інтегрованої системи. Вже можна спостерігати розвиток окремих функціональних складових системи економічної безпеки - кадрова, інформаційна, фінансова. Однак для деяких типів установ, збереження економічної безпеки залишається, у кращому випадку, стратегічними цілями, які не мають тактичного прояву та ресурсної підтримки. На практиці механізм управління економічною безпекою, навіть якщо її система формується в спільній системі управління господарюючих суб'єктів, відсутній. Її завдання виконуються в рамках управління ризиками або кризи управління. Причиною цього є, ймовірно, фінансова невідповідність керівників установ.

Anna Kozachenko, Victoriya Bukolova пишуть, що дослідження економічної безпеки будуються на принципах ієрархії, останній побудований навколо ядра - сутність економічної безпеки держави (регіону, сектора, підприємства). Ядро також включає принципи і засоби, що використовуються для забезпечення економічної безпеки та оцінки, інші елементи ядра включають: побудова системи, функціонування та об'єктивація системи економічної безпеки на різних його рівнях, процеси та механізми забезпечення, заходи профілактики на всіх соціально-економічних рівнях (державна, регіон, підприємство).

Ivanova, M., Varyanichenko, O., Sannikova, S., & Faizova, S. Вивчають конкуренцію, яка є унікальним явищем сучасності, що розкриває специфічні компетенції суб'єктів господарювання та дозволяє їм реалізувати свій потенціал. Однак підприємствам необхідна методика оцінки рівня їх конкурентоспроможності, яка дозволить ідентифікувати «вузькі місця» своєї економічної діяльності.

Попит на інформацію про виробничі процеси зростає, як з точки зору ланцюгів із доданою вартістю (простежуваність), а також від зацікавлених

сторін для досягнення багатофункціональних цілей за допомогою забезпечення економічної безпеки підприємств сільського господарства. Важливою передумовою дотримання всіх цих різних вимог для сільськогосподарських підприємств є легка, достатня, своєчасна, доступна інформація для прийняття рішень або надання документальних доказів. В додатку Ж показана система цілей забезпечення економічної безпеки підприємств.

Швидкий розвиток технологій інформації та зв'язку, а також величезний потенціал для надання даних географічних зв'язків (дистанційне відстеження, он-лайн-датчики, публічні бази даних тощо) також дозволяють керівникам сільськогосподарських підприємств отримати доступ до нових та високоякісних даних, використовувати їх як конкретну інформацію у процесі прийняття рішень чи процесі документації. Автоматизований збір даних та обробки інформації в інформаційній системі управління сільськогосподарським підприємством можна сприймати як швидке зростання попиту на стандарти в управлінні виробничими процесами та економічною безпекою.

Якщо сільськогосподарське підприємство використовує нові технології обробки та управління інформацією, а також управління просторовою та тимчасовою мінливістю, то таке явне використання інформації покращує економічний стан та зменшує вплив на навколишнє середовище. В додатку З згруповано напрями групування чинників внутрішнього середовища, які впливають на ефективність управління підприємством та економічну безпеку підприємств

На рис. 1.7 розглянемо вплив невизначеності зовнішнього середовища на економічну безпеку сільськогосподарського підприємства.

Використання методів, що формують точне сільське господарство, може забезпечити інформація та інструменти для правильної обробки та

застосування інформації для будь-якого сільськогосподарського підприємства у будь-якому регіоні.

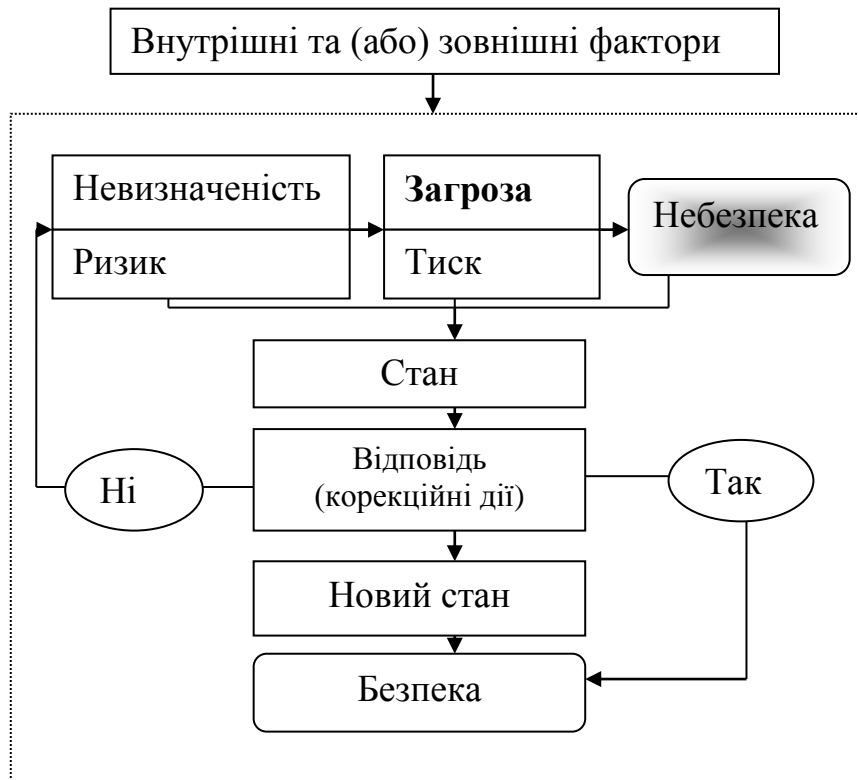

Рис. 1.7. Вплив невизначеності зовнішнього середовища на економічну безпеку сільськогосподарського підприємства*

*Джерело: власна розробка автора

Цей підхід може бути використаний для допомоги у вдосконаленні системи управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства та документації через впровадження прогресивних технологій у сільському господарстві. На рис. 1.8 показана система ітераційної діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Екологічно безпечні системи землекористування в межах сільськогосподарського підприємства також включають в себе найкращу практику управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства. З цією метою необхідна інтеграція інформаційних систем для надання консультацій та офіційних порад керівникам.

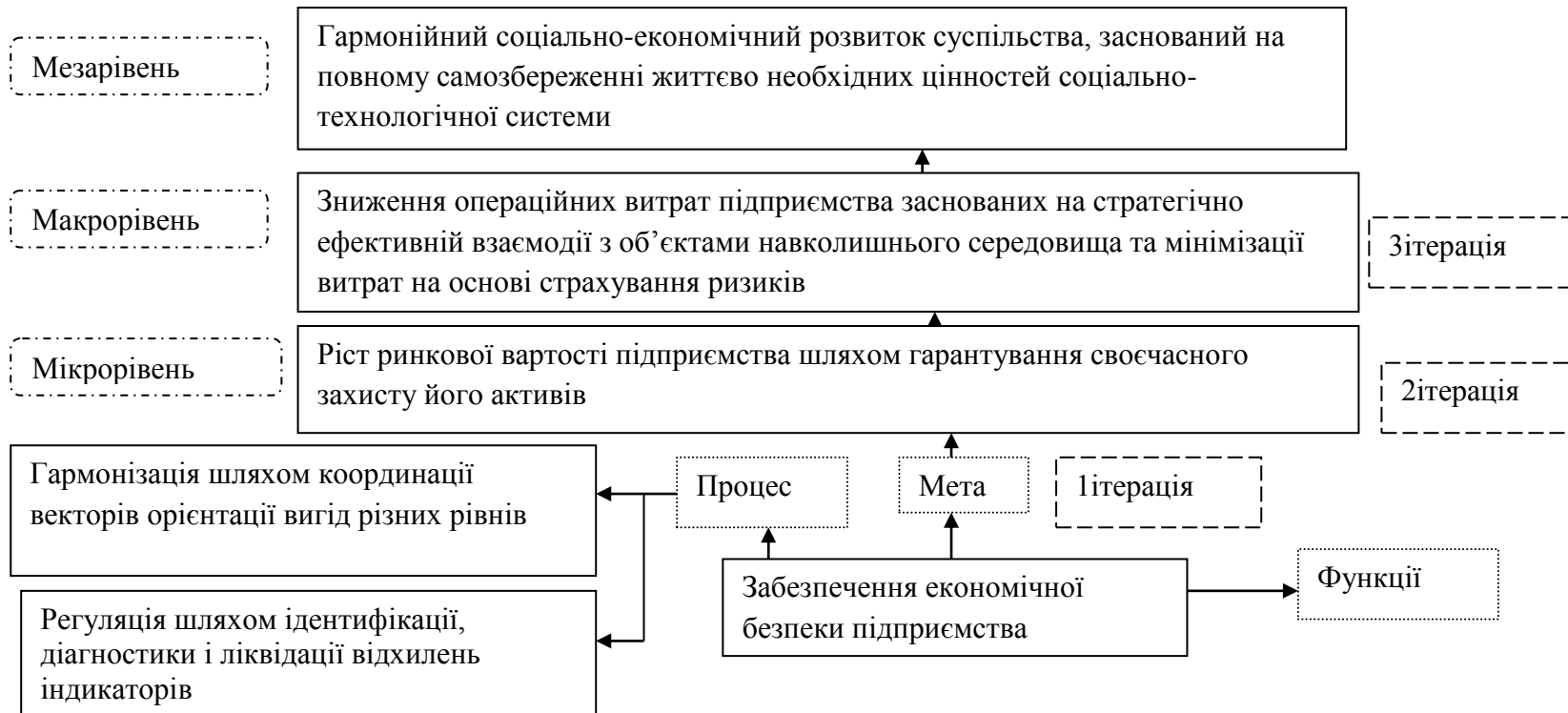

Рис. 1.8 Система ітераційної діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства*

* Джерело: адаптовано згідно даних [1, 2, 6, 7]

Оптимальний цикл вирощування можна досягти шляхом інтеграції моделювання в режимі реального часу (вирощування культури та моделі розвитку сільськогосподарського підприємства) з експертними системами, які були налаштовані за керівними принципами рекомендованої стратегії управління економічною безпекою (наприклад, враховуючи фактори ризику тощо), а також юридичні вказівки (наприклад, стосовно охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища).

Це безпосередньо допоможе керівнику сільськогосподарського підприємства прийняти краще рішення при використанні експертних знань у вигляді моделей та експертних систем, які можуть бути опубліковані та доступні в Інтернеті або доступні в якості веб-сервісів для динамічного зв'язку з кінцевим користувачем.

Діагностика економічної безпеки сільськогосподарського підприємства повинна забезпечувати баланс технологічних можливостей у поєднанні з екологічними та соціально-економічними потребами з ключовою роллю управління інформацією.

Нові моделі управління матеріальними потоками, засновані на інформації та знаннях. Управління, що підтримує сільськогосподарську локальну інтеграцію екологічно чистих об'єктів та замкнутих циклів обробки, енергоефективне культивування за допомогою легкої техніки, точного землеробства та технологій.

Розглянемо сільськогосподарське підприємство як систему (не обов'язково програмна або технологічна система) і керівника (власника) як виробника основного рішення. Сільськогосподарське виробництво стикається з посиленням тиску з точки зору зменшення прибутку. Постійно вимагається зниження собівартості продукції, максимізація її фізичного випуску при збереженні найвищої якості продукту. Ці вимоги йдуть поряд з дотриманням суворої екологічної, соціальної, охорони здоров'я та безпеки.

У таблиці 1.3 наведено огляд різних рівнів планування разом з основними частинами інформаційних потоків, що вимагається процесом прийняття рішень або виробляється процесом прийняття рішень. Для того, щоб вказати елементи інформаційної системи, які поширюються на автоматичне рішення необхідно вказати детальні інформаційні потоки для окремих завдань планування.

Таблиця 1.3

Рівень планування та індикативні потоки інформації*

Рівень планування	Необхідна інформація	Надана інформація
Стратегічне планування або проектування виробничої системи: проектування виробничої системи на період 1-5 років або 2 або більше циклів урожаю - зокрема, системи праці / техніка та вибір сільськогосподарських культур	- можливі рівні виробництва і цінових змін - вимоги до операцій - можливі методи роботи - наявна техніка на ринку - витрати.	- кількість та розміри машин; - потужність машин; - потреба в праці; - вибрані культури.
Тактичне планування: план виробництва на період 1-2 роки або 1-2 цикли вирощування.	- стратегічний план; - наявність землі, будівель та обладнання; - зовнішні / внутрішні стандарти.	- план вирощування; - заміна обладнання; - добрива / хімічні речовин; - додаткові плани; - плани технічного обслуговування; - бюджет робочої сили (пікові навантаження).
Операційне планування: визначення діяльності в найближчому циклі вирощування культур, тобто протягом найближчого сезону	- тактичний план виробництва; - внутрішні / зовнішні стандарти; - план технічного обслуговування для землі, будівель та обладнання	- обов'язкові / необов'язкові операції; - актуальність операцій - специфікації операцій.
Формулювання задач: обробка завдань щодо огляду сформульованої проблеми	- поломки обладнання; - недоступний матеріал; - зміни в ґрунті, врожаї або метеорологічні умови.	відхилення від планів / графіків
Оцінка: порівняння планових і фактично виконаних завдань:	- використаний робочий час; - використана потужність.	відхилення від запланованих завдань реалізована продуктивність.

*Джерело: адаптовано [1, 2, 6, 7]

Для того, щоб підсумувати, моделі, орієнтовані на користувача, пропонується ефективно впровадження управлінських функцій системи управління економічною безпекою, але в той же час очікується, що керівники сільськогосподарських підприємств будуть готові прийняти нові роботи, звички і, можливо, також отримати більш глибоке розуміння їх виробничих процесів і зможуть оцінити продуктивність обраної технології.

Це призведе до кращого контролю процесу, а також поліпшить можливості документування якості сільськогосподарського виробництва та забезпечення економічної безпеки.

Сільськогосподарські підприємства є динамічними, в тому сенсі, що вони перебувають у постійному стані зміни та еволюції; події, що відбуваються в даний час, впливають на те, яким чином підприємство буде працювати як економічно, так і біологічно в майбутньому. Динаміка розвитку сільськогосподарського підприємства залежать від їх типу. Система управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств завжди є динамічною, на майбутні можливості впливає безліч різних подій, які впливають на біологічну та економічну ефективність сільськогосподарського виробництва. Цілі забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, як правило регулюються економічними міркуваннями. Таким чином, фінансово-виробнича діяльність сільськогосподарських підприємств має бути проаналізована з економічної точки зору, хоча фінансова віддача - не єдиний критерій.

Зазвичай керівництво сільськогосподарських підприємств має в своєму розпорядженні запас робочої сили, предметів та засобів праці, капіталу та земля з різними якостями та характеристиками. На кожній земельній ділянці можна виділити виробництво декількох культур за різних рівнів управління. Різні витрати можуть бути серед виробничих можливостей, виділяється багатьма способами, мають різну економічну віддачу. Кількість можливих альтернативних планів велика через велику

мінливість біологічних властивостей різних культур, різноманітність ресурсного потенціалу та широкий спектр можливих альтернатив сільськогосподарського виробництва.

У цьому складному середовищі сільськогосподарських підприємств менеджери часто стикаються з такими рішеннями як, які товари виробляти, на якій земельній ділянці, яким методом, в який часовий період і в яких кількостях. Коли потрібно приймати рішення, доступ до точної та своєчасної інформації має важливе значення для раціональних відповідей. В умовах існуючого зовнішнього і внутрішнього середовища, рішення зазвичай приймаються залежно від переважаючого виробництва, технічних та фінансових обмежень, і часто в умовах значної невизначеності стосовно майбутнього періоду планування. Невизначеність може бути пов'язана з очікуванням прибутковості, витратами, наявністю постійних ресурсів та загального запасу ресурсів. У плануванні оптимального рівня економічної безпеки з численними і часто суперечливими вимогами щодо розробки та використання ресурсів, і включаючи складні процеси, майже обов'язковими для того, хто приймає рішення є інструменти для аналізу різноманітної інформації таким чином, щоб забезпечити можливість вивчення наслідків стратегій або варіантів.

Розробка такого інструменту вимагає глибокого розуміння системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, її складових процесів та їх вплив на поведінку системи. Розуміння системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства вимагає комплексного аналізу важливих біологічних, управлінських і економічних процесів системи.

Як відомо, управління включає планування, організацію, керівництво, координацію, контроль та оцінку. Через властиві сільськогосподарському виробництву складності і динаміку, найважливіші з цих основних елементів планування, моніторинг, контроль та оцінка.

Успішна реалізація цих елементів управління економічною безпекою потребують потужної інформаційної системи про ресурси, яка може інтегрувати та аналізувати важливі фізичні, соціальні та економічні компоненти сільськогосподарського виробництва для підтримки процесів прийняття рішень.

Така інформаційна система повинна включати моделі планування для перекладу стратегічних цілей в операційні цілі, а згодом ці цілі в тактичні та операційні плани через організаційну ієрархію планувальної діяльності. Вона повинна також забезпечувати засоби для використання формального плану як основи для моніторингу та контролю діяльності та оцінки результатів.

Через різноманітність та складність процесів, що беруть участь у сільськогосподарському виробництві (екологічні, агрономічні, соціальні та економічні) необхідні комплексні методики, значна кількість даних з різних суміжних дисциплін. Існують певні оперативні та методологічні обмеження, які запобігають повній інтеграції існуючих та зібраних даних в управлінські рішення.

Ці обмеження становлять перешкоди щодо використання та інтеграції даних сільськогосподарських підприємств при прийнятті управлінських рішень. Використання систем підтримки управління може усунути деякі з цих обмежень та підвищити якість функцій планування, моніторингу та оцінки системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Враховуючи, що сільськогосподарські підприємства України є ключовим елементом у зміцненні національної безпеки країни, на сьогодні необхідна оцінка та управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства. Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства розроблена на рис. 1.9.

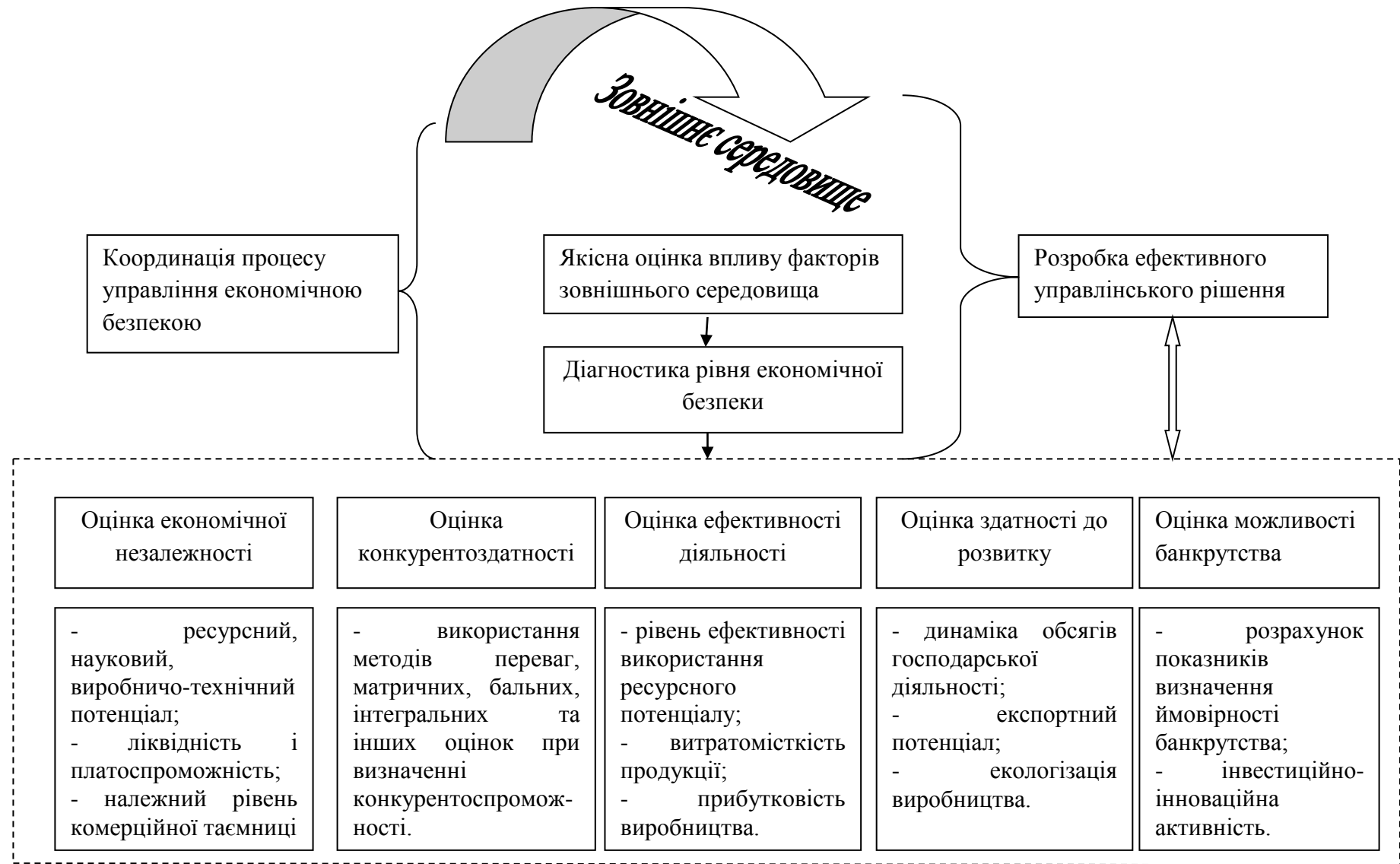

Рис. 1.9. Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства*

*Джерело: власна розробка автора

Згідно рис. 1.9 система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства направляється перш за все боротьбу з ризиками. Тривалий час ризик розумівся як продукт вірогідності та серйозності. Такий погляд на ризик все ще переважає в значній частині практичних застосувань на підприємствах галузей народного господарства. Однак новий сучасний погляд в процесі заміни класичного розуміння ризику. Нові перспективи ризику підкреслюють невизначеність, а також розмір знань - і доповнюють підходи, засновані на ймовірності, інтегруючи силу знань та потенціал оцінки ризику. Цей сучасний погляд на ризик разом з новими перспективами оцінки ризику прийняті в цій роботі. Відповідно до цього, ймовірність ризику розуміється як суб'єктивна ймовірність, з посиланням на стандарт невизначеності.

Доцільно використовувати аналіз невизначеності для оцінки рівня невизначеності в будь-якій конкретній ситуації. Важливі аспекти в рамках даного підходу до оцінки / управління ризиками полягають в тому, що необхідно зосередити увагу на формуванні знань з метою мінімізації невизначеності в оцінці ризику; необхідно покладатися на експертне судження; всі припущення повинні бути описані чітко; слід оцінювати актуальність знань; результати будуть порівнянні лише тією мірою, якою вони були обчислені на порівнянних засадах; знання перетворюються на реальний вимір ризику та матимуть вплив на результат оцінки ризику; відхилення потрібно розглядати як частину процесу оцінювання / управління ризиками.

Методика, як рівень невизначеності буде інтегрований з результатами оцінки ризику, є важливим питанням у системі оцінки економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Вже завдяки цим вимогам стає зрозуміло, що результатом оцінки ризику не може бути просте число. Супутнім моментом є те, що використання меж вірогідності для прийнятності ризиків взагалі не виправдане. Оцінки ризику як такого часто не достатньо для прийняття рішень: при управлінському огляді фінансово-

господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, також потрібно враховувати різні відповідні аспекти. Все це разом означає, що представлення результатів оцінки ризику та прийняття рішень на основі результатів стає чимось складнішим і більш багатовимірним, ніж просто порівняння двох чисел. Ще одна причина уникнення простих чисел до описання рівня ризику - питання, пов'язане з відхиленням від ризику: як число може відображати обраний ризик? Так, події високої ризикованості, повинні мати пріоритет перед кількома подіями нижчого ступеня ризикованості. Стверджується, що в спробах представити результати таким чином, щоб ризик був цінним в системі управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства політика фінансово-господарської діяльності залишається відкритою і може бути скоригована відповідно до різних потреб. Особливо, не існує універсальної згоди щодо того, якою має бути політика протидії ризику.

Відхилення є ключовою складовою перспективи ризику і в основному представлені через концепцію економічної безпеки. Було зазначено, що, хоча кожна конкретна подія може бути дуже малоїмовірною, є ймовірність виникнення певного виду ризику. Також припускається, що за наявності сильних знань не повинні виникати ризики. Можна стверджувати, що це справді питання про те, що розуміється під сильними знаннями: у комплексі навколишнього середовища важко уявити, що знання будуть настільки обширними, щоб повністю виключати можливість ризиків фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства. Насправді, можна навіть стверджувати, що сприйняття сильних знань за декілька прогалін може бути причиною головних ризиків.

Ризики, в силу своєї природи, визначаються в контексті систем, де моделювання хоча б дещо можливо, наприклад в контексті фізичних явищ, які регулюються детермінованими законами природи або, принаймні, в межах досяжності деяких статистичних методів. Тому стверджується, що концепція економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

особливо доречно в контексті складної системи, де явища виникають у сукупності економічних, соціотехнічних та інших систем і, як правило, виходять за межі будь-яких доступних статистичних методів. Запропоновані рамки управління ризиками в системі економічної безпеки сільськогосподарського підприємства повинні будуть підтримувати поінформованість про потенційні відхилення, незалежно від їх сприйнятої ймовірності. Це може бути складною вимогою, оскільки, як було сказано вище, класичні підходи до управління ризиками можуть відхиляти потенційні ризикові події через їх надзвичайно низьку ймовірність.

Визначення та підтримка всіх ключових аспектів сучасної перспективи ризику в системі економічної безпеки сільськогосподарського підприємства не означає, що кожен реальну оцінку ризику можна вичерпно здійснити з дотриманням всіх вимог. Фінансово-господарська діяльність сільськогосподарського підприємства характеризується обмеженнями, наприклад на ресурси, а це означає, що можливо застосовувати ефективні компроміси для визначення методів і процесів, прийнятних як з наукової, так і з прагматичної точки зору.

Невизначеність в оцінці ризику сильно пов'язана зі складністю. Оскільки навіть ефективні, повторювані, подібні експерименти далекі від реальності складної фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, яка постійно розвивається в багатьох різних вимірах. Складність та глибока невизначеність означають, що навіть експерти не можуть прийти до одного висновку з багатьох ключових питань економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Отже, система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства - це набір взаємопов'язаних елементів. Таким чином, система є сутністю, до складу якої входить щонайменше два елементи та відхилення, що має місце між кожним його елементом та хоча б одним іншим елементом у системі. Кожен з елементів системи підключений

до кожного іншого елемента, безпосередньо або опосередковано. Крім того, кожна підмножина елементів пов'язана з іншою підмножиною.

Крім того, необхідно зазначити, що:

- середовище системи як сукупність елементів та їх відповідні властивості, які не є частиною системи, але зміна будь-якої з них може призвести до зміни стану системи;

- замкнута система як така, яка не має впливу зовнішнього середовища.

Відкрита система - це та, на яку впливає зовнішнє середовище;

- цілеспрямована система, яка може давати однакові результати різними способами в одному і тому ж (внутрішньому або зовнішньому) станах; і може давати різні результати в одних і тих же, і різних станах. Таким чином, цілеспрямована система - це та, яка може змінювати свої цілі в постійних умовах.

- організація - це цілеспрямована система, яка містить щонайменше два цілеспрямовані елементи, які мають спільне призначення, щодо якого система має функціональний поділ праці; його функціонально окремі підмножини можуть реагувати на поведінку один одного за допомогою спостереження або спілкування; і щонайменше одна підмножина має функцію управління системою.

Також можна сказати, що система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства - це взаємопов'язаний набір елементів, когерентно організований таким чином, щоб досягати поставлених цілей. Отже, розуміння систем та особливо складних систем останнім часом значно зросло, у міру того, як нові перспективи ризику стають все більш відомими.

Забезпечення належних умов для економічного зростання та для економічної безпеки вимагає значного збільшення іноземних інвестицій, належного управління державним боргом, дефіцитом поточного рахунку та офіційним обмінним курсом, зниження інфляції та зовнішнього боргу, бізнес-середовище та правова основа для стимулювання розвитку економіки. Ефективне управління цими економічними факторами можуть призвести до

збільшення доходів та покращення рівня життя, з наслідками для зменшення безробіття та подолання бідності.

Висновки до розділу 1

1. Дослідженням еволюції категорії “економічна безпека” в науковому та економічному середовищі; доведено, що широкий спектр поглядів на сутність економічної безпеки підприємства пов’язано з різними підходами науковців до її структури, а саме сукупності сфер забезпечення безпеки функціонування елементів, що формують сукупний потенціал підприємства. Це дозволяє умовно виокремити ресурсний, функціональний і результативний підходи до системи управління безпекою на підприємстві. У межах визначених концепцій, які розкривають сутність управління безпекою на підприємстві постає необхідність дослідження сучасних підходів до управління економічною безпекою, серед яких доцільно розглядати реактивний та проактивний підходи. Усе це призводить до різноманітної сутності категорії «економічна безпека» для різних рівнів об’єкту управління.

2. Дано сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки у глобальній моделі національної безпеки держави. Для більшості системних ризиків підприємство саме по собі може лише частково пом’якшити ризики. Окрім страхування, вони не можуть розробляти та впроваджувати повноцінні рішення для запобігання ризиків. Незважаючи на величезний вплив системних ризиків, брак розуміння, інформації та рішень, змушує підприємства недбало визначати та вирішувати ці ризики. Побудувати результативну систему економічної безпеки можна в умовах забезпечення дотримання вимог правового поля функціонування суб’єкта господарювання та вивчення причин виникнення зовнішніх загроз економічній безпеці суб’єктів господарювання та держави в цілому, які тісно переплітаються і взаємозалежні.

3. Забезпечення належних умов для економічного зростання та для забезпечення економічної безпеки вимагає значного збільшення іноземних інвестицій, належного управління державним боргом, дефіцитом поточного рахунку та офіційним обмінним курсом, зниження інфляції та зовнішнього боргу, бізнес-середовище та правова основа для стимулювання розвитку економіки. Ефективне управління цими економічними факторами можуть призвести до збільшення доходів та покращення рівня життя, з наслідками для зменшення безробіття та подолання бідності.

4. Проведено теоретичний огляд системних основ формування економічної безпеки підприємств. Використання методів, що формують точне сільське господарство, може забезпечити інформація та інструменти для правильної обробки та застосування інформації для будь-якого сільськогосподарського підприємства у будь-якому регіоні.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Вдосконалення теорії і практики формування економічної безпеки підприємства

Причини необхідності вдосконалення теорії і практики формування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства можна описати наступними аргументами:

- сільськогосподарські підприємства виробляють продукти харчування та багато іншої промислової сировини, від якої залежить підвищення рівня життя.

- сільськогосподарські підприємства це великий сегмент загального виробництва національної економіки, який потрібно зробити максимально ефективним.

- на ранніх етапах діагностики економічної безпеки вияляється, що велика кількість основних фондів потребує покращення;

- для багатьох сільськогосподарських підприємств експорт сільськогосподарської продукції є важливим потенційним джерелом надходження прибутку.

- розвиток сільськогосподарських підприємств залежить від інвестицій, і більшість цих інвестицій мають фінансуватися за рахунок внутрішніх заощаджень. Так як для багатьох підприємств сільське господарство є найбільшим видом діяльності, воно повинно бути достатньо продуктивним, щоб дозволити накопичувати капітал із прибутку від сільськогосподарської діяльності. Цей капітал робить сільськогосподарську діяльність ще більш продуктивною у фінансуванні інвестицій в інші види діяльності, які потрібні підприємству.

Стратегічна роль управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства складає найдинамічніший елемент економічного зростання. Однак, необхідно зазначити, що існують ситуації, коли розвиток сільськогосподарського підприємства був загальмований не лише неефективним управлінням економічною безпекою, але й іншими зовнішніми та внутрішніми факторами.

Для більш детального розкриття теми дослідження, розглянемо сучасний стан сільського господарства в Україні та Дніпропетровській області. В структурі сільськогосподарських угідь (табл. 2.1) площі, що обробляють державні сільськогосподарські підприємства займають 2,6%; недержавні сільськогосподарські підприємства займають 52,8%, в т.ч. фермерські господарства – 18,3%; господарства населення – 32,1%.

Таблиця 2.1

Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських угідь по землевласниках і землекористувачах на початок 2017 року, тис.га*

Показник	Загальна земельна площа	%	Всі сільськогосподарські угіддя	%	У тому числі	
					рілля	сіножаті та пасовища
Усього земель	3192,3	100	2513,0	100	2127,4	332,5
Землі сільськогосподарських підприємств	1416,8	44,4	1392,1	55,4	1356,5	27,8
у тому числі						
державних сільськогосподарських підприємств	72,5	2,3	65,9	2,6	58,4	6,7
недержавних сільськогосподарських підприємств	1344,3	42,1	1326,2	52,8	1298,1	21,1
з них						
фермерських господарств	464,6	14,6	461,1	18,3	452,6	6,9
Землі громадян	836,4	26,2	807,7	32,1	726,2	46,6
Землі інших землекористувачів та землевласників	939,1	29,4	313,2	12,5	44,7	258,1

*За даними Головного управління Держгеокадастру у Дніпропетровській області.

Існують обмеження щодо ресурсних можливостей сільськогосподарських підприємств з огляду на взаємодоповнюючу природу сільського господарства та зростання економічного тиску. Але саме ця думка підкреслює важливість розвитку сільського господарства таким чином, щоб звести до мінімуму його попит на ресурси, найбільш необхідні для розвитку та максимізувати чистий прибуток, необхідний для загального економічного зростання. Більшість сільськогосподарських підприємств визнають важливість використання своїх сільськогосподарських ресурсів максимально ефективно. Однак проблема полягає в тому, що у досягненні цілей сталого розвитку, над якими працюють сільськогосподарські підприємства, не враховується вирішальна позиція рівня економічної безпеки у досягненні розвитку сільського господарства. Необхідно реалізувати оптимальне збільшення результатів фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Центральна проблема, полягає не в тому, що підприємства повинні збільшити внутрішнє виробництво продукції, а в тому як досягти тотожності цілей та спільної відповідальності між рівнем прибутковості та рівнем економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. В цьому дослідженні здійснюється спроба уточнити цей момент, оскільки Україна є однією з країн, в якій сільське господарство відіграє важливу роль в економіці. В таблиці 2.2 проаналізована динаміка зміни обсягів і структури сільськогосподарського виробництва в порівнянних цінах за 2013-2017 рр.

Так, в 2017 р. рослинництво значно випереджає галузь тваринництва по обсягах виробництва сільськогосподарської продукції – 77,3% у структурі виробництва сільськогосподарських організацій, у господарствах населення – 65,2% відповідно. У підсумку це приводить до деформованої структури галузі сільського господарства в цілому, що звужує сферу вкладення сільськогосподарської праці. Звертає увагу також те що переважна кількість продукції рослинництва виробляється в сільськогосподарських підприємствах, а тваринництва в господарствах населення.

Таблиця 2.2

Динаміка зміни обсягів і структури сільськогосподарського виробництва в порівнянних цінах за 2013-2017 рр.*

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Індекси обсягу виробництва продукції сільського господарства в порівнянних цінах у відсотках до попереднього року: господарства всіх категорій	131,1	94,1	106,3	100,3	103,2
- продукції рослинництва	152,1	94,1	110,4	100,4	99,2
- продукції тваринництва	98,8	102,1	97,6	99,9	103,6
Структура продукції сільського господарства за категоріями господарств, %:					
сільськогосподарські організації :	61,6	55,3	55,1	57,0	56,4
- продукція рослинництва	58,8	59,4	59,1	61,3	60,5
- продукція тваринництва	68,1	45,5	45,5	45,6	45,8
господарства населення:	38,4	44,7	44,9	43,0	43,6
- продукція рослинництва	41,2	40,6	40,9	38,7	39,5
- продукція тваринництва	31,9	54,5	54,5	54,4	54,2

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики

України

Чинниками, які визначають здатність підприємства конкурувати, є його частка ринку, наявні ресурси, доступ до каналів збуту. У переважній більшості недостатність зазначених чинників позбавляє товаровиробників можливості конкурувати із крупнішими підприємствами та зумовлюють їх залежність від контрагентів. Враховуючи наведене, необхідно визначити, які форми ведення агробізнесу беруть реальну участь у конкурентних відносинах (табл. 2.3).

Підприємства в сільському господарстві представлені у вигляді товариств, кооперативів, господарських товариств, фермерських господарств, приватно-аграрних та приватно-орендних підприємств. Динаміка кількості діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України представлений в таблиці 2.3.

Кількість сільськогосподарських підприємств за організаційними
формами господарювання*

Категорії підприємств	2010 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	К-ть	у %	К-ть	у %	К-ть	у %	К-ть	у %	К-ть	у %
Усього	70043	100,0	46199	100,0	45379	100,0	47697	100,0	45558	100,0
Господарські товариства	5687	8,1	7750	16,8	7721	17,0	8700	18,2	6967	15,3
Приватні підприємства	5106	7,0	3772	8,2	3627	8,0	3752	7,9	3215	7,1
Кооперативи	3366	4,9	674	1,4	596	1,3	738	1,5	4481	1,0
Фермерські господарства	49095	70,2	33084	71,6	32303	71,2	33682	70,6	34137	74,9
Державні підприємства	6075	8,8	228	0,5	241	0,5	222	0,5	199	0,4
Підприємства інших форм господарювання	714	1,0	691	1,5	891	2,0	603	1,3	592	1,3

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Слід зазначити що за аналізований період – 2010 – 2017 рр. в загальній організаційній структурі форм господарювання частка сільськогосподарських підприємств суттєво не змінилася і є досить сталою. Порівняння 2017 р. з 2010 р., свідчить, що то кількість господарських товариств зросла на 7,2 %; кооперативів – зменшилась на 3,9 %, фермерських господарств – зросла на 4,5 %; державних підприємств – зменшилась на 8,5 %.

Дані табл. 2.4. вказують на позитивну динаміку збільшення урожайності з 1 га зібраної площі по зерновій групі – на 57,7 % у 2017 р. порівняно з 2010 р., проте, порівнюючи звітний період з 2016 р., прослідковується зниження урожайності на 6,3 %. Це пов'язано із зменшенням площ посіву і несприятливими погодними умовами для озимої групи зернових культур. За підсумками 2017 р. було зібрано 61,9 млн т зерна. В основному зростання було забезпечено вищими зборами пшениці та ячменю.

Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур
аграрними підприємствами в Україні*

Культури	Роки					2017 у % до	
	2010	2 014	2015	2016	2017	2010	2016
Валовий збір, тис. т							
Зернові та зернобобові	39271	63859,3	60125,8	66088	61917	157,66	93,69
Цукрові буряки (фабричні)	13749	15734,1	10330,8	14011	14882	108,24	106,22
Соняшник	6772	10133,8	11181,1	13627	12236	180,69	89,79
Картопля	18705	23693,4	20839,3	21750	22208	118,73	102,11
Овочі	8122	9637,5	9214,0	9415	9286	114,33	98,62
Плоди та ягоди	1747	1999,1	2152,8	2007	2048	117,23	102,04
Урожайність, ц з 1 га зібраної площі							
Зернові та зернобобові	26,9	43,7	41,1	46,1	42,5	157,99	92,19
Цукрові буряки (фабричні)	279	476,5	435,8	482	475	170,25	98,55
Соняшник	15,0	19,4	21,6	22,4	20,2	134,67	90,18
Картопля	132	176,4	161,4	166	168	127,27	101,20
Овочі	174	207,8	206,1	211	208	119,54	98,58
Плоди та ягоди	78,2	95,2	104,5	101,9	103,1	131,84	101,18
Зібрана площа, тис. га							
Зернові та зернобобові	14576	14627,3	14640,9	14337	14560	99,89	101,56
Цукрові буряки (фабричні)	492	330,2	237,0	291	314	63,82	107,90
Соняшник	4526	5212,2	5166,2	6087	6061	133,92	99,57
Картопля	1412	1342,8	1291,0	1312	1323	93,69	100,84
Овочі	468	463,8	447,1	447	446	95,29	99,78
Плодово-ягідні насадження (у плодоносному віці)	255	209,9	206,0	197	199	78,04	101,02

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств передбачає формування якісного підходу до виробу показників до порівняння.

Аналіз показників валового виробництва у розрізі організаційних форм господарювання (табл. 2.5).

Оскільки однією з основних галузей економіки України було і є сільське господарство, і його значення скоріше збільшується після 2010 року. Тому очевидно, що значна частина ресурсів для економічного розвитку України має виходити із сільського господарства, а економічний розвиток сільськогосподарських підприємств можна прискорити, використовуючи

сільськогосподарські ресурси максимально ефективно та вчасно діагностувати рівень економічної безпеки підприємств.

Таблиця 2.5

Виробництво основних сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, тис.т*

Культури	Роки					2017 у % до	
	2010	2014	2015	2016	2017	2010	2016
Сільськогосподарські підприємства							
Зернові та зернобобові	29779	49902,6	46506,6	52022	47905	106,87	92,09
Цукрові буряки (фабричні)	12663	14599,4	9553,8	13349	14227	112,35	106,58
Соняшник	5586	8681,7	9549,2	11730	10597	189,71	90,34
Картопля	483	758,9	456,0	468	429	88,82	91,67
Овочі	964	1340,3	1281,7	1323	1344	139,42	101,59
Плоди та ягоди	287	332,0	411,7	370	334	116,38	90,27
Господарства населення							
Зернові та зернобобові	9492	13956,7	13619,2	14066	14012	147,62	99,62
Цукрові буряки (фабричні)	1086	1134,7	777,0	662	655	60,31	98,94
Соняшник	1186	1452,1	1631,9	1897	1639	138,19	86,39
Картопля	18222	22934,5	20383,3	21282	21779	195,52	102,34
Овочі	7158	8297,2	7932,3	8092	7942	113,04	98,15
Плоди та ягоди	1460	1667,1	1741,1	1637	1714	117,39	104,7

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

В таблиці 2.6 розглянуто та проаналізовано основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства.

Таблиця 2.6

Основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства*

Показники	Роки					2017 у % до	
	2010	2014	2015	2016	2017	2010	2016
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	21413,4	102279,0	89816,3	78457,7	454,7	87,35
Підприємства, які одержали чистий прибуток							
у % до загальної кількості	69,6	84,7	88,9	88,4	86,7	124,57	98,07
фінансовий результат, млн грн	22094,9	51668,0	127360,1	102496,1	91764,1	415,32	89,53
Підприємства, які одержали чистий збиток							
у % до загальної кількості	30,4	15,3	11,1	11,6	13,3	43,75	114,66
фінансовий результат, млн грн	4841,3	30254,6	25081,1	12679,8	13306,4	274,85	104,94

Продовження таблиці 2.6

Рівень рентабельності всієї діяльності, %	21,1	9,3	30,5	26,5	29,8	141,23	112,45
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	21,4	43,1	33,6	23,5	95,92	69,94
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	528,9	491,4	513,2	496,1	76,89	96,67

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Одним із найвагоміших чинників конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є їх витрати. Результати дослідження динаміки собівартості свідчать про її середньорічне зростання у розрізі основних видів сільськогосподарської продукції на 0,09–11,57 % (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Витрати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, %*

Статті витрат	Роки				
	2010	2014	2015	2016	2017
Витрати на оплату праці	9,1	7,1	5,4	5,5	5,0
Відрахування на соціальні заходи	3,2	2,7	1,9	1,2	1,1
Матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	70,0	70,5	73,7	71,9	59,8
у т. ч.					
насіння та посадковий матеріал	11,6	13,3	12,5	12,0	7,5
корми	26,2	19,5	19,2	20,0	10,3
інша продукція сільського господарства	2,8	1,7	1,8	1,8	1,4
мінеральні добрива	15,4	14,6	19,2	20,0	12,3
пальне і мастильні матеріали	14,2	16,1	13,7	11,3	7,6
електроенергія	2,3	1,8	1,5	1,6	0,8
паливо	1,5	1,5	1,4	1,1	1,1
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	6,9	7,4	8,1	8,3	4,6
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, й інші матеріальні витрати	19,1	24,1	22,6	23,9	7,2
Амортизація	5,3	5,4	4,5	4,9	4,7
Інші операційні витрати	12,4	14,3	14,5	16,5	19,6
у т.ч. орендна плата за земельні частки (паї)	56,7	58,4	60,3	62,4	61,5
майнові паї	0,8	0,5	0,7	0,4	0,1

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Протягом аналізованого періоду зменшилися витрати як на оплату праці по галузі, так і на соціальні відрахування, найбільшими вони були у 2016 р.. У 2017 році матеріальні витрати, як складова собівартості продукції, і становили 59,8 % від загальної суми витрат. Протягом 2010 – 2017 рр. зменшилися витрати на насіння, пальне і мастильні матеріали та електроенергію, але у даному періоді можна виділити 2015 р. коли вони були найвищими порівняно з останніми аналізованими роками.

Відрахування пов'язані з амортизацією основних засобів у 2017 р. становили 4,7%, що на 0,6 % менше, ніж у 2010 р. та на 0,2 % порівняно з 2016 р. Інші операційні витрати по галузі наприкінці звітної періоду дорівнювали 19,6 %, що більше ніж у періоді 2010–2016 рр. Частка витрат на оплату орендної плати за земельні паї у структурі витрат на виробництво продукції рослинництва була найбільшою у 2016 р. – 62,4%, орендної плати за майнові паї – 0,4%.

Аналіз динаміки та структури реалізації основних видів продукції рослинництва проведений у табл. 2.8.

За даними табл. 2.8 упродовж аналізованого періоду (2010 – 2017 рр.) по групі зернових і зернобобових культур спостережена позитивна динаміка реалізації продукції рослинництва: у 2015 р. в обсязі 45830,2 тис. т цих культур, що на 5609,7 тис. т більше порівняно з 2014 р.

Таблиця 2.8

Реалізація продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами, тис. т*

Культури	Роки					2017 р. у % до	
	2010	2014	2015	2016	2017	2010 р.	2016 р.
Зернові та зернобобові	23661,7	40220,5	45830,2	46358,8	45985,9	194,34	99,19
Олійні	7756,7	13172,8	14630,7	16350,0	16568,0	213,59	101,33
Цукрові буряки	9767,5	8997,9	5818,9	6358,2	6589,3	67,46	103,63
Картопля	290,7	543,4	390,8	402,3	403,6	138,39	100,32
Овочі	646,0	955,5	1043,8	1132,8	1223,5	189,39	108,01
Плоди та ягоди	230,8	1215,3	294,2	852,3	865,2	374,8	101,51

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Слід зауважити, що ці негативні тенденції пов'язані також із суттєвим зменшенням кількості наукових організацій в галузі. Так, у 2015 р. цей показник становив 132 одиниці, що на 34 одиниці (78,6 %) менше проти 2010 р. Також у 2015 р проти порівняно з 2009 р. зафіксовано зростання на 7,7 %, або 132,5 млн. грн., вартості наукових розробок у галузі, що виконані власними силами організацій та підприємств. Розподіл фінансування за видами робіт і секторами науки свідчить, що у 2017 р. найбільші частки обсягів фінансування фундаментальних досліджень (76,35 %) припадають на академічний сектор, прикладних досліджень та науково-технічних розробок – галузевий (50,1 та 82,9 % відповідно) (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка та структура фінансування досліджень і розробок за видами робіт і секторами науки*

Вид робіт	Рік	Всього		у т.ч. за секторами науки			
				академічний	галузевий	вищої освіти	заводський
Фундаментальні дослідження	2017	млн грн	2956,3	2257,15	315,8	383,32	0,19
		%	100,0	76,35	10,68	12,96	0,01
	2016	млн грн	2856,03	2342,43	217,21	296,37	0,2
		%	100,0	82,02	7,61	10,37	0
	2010	млн. грн	2356,06	2085,6	200,08	70,38	0
		%	100,0	88,52	8,49	2,99	0
Прикладні дослідження	2017	млн грн	1967,60	718,22	985,09	258,84	5,45
		%	100,0	36,5	50,06	13,16	0,28
	2016	млн грн	1652,74	784,77	705,74	160,47	1,76
		%	100,0	47,48	42,7	9,71	0,11
	2010	млн. грн	1562,34	856,9	623,3	46,0	0,14
		%	100,0	57,16	39,89	2,94	0,01
Науково-технічні розробки	2017	млн грн	6581,06	200,45	5455,5	102,26	822,85
		%	100,0	3,05	82,90	1,55	12,50
	2016	млн грн	5152,76	203,72	4044,58	88,02	816,44
		%	100,0	3,95	78,49	1,71	15,85
	2010	млн. грн	4895,5	256,32	4569	65,02	5,16
		%	100,0	5,23	93,33	1,33	0,11

*Джерело: Розраховано за даними Державного комітету статистики України

У структурі розподілу витрат за галузями наук найбільшу частку мають технічні науки (64 %), у той час як частка фінансування з державного бюджету у загальному обсязі витрат на цю галузь становить 13,4 %. Найбільші ж частки бюджетних коштів у загальному обсязі витрат на галузь припадають на гуманітарні та суспільні науки (відповідно 94,2 та 92,1 %). Починаючи із 2016 року простежується збільшення частки інвестицій в галузеві дослідження.

В таблиці 2.10 проаналізовано основні показники, що характеризують діяльність сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області.

Таблиця 2.10

Основні показники, що характеризують діяльність сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області за 2013-2017 рр.*

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2017 у % до 2013
Чисельність працівників сільгоспвиробництва, чол.	106,3	106,2	116,6	107,4	106,7	100,38
Площа, тис. га						
- сільгоспугідь	2197,3	2197,6	2513	2512,1	2511,5	114,30
- ріллі	2081,2	2081,4	2127,4	2127,3	2126,8	102,19
- посівів	1940,2	1948,1	1934,1	1920,2	1957	100,87
Поголів'я, гол.						
- великої рогатої худоби у т.ч. корів	144,7	131,2	130,3	127,2	125,6	86,80
- свиней	548,5	530,1	470,3	426,1	371,4	67,71
- овець і кіз	58	56,1	57,5	55,3	58,3	100,52
Виробництво, тонн						
- зерна	3710,3	3317,8	3866,2	3480,8	2246,1	60,54
- соняшнику	1172,8	945,6	1198,6	1264,1	1030,4	87,86
- цукрового буряку	38,3	28,6	31,4	54,2	55,1	143,86
- картоплі	536,4	658,9	560,3	602,1	567,9	105,87
- овочів	600	709,6	728,3	732,7	702,6	117,10
- молока	348	357,2	344,6	319,5	300,7	86,41
- м'яса (заб. маса)	227,4	224,5	230	239,7	258	113,46
-яєць (млн. шт.)	954,5	1046,6	923,7	803,1	845,3	88,56

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Дніпропетровській області

Продуктивність у сільському господарстві - це функція ґрунту, клімату та майстерності сільськогосподарського товаровиробника. Природа сприяла

розвитку сільського господарства Дніпропетровської області. І все ж очевидно (таблиця 2.11), що результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області є фактором первинного значення у визначенні майбутнього курсу розвитку сільськогосподарських підприємств та забезпечення оптимального рівня економічної безпеки.

Таблиця 2.11

Підсумки фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області*

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2017 у % до 2013
Число с.-г. підприємств, усього	4109	4086	4133	4111	3949	96,11
у т.ч. - прибуткових	3603	3568	3859	3749	3568	99,03
- збиткових	506	418	274	362	381	75,30
Частка підприємств, %:						
- прибуткових	87,7	87,3	93,4	91,2	90,4	2,7
- збиткових	12,3	10,2	6,6	8,8	9,6	-2,70
Чистий прибуток (- збиток) по всій діяльності, млн. грн.	1011,2	1923	5338,9	4562,6	5143,2	508,62
Рівень рентабельності продукції сільського господарства, %	16,8	28	55,1	44,3	32,2	191,67

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Дніпропетровській області

В останні роки фінансова ситуація в галузі сільського господарства суттєво покращилася. З даних таблиці видно, що число збиткових господарств регіону зменшувалося. В 2017 р. 90,4% господарств закінчили рік із прибутком, а їх число виросло на 2,7% в порівнянні з 2013 р. Рівень рентабельності продукції сільського господарства в 2017 р. склав 32,2%, що 1,9 рази перевищує показник 2013 р. Однак, рентабельність від реалізації продукції сільського господарства по районах Дніпропетровської області значно варіюється: від 17,1 у Дніпровському районі до 63,1% у Криничанському районі.

Основним джерелом фінансування аграрного сектору в Україні є кошти державного бюджету. З огляду на міжнародний досвід багато країн здійснюють мультиканальне фінансове забезпечення аграрного сектору, активно поєднуючи різні форми - бюджетне фінансування, банківське кредитування, агрострахування та ін. Представлені статистичні дані цих показників (табл. 2.12) не дають чіткої відповіді до достатності виділених коштів аграрному сектору, тому прийнято рішення включити в дослідження показник, який би чітко характеризував рівень розвитку сектору.

Таблиця 2.12

Обсяги фінансування сільського господарства України протягом
2009-2017 рр.*

Рік	Видатки державного бюджету України на аграрний сектор, млн. грн.	Кредити аграрному сектору, млн грн	Сума премій агрострахування, млн грн.	Скориговані чисті заощадження, % ВВП
2009	5714	5,8	42	10,7
2010	6605	9,7	72,1	8,5
2011	6776,3	12	136,3	5,6
2012	8005,5	13	130,4	7,4
2013	6776	14,2	135,4	6,1
2014	2636,8	11	72,8 -	3,7
2015	2123,7	48,4	77,7	-4,7
2016	2188,8	55,4	157	-2,7
2017	2039,4	60,3	204,4	0,6

*Джерело: складено автором за даними НБУ, Нацкомфінпослуг, Світового банку.

Враховуючи, що аграрний сектор в дослідженні розглядається з точки зору впливу на сталий розвиток економіки для розрахунку було використано показник скоригованих чистих заощаджень, враховуючи, що за результатами значної кількості проведених наукових досліджень показник ВВП, який визнається як базовий, не враховує того, наскільки були виснажені природні

ресурси задля його зростання, а також який негативний вплив зростання на стан навколишнього природного середовища.

Структурне моделювання в цьому випадку використовуватиметься для того, щоб визначити оптимальний рівень і вектор небюджетного фінансування аграрного сектору України.

З того, що було описано вище, очевидно, що вирішальна проблема розвитку сільськогосподарських підприємств в Україні та Дніпропетровській області - як забезпечити оптимальний рівень економічної безпеки підприємства. Таким чином, цілі розвитку сільськогосподарських підприємств на основі забезпечення їх економічної безпеки, такі: оптимальне збільшення прибутковості діяльності. Тому акцент має бути зроблений на таких заходах:

- (а) забезпечення належними ресурсами,
- (б) зниження та регулювання впливу внутрішніх на зовнішніх факторів,
- (в) екологічне відношення до природних ресурсів,
- (г) ефективне виробництво та реалізація продукції;
- (д) нарощування економічних та соціальних витрат капіталу у сільській місцевості для здорової та процвітаючої сільської економіки та
- (е) скорочення витрат та збільшення доходів сільськогосподарських підприємств за допомогою більш інтенсивних методик діагностики економічної безпеки.

Динаміка виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами Дніпропетровської області наведено в таблиці 2.13.

Загальноприйнято вважати, що фізичні вхідні фактори є стратегічними для сприяння сільськогосподарському виробництву. Тим не менш, виявляється, що у багатьох випадках вплив інших (нематеріальних) факторів на виробництво значно більший. Відсутність економічних стимулів є одним з головних факторів, чому сільськогосподарські товаровиробники не прагнуть використовувати більш вдосконалені інструменти діагностики економічної

безпеки.

Таблиця 2.13

Валова продукція сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області, тис. грн.*

Район	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013р.	
						+,-	%
Апостолівський	243382	292301	184684	288979	278234	34852	114,32
Васильківський	189833	215191	148578	232061	224423	34590	118,22
Верхньодніпровський	165672	240431	158956	244129	211255	45583	127,51
Дніпропетровський	441142	481029	358526	526385	486046	44904	110,18
Криворізький	322446	429542	322344	343643	362075	39629	112,29
Криничанський	296634	387139	235131	422958	371800	75166	125,34
Магдалинівський	392292	515127	390716	576549	487936	95644	124,38
Межівський	221575	294213	239737	289596	298821	77246	134,86
Нікопольський	886866	934631	773786	1064784	933664	46798	105,28
Новомосковський	740294	900303	804273	1125560	973993	233699	131,57
Павлоградський	183936	226814	194048	259450	275390	91454	149,72
Петриківський	722627	820494	766423	749113	710746	-11881	98,36
Петропавлівський	162222	197871	147565	206959	210617	48395	129,83
Покровський	283319	320286	237724	329252	281046	-2273	99,20
П'ятихатський	210279	320306	211657	323190	291105	80826	138,44
Синельниківський	386688	421717	386287	464420	488641	101953	126,37
Солонянський	386168	431996	275229	486966	425710	39542	110,24
Софіївський	149357	211201	111138	218688	165619	16262	110,89
Томаківський	304507	333624	198613	378278	333881	29374	109,65
Царичанський	156910	211608	125512	212859	148503	-8407	94,64
Широківський	207114	262326	159347	258091	191621	-15493	92,52
Юр'ївський	178923	226226	209121	298682	273815	94892	153,04
Всього	7232186	8674376	6639395	9300592	8424941	1192755	116,49

*Джерело: складено за даними Головного управління статистики Дніпропетровської області

Аналіз прибутку та збитку від реалізації сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Дніпропетровської області проведено в таблиці 2.14.

При діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, щоб створити сприятливе економічне середовище, слід

приділяти більше уваги, також таким аспектам як: цінова політика, маркетингові стимули, кредитна політика та стимули, які можна очікувати від земельної реформи та зміни розміру підприємства.

Таблиця 2.14

Аналіз прибутку, збитку (–) від реалізації сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Дніпропетровської області,
(тис. грн.)*

Район	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення	
						+,-	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Апостолівський район	7187	6574	4784	1088	-9471	-16658	-131,78
Васильківський	39563	19717	12816	14996	36542	-3021	92,36
Верхньодніпровський	21319	40719	24350	19061	38306	16987	179,68
Дніпропетровський	46903	51084	43050	58205	77035	30132	164,24
Криворізький	70085	132009	144768	91658	200619	130534	286,25
Криничанський	93314	125141	98395	75747	130608	37294	139,97
Магдалинівський	73275	107864	88398	76290	109375	36100	149,27
Межівський	49909	74002	69040	14368	102574	52665	205,52
Нікопольський	101147	27810	24235	114227	113462	12315	112,18
Новомосковський	66010	131273	41183	50412	271473	205463	411,26
Павлоградський	28783	31236	14963	10118	51003	22220	177,20
Петриківський	7638	29740	31092	27172	58042	50404	759,91
Петропавлівський	33787	43290	25538	6312	47655	13868	141,05
Покровський	73539	83901	54151	34322	67532	-6007	91,83
П'ятихатський	22319	31270	4134	4894	25796	3477	115,58
Синельниківський	43047	93805	67410	60819	104187	61140	242,03
Солонянський	56490	82912	34101	70260	136063	79573	240,86
Софіївський	35189	42113	14076	23675	48164	12975	136,87
Томаківський	60247	55660	17317	61085	101226	40979	168,02
Царичанський	12735	69314	51588	34175	40463	27728	317,73
Широківський	56669	95105	45960	45878	91591	34922	161,62
Юр'ївський	34150	45578	45892	63722	56176	22026	164,50

*Джерело: складено за даними Головного управління статистики Дніпропетровської області

В таблиці 2.15 розглянуто рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області.

Таблиця 2.15

Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств
Дніпропетровської області, %*

Район	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013р.
Апостолівський	33,2	51,1	25,4	6,4	-6,6	-39,8
Васильківський	43,1	23,3	9,3	10,6	23	-20,1
Верхньодніпровський	26,6	50,8	21,6	15,3	31,2	4,6
Дніпропетровський	19,5	14	13,1	14,5	14,2	-5,3
Криворізький	32	57,8	51,9	40,6	66,8	34,8
Криничанський	50,6	62,1	34,5	23,6	43,7	-6,9
Магдалинівський	43,6	53,6	34,6	31	41,1	-2,5
Межівський	47,4	43	35,8	6,8	37,7	-9,7
Нікопольський	17,8	10,6	10,5	37,9	32,8	15
Новомосковський	19,5	30,9	7,1	8	42	22,5
Павлоградський	38,6	35,7	11,7	6,5	27,3	-11,3
Петриківський	8,6	24,1	27,4	22,1	40,6	32
Петропавлівський	41,1	39,4	20,5	4,4	26,2	-14,9
Покровський	44,8	43,1	21,8	11,9	21,3	-23,5
П'ятихатський	29,1	31,5	1,8	3,5	20,3	-8,8
Синельниківський	13,8	21,8	12,4	15,3	17,7	3,9
Солонянський	29,4	41,5	14,8	35,4	50,4	21
Софіївський	47,8	45,8	14,8	28,8	31,9	-15,9
Томаківський	32,5	21,8	7,3	21,7	30,8	-1,7
Царичанський	15,4	73,3	21,3	16	18,2	2,8
Широківський	64,1	71,7	22,5	18	30,4	-33,7
Юр'ївський	32,3	35,2	30,1	29,4	24,6	-7,7

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Дніпропетровській області

Щоб зрозуміти масштаби проблеми забезпечення та діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; умови, що породжують різні програми розвитку сільського господарства, буде корисно дати характеристику та аналіз кількості прибуткових та збиткових сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області у 2017 році.

В даному випадку були використані дані 410 сільськогосподарських підприємств (Криничанського, Солонянського та Синельниківського районів Дніпропетровської області) протягом п'яти років - з 2013 по 2017 рік.

Сільськогосподарські підприємства цих районів відібрані, оскільки основним в економіці Криничанського, Солонянського та Синельниківського районів Дніпропетровської області є виробництво продукції сільського господарства.

Таблиця 2.16

Аналіз кількості прибуткових та збиткових сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області у 2017 році*

Район	Кількість сільськогосподарських підприємств	Кількість прибуткових господарств		Кількість збиткових господарств	
		Всього	У % до загальної кількості	Всього	У % до загальної кількості
Апостолівський	35	29	82,86	6	17,14
Васильківський	27	23	85,19	4	14,81
Верхньодніпровський	30	27	90,00	3	10,00
Дніпропетровський	43	33	76,74	10	23,26
Криворізький	42	39	92,86	3	7,14
Криничанський	21	16	76,19	5	23,81
Магдалинівський	30	27	90,00	3	10,00
Межівський	21	19	90,48	2	9,52
Нікопольський	25	22	88,00	3	12,00
Новомосковський	42	36	85,71	6	14,29
Павлоградський	21	19	90,48	2	9,52
Петриківський	20	14	70,00	6	30,00
Петропавлівський	23	20	86,96	3	13,04
Покровський	23	19	82,61	4	17,39
П'ятихатський	29	26	89,66	3	10,34
Синельниківський	27	23	85,19	4	14,81
Солонянський	25	19	76,00	6	24,00
Софіївський	28	25	89,29	3	10,71
Томаківський	25	23	92,00	2	8,00
Царичанський	22	19	86,36	3	13,64
Широківський	25	22	88,00	3	12,00
Юр'ївський	28	24	85,71	4	14,29
Всього	612	524	85,62	88	14,38

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Дніпропетровській області

Найбільш часто використовуваний метод для цього типу аналізу - метод множинної регресії, буде використовуватися, але з деякими

експериментальними елементами, що відрізняються від традиційної регресії. Набір даних відноситься до розрахунків на основі фінансової звітності, взято до уваги всі перераховані дані сільськогосподарських підприємств (додаток К), які мають як основний вид діяльності виробництво сільськогосподарської продукції. У даному дослідженні доцільно скористатися програмою MS Excel для того, щоб отримати результати.

Таблиця 2.17

Групування сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області
за прибутком*

Показник	За величиною прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.			Середнє значення по сукупності
	Збиток	від 0,1 до 5	Більше 5	
Кількість підприємств	27	39	16	82
Валова продукція на 1 га, тис. грн./га	4,81	5,12	5,94	5,29
Прибуток від звичайної діяльності на 1 га, тис. грн. /га	-	1,43	6,62	2,68
Рентабельність операційної діяльності,%	-	0,46	0,72	0,39
Фондовіддача, грн.	5,9	7,8	8,8	7,50
Фондомісткість, грн.	0,15	0,42	0,81	0,46
Фондоозброєність, тис. грн.	10,2	12,3	14,7	12,40
Платоспроможність	0,13	0,31	0,33	0,26
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,35	1,94	2,89	2,06
Коефіцієнт автономії	0,2	0,76	0,95	0,64
Загальний коефіцієнт ліквідності	1,23	1,76	2,26	1,75
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,35	0,61	0,94	0,63
Сукупний дохід на 1 грн. вартості активів, грн.	0,31	1,23	5,56	2,37
Продуктивність праці, тис. грн.	55,9	79,1	169,8	101,60
Приходиться на 1 га оброблюваних земель:				
- середньорічної вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення, тис. грн.	2,01	4,86	3,93	3,60
- виробничі витрати річні, грн.	1,22	1,82	1,52	1,52
- середньорічної вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення і поточних виробничих витрат тис.грн.	0,98	3,37	2,41	2,25

* Джерело: розраховано за даними [123]

Маючи в якості відправної точки дослідження питань економічного оздоровлення сільськогосподарських підприємств, розглянутих у нашому

випадку в якості гіпотези, ми застосуємо методологію дослідження засновану на кількісному аналізі орієнтованому на пояснення або передбачення рентабельності власного капіталу (ROE), використовуючи всі наявні дані сільськогосподарських підприємств і співвідношення взаємозв'язку між різними фінансовими показниками, що впливають з фінансового становища сільськогосподарського підприємства.

2.2. Інноваційна складова поліструктурного процесу формування економічної безпеки

З концептуальної точки зору, розрізняють аналіз та діагностику системи економічної безпеки окремого підприємства, від аналізу економічної безпеки сукупності підприємств зі зрозумілими груповими характеристиками або моделями. Кожне окреме підприємство або сукупність підприємств має свої специфічні особливості, що виникають внаслідок змін ресурсів та обставин у контексті місцевих інституцій та політики. Вони перетворюються на виробничу діяльність, а також на споживання підприємств та діяльність з прийняття рішень (рис. 2.1).

Керівники зазвичай сприймають свої підприємства, чи то малі натуральні одиниці чи великі корпорації, як складні та ризиковані «системи», і активно керують підприємствами для досягнення своїх цілей, включаючи продовольчу безпеку та засоби існування. Кожне підприємство має різноманітні природні ресурси, такі як різні типи землі, водні джерела та доступ до спільних ресурсів власності в контексті клімату та біорізноманіття, а також людського, соціального та фінансового капіталу. Взагалі підприємства є взаємозалежними та різноманітними, наприклад, землеробством, тваринництвом, рибальством, мисливством і збором, а також закупівлею ресурсів та аналізом на ринку та виробництві, маркетингу продукції. Робота поза підприємством також є важливим і зростаючим джерелом життєдіяльності багатьох власників підприємств.

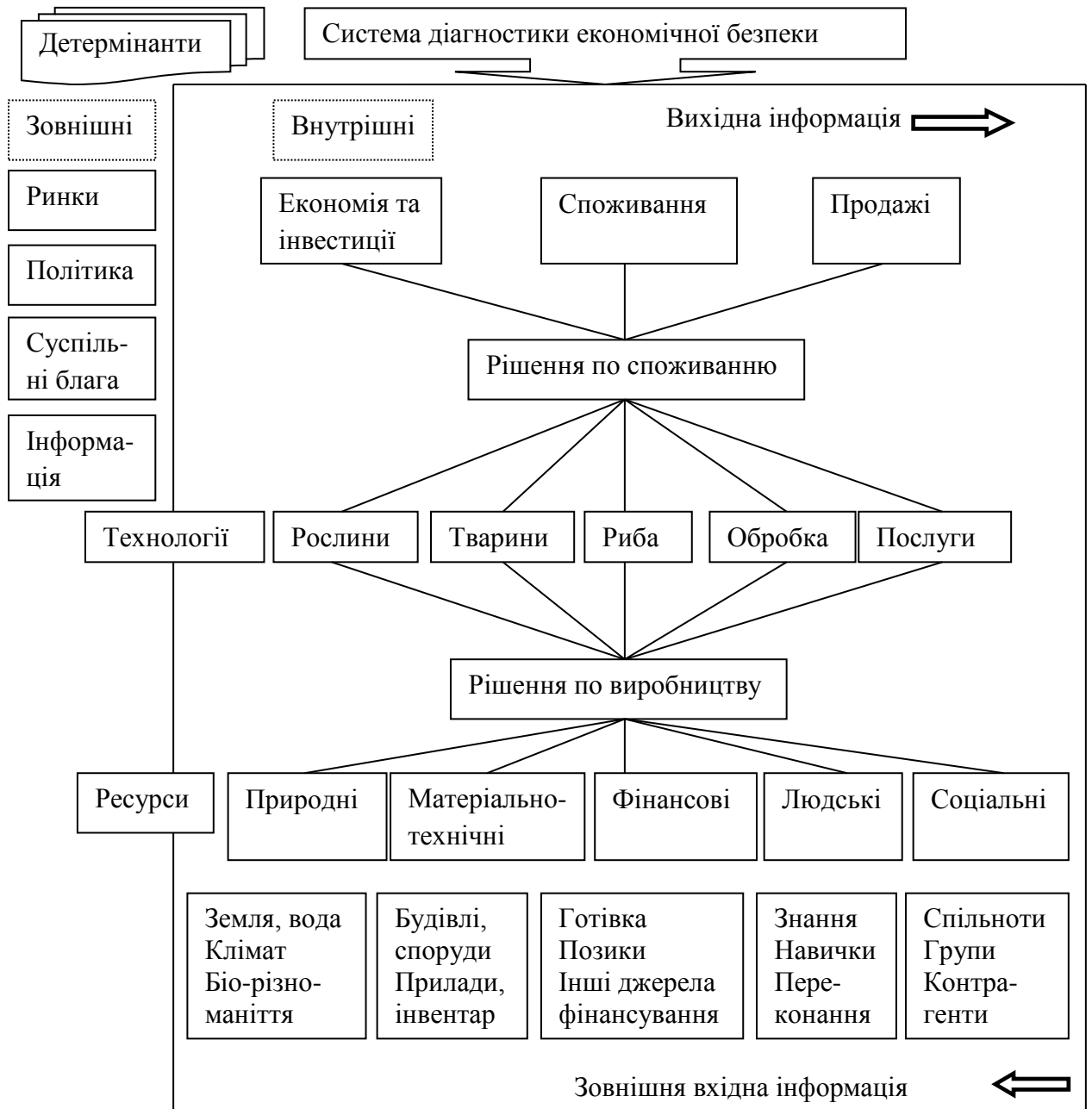

Рис. 2.1 Прийняття рішень сільськогосподарськими підприємствами, пов'язане з залученням ресурсів, виробництвом, споживанням та інвестиціями в системі діагностики економічної безпеки*

*Сформовано автором

На функціонування будь-якої індивідуальної системи підприємства сильно впливає місцеве зовнішнє сільське середовище, включаючи місцеві інституції, ринки землі, праці та ресурсів, а також інформаційні зв'язки.

Насправді, важливо включити тісні аспекти місцевих інституцій у аналіз системи землеробства. Таким чином, межі системи економічної безпеки підприємств визначаються межею сфери прийняття рішень, наприклад, включаючи прийняття рішень та потоки доходів, пов'язані з роботою поза сільським господарством.

У цьому аналізі система економічної безпеки сукупності підприємств визначається як поєднання малих і великих підприємств, які, як група, мають подібні структури життєдіяльності та споживання, а також обмеження та можливості, і для яких подібні стратегії розвитку і втручання були б доречними. Часто такі системи мають подібні агроекологічні та ринкові умови.

Підприємства зазвичай приймають свої рішення, щоб максимізувати прибуток. Прибуток є результатом вхідних та вихідних грошових потоків, які, з одного боку, залежать від успішності ринку, і, наприклад, від операційних витрат, та капітальних витрати, з іншого. Отже, майбутні грошові потоки визначають рівень успішності, до тих пір, поки обліковується вартість часу. Однак, точна оцінка майбутніх грошових потоків на момент прийняття рішення є зазвичай нереальною; невизначеності, наприклад, розвиток ринку, рішення конкурентів, і навіть майбутні витрати дають високу невизначеність у майбутніх грошових потоках.

У випадках, коли оцінка майбутніх грошових потоків з достатньою точністю практично неможлива, необхідно визначити інші, більш точно вимірювані атрибути або критерії, які впливають на грошові потоки. Після цього оцінити альтернативи виконання рішення по відношенню до атрибутів, таким чином намагаючись визначити найбільш бажану альтернативу. Використовувалися різні багатокритеріальні методи. У таких випадках корисно виявити парето-ефективні альтернативи, в яких відбувається поліпшення одного критерію і передбачає компроміс з іншим критерієм. Варто відзначити, що це демонструє зв'язок між багатокритеріальним аналізом рішень і теорією ігор; критерії відповідають виграшу різних гравців.

Зовнішній світ породжує численні екзогенні невизначеності, які часто надають реальні параметри, які є рішеннями, що повинні бути прийняті. Формулювання випадків прийняття рішень, як проблеми оптимізації, часто є корисним. Переваги таких формулювань полягають у тому, що для різних категорій оптимізації існують численні методи рішення проблеми. Таким чином, велика частина рутинних обчислень може бути комп'ютеризована, і надає можливість зосередитися на інтерпретації результатів.

Дане дослідження створює нормативні моделі для підприємств для прийняття кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективне та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію. Більш того, теорія трансакційних витрат особливо корисна при вивченні міжорганізаційної ефективності. Аналіз і оптимізація рішень, у свою чергу, застосовуються в ситуаціях які найкраще характеризують стан економічної безпеки підприємства.

При забезпеченні економічної безпеки підприємства використовуються принципи:

Принцип 1. У мережах немає альтруїзму; підприємства прагнуть максимізувати власні прибутки. Тому, структурно стійкі мережі цінностей мають стимул, попередньо погоджені правила розподілу прибутку, які направляють мережу на створення глобальної вартості.

Принцип 2. Виробничу мережу, де існують історія довіри та співпраці використовуються в якості критеріїв у виборі партнерів. Необхідно підкреслити важливість міжорганізаційної синергії у виборі партнерів.

Принцип 3. Міжурядові фактори впливають на успіх мережі. Таким чином, крім організаційного вибору партнерів необхідно враховувати взаємозалежність між ними кандидатів-партнерів. Прикладами є історія співпраці, довіра між підприємствами та географічна відстань.

Вищевказані постулати пов'язані з тим, що розробка надійних мереж вартості вимагає: (1) зайнятості, (2) вибору синергетичних конфігурацій партнерів що мінімізують трансакційні витрати.

Дане дослідження сприяє, по-перше, аналізу та розвитку правил розподілу прибутку, які можуть бути використані як стимули для інновацій у мережах вартості; по-друге, шляхом побудови багатокритеріальних моделей відбору партнерів, які включають взаємозалежності між кандидатами-партнерами. У таблиці 1 перераховані параметри дослідження та результати.

Таблиця 2.18

Параметри досліджень та особливі результати*

Мета дослідження	Результати
Побудова правил розподілу прибутку, які заохочують мережу партнерів для обробки інновації.	Пропонується три різні правила розподілу прибутку на основі теоретичного аналізу.
Побудова правил розподілу прибутку, які стимулюють мережу партнерів до динамічного скорочення витрат і підвищення конкурентної позиції мережі.	Необхідно виконати правило розподілу прибутку та нагороджувати новатора так само в різних конкурентних позицій.
Дослідження застосовності пропорційного розподілу вигод від ліцензування патенту в контексті технологічних стандартів.	Пропорційний розподіл вигід застосовується з перспективами розвитку технологій та зростання ринку.
Побудова багатокритеріальної моделі вибору партнера, що відповідає вимогам взаємозалежності між ними і кандидатами-партнерами.	Нові моделі для реєстрації взаємозалежностей мережі у виборі партнерів.

*Складено автором

Надійні структури для мереж вартості за узгодженими правилами розподілу прибутку. Співпраця в мережах вартості зазвичай вимагає певного роду зобов'язань або внеску до мережі. Прикладами таких внесків є реорганізація робочого навантаження, відкритість інформації про витрати та інвестиції у розвиток технологій. Однак, відповідно до принципу 1, підприємства очікують повернення своїх внесків.

Якщо підприємство оцінює, що очікувана прибутковість не компенсує внески, то дефектна «вільна їзда» стає домінуючою альтернативою. Страх низької компенсації особливо присутній у мережах цінностей з молодими партнерствами, низькою довірою та можливістю опортунізму.

Мережа може зменшити невизначеність партнерів щодо компенсацій за попередньою згодою правила розподілу прибутку. Таким чином, розробляють і аналізують правила розподілу прибутку, які, по-перше, заохочують партнерів мережі, а по-друге, практично здійсненні. Розвиток правил розподілу прибутку спирається на теоретико-ігрові концепції. Як наслідок, не всі правила розподілу прибутку є прийнятними. Правила повинні бути такими, щоб інновації винагороджувалися, і можливість для незаслужених нагород мінімізувалася. Таким чином, відповідальна конструкція правил розподілу прибутку з метою забезпечення економічної безпеки підприємства враховує наступні міркування:

- Теоретично обґрунтовані правила вимірюють внесок і винагороджують партнерів відповідно. На відміну від цього, якщо розподіл прибутку базується на витратах плюс прибуток, існує ризик того, що партнери мережі демонструють більш високі витрати, ніж це доречно. Цей ризик особливо присутній, коли партнери належать до декількох мереж.

- Вимірювання параметрів має бути практично здійсненним, щоб здійснені зусилля не знижували переваги інновацій. Тим не менш, прагнення до практичності не може призвести до використання поганих заходів.

- Прозорі та спільно узгоджені правила сприяють зміцненню довіри між партнерами, що у довгостроковій перспективі співпраця зменшує трансакційні витрати.

- Правила розподілу прибутку повинні враховувати динаміку мережі цінностей та оточення ділового середовища. Таким чином, розподіл прибутку не може розглядатися як статична проблема з одним завданням, але як безперервний процес протягом всього життєвого циклу мережі цінностей.

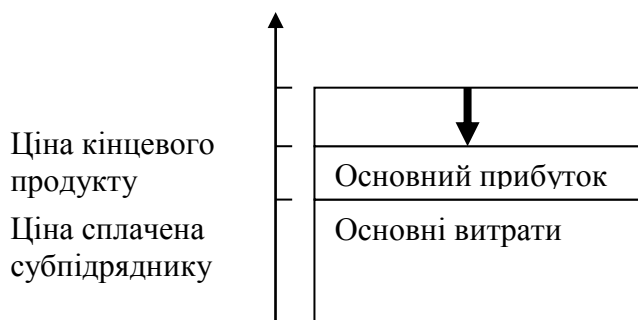
Насправді існують практично доцільні правила, які відповідають вимогам економічної безпеки підприємства. Правило розподілу прибутку може бути стимулом для зниження витрат у мережах з основним виробником і декількома субпідрядниками. Тут прибуток, що підлягає спільному використанню, є сумою скорочення витрат, в якій у випадку існування трьох сторін, серед яких розподіляється вигода: субпідрядники, основний виробник, та замовник, клієнт (рис. 2.2).

Практично можливі облікові записи для спільного використання прибутку для конкурентної позиції мережі наступним чином.

а) Збільшити прибуток субпідрядника

б) Збільшити основний прибуток

в) Зменшити ціну кінцевого продукту

Рис. 2.2. Три варіанти розподілу прибутку при оцінці економічної безпеки підприємства*

*Згруповано автором

По-перше, якщо мережа є неконкурентоспроможною проти своїх конкурентів, то великою часткою є зниження ціни кінцевого продукту. По-друге, якщо мережа вже має кращу ціну-вартість позиції, ніж його конкуренти, тоді партнери мережі можуть розподіляти прибутки між собою. Незалежно від конкурентної позиції, інноваційні субпідрядники завжди отримують однакові частки, що виключає їхні шанси на вигоду від зменшення витрат.

У випадках, коли внесок є вимірюваним, практичне правило полягає в тому, щоб поділитися вигодами пропорційно до внеску. Пропорційне правило використовується в, наприклад, спільних підприємствах, де здійснюється фінансування. Інвестиція є мірою внеску. Вивчається випадок, коли мережа партнерів сприяє встановленню стандартів шляхом інвестування в розвиток технологій. Тут внесок оцінюється як кількість стандартних патентів, які накопичують підприємства. Необхідно враховувати реальні варіанти у варіантах розподілу прибутку, тоді як останній включає ринкові рішення підприємств при вивченні розподілу вигод.

В цілому, чим прозорішою є мережа цінностей, тим легше побудувати правила можливого розподілу прибутку. У мережах підприємств, варіанти розподілу прибутку є гарним шляхом до прозорості.

Далі розглянемо синергетичні конфігурації діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Вибір правильних партнерів може бути вирішальним для успіху мережі цінностей. Часто вибір партнера не може бути зроблений виключно на основі фінансових показників, таких як оцінка грошових потоків, оскільки розбіжності у виступах кандидатів-партнерів неможливо виміряти в грошовій формі. На прикладі даного дослідження, найменш важливими були монетарні критерії, оскільки безперервність важливої клієнтської діяльності залежить швидше від успішного виконання проекту.

Таким чином, партнери часто вибираються з урахуванням кількох критеріїв. Існують численні критерії, згідно з якими партнери зазвичай

обираються. Найбільш типові - якість, пунктуальність, можливості навчання, корпоративний імідж, фінансова стабільність та економічна безпека. В доповнення до другого принципу, єдине використання специфічних критеріїв для партнерів, нехтує можливими вигодами синергетичних ефектів. Тим не менше, переваги синергії, пов'язані, наприклад, з історією співпраці, довірою між підприємствами, географічним розташуванням, культурною сумісністю тощо можуть знизити трансакційні витрати та сприяти відкритості та інноваціям у мережі цінностей. Тому з урахуванням додаткових критеріїв, моделі корисні для прийняття рішень у мережі на трьох рівнях. Спочатку, моделі допомагають окремому підприємству оптимізувати свою участь у різних мережах. По-друге, моделі підтримують тих, хто приймає рішення у мережі, спрямовуючи своїх партнерів до створення глобальної цінності. По-третє, результати дають уявлення управлінцям на рівні інноваційної системи.

Моделі ціннісної мережі збільшують розуміння складних мережевих зв'язків і відкривають шлях для оптимального проектування структури мережі. Однак формальна оптимізація потребує оцінки параметрів моделі, які в деяких випадках можуть виявитися дуже складними або надто дорогими. В таких випадках найважливішою перевагою моделювання є концептуалізація і збільшення знань бізнес-середовища.

Окрім оцінок параметрів, інше джерело неточності впливає з обмеженої здатності моделей описувати реальний світ. В моделінгу необхідно збалансувати комплексність моделі і кількість деталей, з одного боку, і чіткість і обчислювальну спроможність, з іншого. У будь-якому випадку, відповідальний управлінець, по-перше, зосереджується на валідності моделі; по-друге, рівень деталізації визначає використання моделі - чи є вона чистої концептуалізацією, чи включає також чисельні розрахунки та оптимізацію.

Якщо основною метою моделей є підтримка прийняття рішень, варто відзначити кілька питань. По-перше, зусилля визначення параметрів не повинно бути занадто складним. Як правило, це експерти підприємства, які

затребувані для цієї роботи, та існують вимоги в інших заходах. По-друге, відповідальне використання числових моделей не прагне до єдиного оптимального значення, хоча моделі можуть сприяти узгодженій оптимізації. Натомість, вона є більш надійною для ідентифікації кількох хороших альтернатив, на яких діагностика економічної безпеки може зосередити свої зусилля при подальшій оцінці. По-третє результати моделей повинні пройти критичну якісну перевірку, яка протиставить їх практичним досвіду.

Таблиця 2.19

Синергія трьох рівнів діагностики економічної безпеки
сільськогосподарських підприємств*

Рівень аналізу	Постулат 1: Інноваційні стимули та участь у прибутках	Постулат 2: Вибір синергетичного партнера
Підприємство	Раціональне підприємство використовує механізми розподілу прибутку його мереж і намагається реструктуризувати партнерства там, де інші компанії можуть отримати вигоду без відповідних внесків до мережі.	Ефективні підприємства виходять за межі своїх власних партнерів. Партнери партнерів і їхні взаємозв'язки дають більш цілісний характер, погляди на наміри інших підприємств.
Мережа	Надійна мережа встановлює стимули, які заохочують партнерів, щоб внести свій внесок мережі. Оптимальні стимули для довгострокових відносин спільно узгоджені, прозорі, і враховують динаміку бізнес середовища.	Окрім компетенції партнерів, успіх мережі залежить від ефективності співпраці. Отже, оптимальний вибір партнерів стосується між організаційних залежностей між кандидатами-партнерами.
Інноваційна система	Прозорі правила розподілу прибутку та системні інструменти зменшують кількість витрат компаній на укладання контрактів та судові процеси. Відповідальна політика стимулює розвиток ризикових досліджень і винагорода за фактичні результати.	Зв'язок з усіма не є цінним. Таким чином, існують стимули для синергії співпраці між університетами, науково-дослідними інститутами і компаніями як простору для самоорганізації.

* Джерело: згруповано автором

Топологія мережі впливає на придатність моделей. У дуже великих мережах обчислювальна придатність може обмежувати використання комбінаторних моделей. Більш того, неоднорідність в рамках мережі партнерів ускладнює процес моделювання, оскільки потрібно моделювати різних партнерів.

По-перше, будівництво та реалізація погоджених правил розподілу прибутку зменшують невизначеність партнерів мережі щодо прибутків на їх внески. Внаслідок чого підвищена прозорість більше мотивує партнерів мережі зробити свій внесок, що призводить до більшого потенціалу для інновацій. По-друге, облік міжорганізаційних залежностей у виборі партнерів допомагає отримати цілісний погляд на можливі синергії мережі. На противагу цьому, ці моделі синергії ігноруються лише в моделях вибору партнерів, враховують результати діяльності окремих підприємств. У будь-якому випадку, значення мереж впливає з відповідного поєднання компетенцій, як відповідні партнери були ідентифіковані, а структура мережі така, що партнери мають стимул робити свій внесок. Якщо будь-яка з цих умов порушена, є високий ризик неефективності та загрози економічній безпеці підприємств. Подібні наслідки для інноваційної політики; соціально оптимальні інноваційні системи винагороджуються і заохочують ризиковані дослідження та розвиток, що здійснюється у співпраці між університетами, дослідницькими інститутами та підприємствами. Проте інструменти інноваційної системи повинні підкреслювати самоорганізацію замість налаштування мережі зверху вниз.

Все більше досліджень, розробок та глобалізація мереж вимагають інструментів, що перешкоджають надмірному збільшенню трансакційних витрат і, збільшують розуміння менеджерів на рівні підприємства. Коли мережі зростають, вони втрачають ефективність через збільшення кількості мережевих відносин. Більш того, поєднуючи додаткові компетенції для задоволення потреб клієнтів, вимагають дуже широких знань; у великих мережах це дорого навчати людей таким широким знанням.

Діагностика економічної безпеки підприємства - це система, яка здатна виконувати свою місію, навіть у разі виходу з ладу системи управління. Катастрофічні наслідки збоїв у фінансово-господарській діяльності, передбачають, що виявляються недоліки під час діагностики і уникають їх поширення на етапі виконання системи, що є вирішальним завданням. Таким чином, діяльність V&V на відповідних фазах життєвого циклу підприємства і повинні бути виконані якнайшвидше. Крім того, процес розвитку V&V складає більше 50% загального часу і витрат.

Таким чином, пропонується прийняти методи і прийоми для процесу V&V при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, оскільки вони здатні скорочувати та оптимізувати ресурси при проведенні діагностики економічної безпеки. Тестування може показати наявність, а не відсутність помилок, діяльність з V&V є найкращим способом вирішення проблеми критичної ситуації на підприємстві.

Подальші дослідження стосуватимуться глибокого огляду процесу V&V, особливо з урахуванням практики, яка застосовується в контексті фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

V&V концепція діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Розглянемо значення V&V для діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Поняття верифікації та валідації (V&V) зазвичай розглядаються разом, проте між ними виникають відповідні відмінності. Зокрема, основна відмінність пов'язана з метою, яка керує цими двома фазами. Пропонується два питання, які тепер відмінно уточнюють різницю між верифікацією та валідацією:

- верифікація дає відповіді на запитання "Чи правильно виготовляється/виробляється продукт?", це означає, що перевірка стосується відповідності системи економічної безпеки вимогам;

- валідація замість цього, стосується питання "Чи виготовляється/виробляється правильний продукт?", це означає перевірку з

метою виявлення, чи правильно працює система з урахуванням її специфікацій (або іншими словами, з очікуваннями користувачів).

Враховуючи існуючі та консолідовані підходи, що містяться в літературі, можна розділити діяльність V&V на дві макро-категорії: статична і динамічна. Статичні підходи зосереджують увагу на перевірках та оглядах артефактів, вироблених під час розробки системи та їх передумовою, що досліджувана система не введена в експлуатацію. Статичні підходи дозволяють виявляють недоліки в конструкції системи і в загальних дефектах фінансово-господарської діяльності підприємства. Крім того, витрати на статичні підходи є низькими. Головне обмеження статичних підходів полягає в тому, що вони не можуть виявити дефекти, які можуть виникнути під час взаємодії компонентів систем, як часові проблеми, проблеми з виконанням або навіть поганий менеджмент. Для цього існує потреба у використанні динамічних підходів і конкретне тестування. Динамічні підходи, насправді, здатні довести, що система поводить себе так, як очікується, або що вона виконує свої функціональні вимоги

Тестування є, по суті, однією з найбільш важливих завдань діяльності V&V і може виконуватися на різних етапах життєвого циклу системи. Визначення системних небезпек якомога раніше і зведення їх до прийнятних значень - це найкращий спосіб вирішення питання економічної безпеки. Однак, добре випробувані методики, прийняті під час життєвого циклу системи, не в змозі впоратися зі складністю сучасних систем і технологій. Неадекватність відображає те, що прийняття цих методів не гарантує належного рівня системи економічної безпеки підприємства.

Система економічної безпеки стосується виявлення небезпек, визначення їх причин, розробку належних контрзаходів і, може застосовуватися при перевірці ефективності стратегій.

V-модель діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Етапи розвитку такої моделі, зображені на рис. 3 і деталізовані нижче. Типова структура, заснована на «V», організовує фази розвитку в

рівні складності з найскладнішим елементом зверху та найменш складним елементом знизу. Це ставить стратегію поруч з вибором інструментів в тому сенсі, що прийняття діагностики економічної безпеки нерозривно пов'язане з діяльністю розвитку.

У життєвому циклі існує декілька етапів, починаючи від концепції доведення з експлуатації системи, уточнення вхідних даних, вимог, результатів і методів перевірки кожної фази. Для стислості ці фази можуть бути поділені на чотири макро-діяльності.

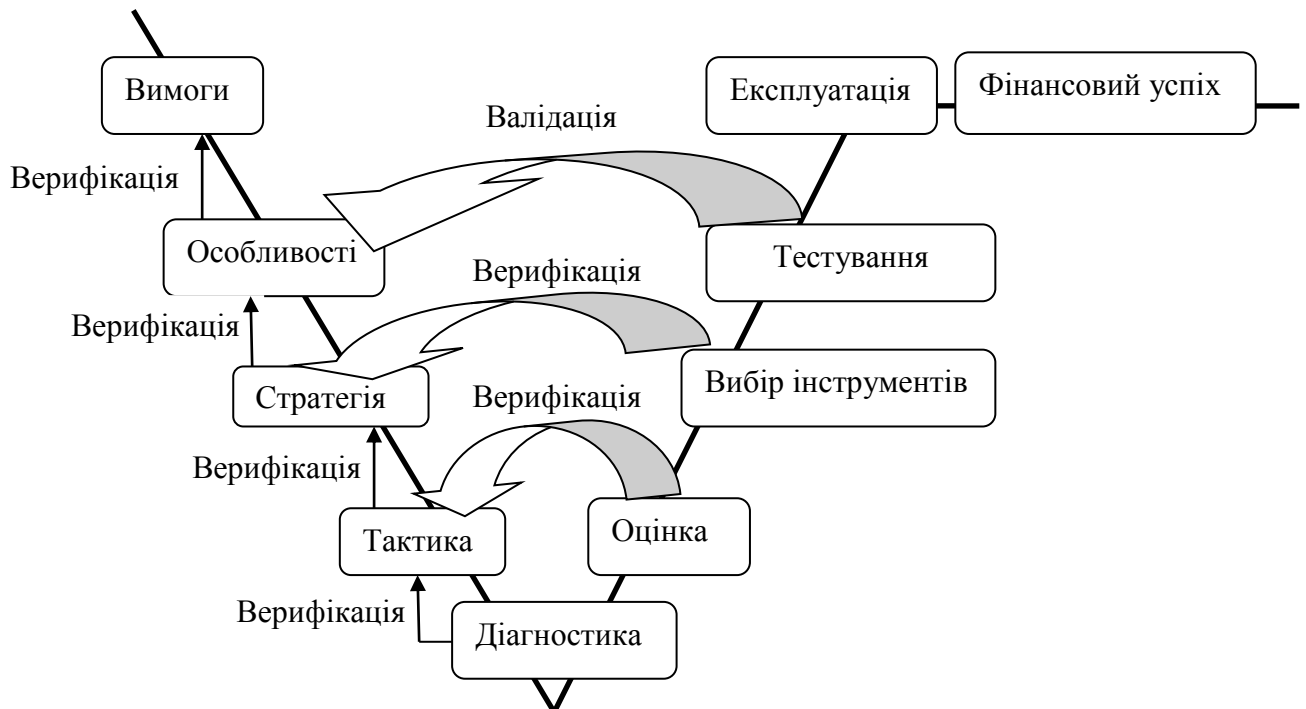

Рис. 2.3. Система діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства на основі V-моделі*

* Джерело: авторська розробка

Метою V-моделі діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства є розвиток підприємства, щоб всі наступні завдання життєвого циклу виконувалися задовільно. На цій фазі визначаються: профіль місії, межі, умови застосування, що впливають на характеристики системи. Також у цій фазі визначаються загальні вимоги до системи, а також загальні критерії демонстрації та прийняття рішень для системи.

Тактика: під час цієї фази вимоги розподіляються між усіма підсистемами, визначаються специфічні критерії прийняття рішень на рівні підсистеми; таким чином, створюються відповідні вимоги та їх дотримання продемонстровано шляхом використання належних формальних моделей.

Тестування: після реалізації підсистем цілі цієї фази полягають у тому, щоб підтвердити, що сумарна комбінація підсистем, компонентів і зовнішніх заходів зменшення ризику відповідають вимогам системи; на цій фазі збираються специфічні характеристики для оцінки відповідності з передбаченими вимогами всієї системи, а отже, і прийнятими системою діагностики економічної безпеки підприємства.

Експлуатація: метою цієї фази є функціонування підприємства в оптимальних умовах (в межах зазначених лімітів), підтримувати сумарне поєднання підсистем, компонентів та зовнішніх заходів зі зменшення ризику, які забезпечують дотримання вимоги до системи; зберігають продуктивність системи на основі моніторингу системи економічної безпеки підприємства.

Наукова новизна полягає в удосконаленні діагностики економічної безпеки підприємства, а саме виділення інноваційної складової в окрему складову економічної безпеки. Запропоновані методи удосконалення діагностики економічної безпеки. В подальших дослідженнях виникає необхідність розроблення методології оцінки рівня інноваційної складової економічної безпеки. У цьому дослідженні розглядаються деякі відповідні тенденції дослідження в контексті V&V, обговорюються критично важливі елементи економічної безпеки.

Пропонується кілька шляхів для подальших досліджень. По-перше, оскільки партнерство передбачає ризик неефективності, актуальним є питання щодо оптимальності управління мережею в умовах конкуренції, і коли вигідно прагнути до партнерства. Відповіді на ці питання вимагають більше досліджень з точки зору емпіричних і теоретичних досліджень. По-друге, у мережах, що базуються на знаннях, компетенції різних партнерів нематеріальні, і може бути ефективніше передавати знання, а не гроші.

Необхідні додаткові дослідження для вивчення передумов передачі нематеріальних активів у мережі. Мережі, які пропонують послуги потребують методів оцінки вартості послуг та подальшого розподілу вартості послуг між клієнтами та партнерами мережі.

Отже, досліджено сутнісний взаємозв'язок «стратегія забезпечення безпеки – потенціал економічної безпеки – економічна безпека». Із сутності потенціалу економічної безпеки визначено, що він залежить від стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства, зміни в ньому відбуваються одразу після змін зовнішнього середовища. Це зумовлює конкурентний розвиток суб'єкта господарювання, а також підтверджує циклічність характеру даної економічної категорії. Не всі структурні елементи забезпечення економічної безпеки рівнозначні за своїм впливом на рівень потенціалу економічної безпеки. Ця нерівномірність, обумовлена нерівнозначністю впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та відмінностями у впливі на забезпечення кожного з них відповідними ресурсами. Використання процесного підходу до формування сукупного потенціалу економічної безпеки дає можливість установити, що всі його елементи забезпечення безпеки функціонують в максимальній залежності. Проактивне управління діагностикою економічної безпеки – це формування адаптивної системи забезпечення стратегічного потенціалу економічної безпеки на основі передбачення розвитку подій, спрямованого на створення й підтримання цієї системи та прийняття ефективних управлінських рішень для впровадження системи заходів щодо реалізації ініціативи в умовах зміни конфігурації зовнішнього середовища або його трансформації під впливом наявного потенціалу підприємства.

Ефективно діюча система економічної безпеки підприємства є необхідним елементом сталого розвитку національної економіки взагалі, та підприємства зокрема; формування та підтримки тривалих конкурентних переваг. У зв'язку з цим ефективне функціонування системи діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства залежить від

наявності, стану і розвитку потенціалу економічної безпеки, а також наявності інноваційної стратегії (або програми) розвитку на середньострокову і довгострокову перспективу.

Носієм реалізації та активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства є комплекс численних взаємопов'язаних утворень з багатьма прямими та зворотними зв'язками, з інтенсивною взаємодією виробників і споживачів. Формування інтегрованої системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства націлена на ув'язку з постійним моніторингом ходу реалізації прийнятих заходів. Забезпечення розвитку та активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства має здійснюватися за такими основними етапами: законодавче закріплення державної політики підтримки впровадження системи економічної безпеки підприємства; формування ефективно діючої інноваційної інфраструктури; розроблення програм розвитку та активізації потенціалу економічної безпеки підприємства з урахуванням пріоритетних напрямів фінансово-господарської діяльності на рівні підприємства; реалізація програм розвитку сільськогосподарського підприємства з поточним корегуванням.

2.3. Прогнозування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Сучасні умови функціонування сільськогосподарських підприємств стають більш жорсткішими за рахунок розширення кола ймовірних загроз і небезпек, що підвищують рівень ризиковості провадження підприємницької діяльності, зростання невизначеності, посилення конкуренції. Особливо гостро дана ситуація відображається на вітчизняних виробниках сільськогосподарської продукції, які в процесі функціонування стикаються з рядом проблем, пов'язаних із особливостями їх діяльності, зокрема це залежність від природно-кліматичних умов, сезонності виробництва,

недобросовісної конкуренції, корупції, рейдерства, недосконалого законодавства, інфляційних процесів, проблем із залученням зовнішніх джерел фінансування тощо. Тому, в умовах нестабільності політичного та економічного середовища функція економічної безпеки є невід'ємною складовою забезпечення життєздатності кожного сільськогосподарського підприємства.

Саме економічна безпека здатна забезпечити підприємству ефективне функціонування, економічну стабільність, розвиток та підвищення рівня його конкурентоспроможності. Врахувавши те, що підприємство являє собою відкриту економічну систему та знаходиться в тісній взаємодії із зовнішнім середовищем, виділено наступний підхід, згідно якого економічна безпека підприємства визначається як його захист від впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Виробництво сільськогосподарської продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь проаналізовано в таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

**Виробництво сільськогосподарської продукції
в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.***

Роки	Господарства усіх категорій			У тому числі					
				сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
	продукція сільськогосподарства	з неї		продукція сільськогосподарства	з неї		продукція сільськогосподарства	з неї	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2010	525,5	337,9	187,6	440,5	314,7	125,8	641,9	369,8	272,1
2011	632,8	442,4	190,4	574,0	439,0	135,0	711,8	447,0	264,8
2012	608,4	409,7	198,7	541,7	396,0	145,7	697,3	428,0	269,3
2013	691,4	483,6	207,8	653,9	495,5	158,4	741,9	467,4	274,5
2014	708,3	500,6	207,7	688,0	522,1	165,9	735,2	472,2	263,0
2015	674,2	474,2	200,0	649,1	490,0	159,1	707,9	453,2	254,7
2016	715,7	520,1	195,6	706,2	551,8	154,4	728,6	476,7	251,9
Зміна, %	136,19	153,92	104,26	160,32	175,34	122,73	113,51	128,91	92,58

*Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України

Аналізуючи дані подані в таблиці 2.20 можна зробити висновок, що виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських угідь збільшується. У 2016 році сільськогосподарські підприємства виробили продукції на 60,32% більше, ніж у 2010 році, зокрема продукції рослинництва на 75,34% більше, а продукції тваринництва – на 22,73 % більше.

Сільськогосподарські підприємства самостійно вирішують, скільки коштів інвестувати у свої основні засоби. Величина машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств протягом останніх років зменшилася і є проблема використання застарілої техніки та обладнання. Існують дослідження про те, як мінімізувати витрати на машино-тракторний парк для певного розміру сільськогосподарського підприємства, однак розміри машин встановлюються виробниками. Жодне з цих досліджень не розглядає унікальний вибір, який стоїть перед сільськогосподарськими підприємствами. Керівники та власники можуть купувати лише певні розміри машин, і було б корисно дізнатись, який розмір сільськогосподарського підприємства є найбільш доцільним, за попередньо встановленим розміром машин та обладнання та екологічним вибором.

Приймаючи рішення взяти в оренду додаткові гектари, керівники сільськогосподарських підприємств повинні вирішити, чи зможуть вони ефективно обслуговувати більше гектарів з їхнім поточним обладнанням чи вони повинні будуть інвестувати в техніку. Додатковий потенціал прибутку та (або) економія коштів при цих рішеннях повинні бути зваженими на ризик того, що вони не зможуть виконувати польові операції протягом прийнятних термінів. Одна істотна проблема полягає в тому, що прийнятні строки часу можуть сильно відрізнятись з року в рік. Щоб порівняти ризики та винагороду, пов'язані з вибором машин та розмірів сільськогосподарського підприємства, було б корисно застосувати метод кількісного визначення факторів навколишнього середовища, які впливають на використання машин. Це може застосовуватися при порівнянні конкурентних переваг різних галузей при виробництві певного врожаю.

Таблиця 2.21

Розподіл основних видів сільськогосподарської техніки у
сільськогосподарських підприємствах за розміром сільськогосподарських
угідь у 2017 році*

Групування підприємств	Трактори – всього	Вантажні та вантажно- пасажирські автомобілі	Зернозбиральні комбайни
Кількість підприємств, які мають техніку			
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	19409	11257	11162
<i>у т.ч. площею, га</i>			
до 50,0	4712	1577	1397
50,1–100,0	2423	957	951
100,1–500,0	5457	2885	3230
500,1–1000,0	2328	1723	1778
1000,1–2000,0	2196	1951	1808
2000,1–3000,0	1035	944	875
3000,1–4000,0	453	432	400
4000,1–5000,0	269	262	245
5000,1–7000,0	239	233	207
7000,1–10000,0	152	150	138
більше 10000,1	145	143	133
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	488	419	171
Кількість техніки, штук			
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	128534	81848	26817
<i>у т.ч. площею, га</i>			
до 50,0	7981	3280	1639
50,1–100,0	4699	2070	1100
100,1–500,0	20147	9123	4650
500,1–1000,0	15191	7641	3471
1000,1–2000,0	24906	16197	5338
2000,1–3000,0	16893	12357	3331
3000,1–4000,0	9172	7188	1797
4000,1–5000,0	6428	4928	1343
5000,1–7000,0	6663	5403	1268
7000,1–10000,0	5211	4223	971
більше 10000,1	11243	9438	1909
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	4152	3569	549

*Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України

Різні кліматичні зони мають різні погодні умови та оптимальні строки посіву (саджання) та збирання. Сільськогосподарські підприємства, що знаходяться на територіях з більш довгим сезоном вирощування або більш сухим кліматом, ймовірно, зможуть обслуговувати більше гектарів з тим же машинно-тракторним парком.

Прибуток сільськогосподарського підприємства може збільшуватися завдяки економії на масштабі. Однак, сільськогосподарські підприємства, що розвиваються, в кінцевому підсумку стикаються із зменшенням віддачі від масштабів, і це є фактором визначення оптимального розміру сільськогосподарського підприємства. Оптимальне сільськогосподарське підприємство, як правило, використовує найбільш ефективну техніку та таку площу, яку можна ідеально обробляти, коли використання машин визначається місцевими погодними та кліматичними умовами. Скорочення прибутку відбувається, коли сільськогосподарське підприємство стає дуже великим, тому що дні, доступні сільськогосподарським виробникам для завершення основних польових операцій, є обмеженим ресурсом.

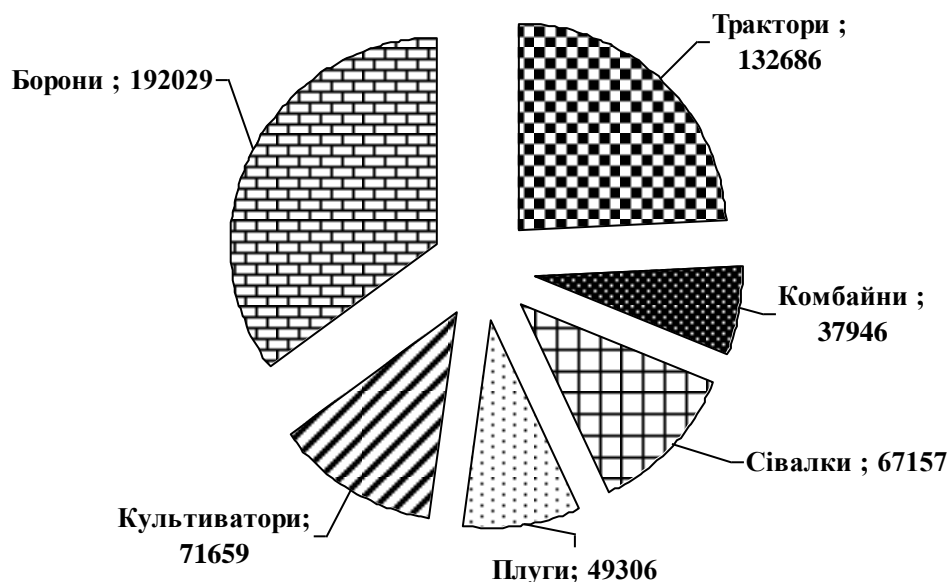

Рис. 2.4. Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах України у 2017 році*

*Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України

Це дослідження також має відношення до розробників аграрної політики, коли вони намагаються створити програми в умовах зміни галузевого ландшафту. Важливо, щоб ці люди розуміли фактори, що впливають на вибір розмірів зернового господарства та величину програм державної підтримки, яку ці господарства можуть потребувати для управління ризиками.

Необхідно провести оцінку розміру сільськогосподарського підприємства, необхідного для максимізації прибутку в довгостроковій перспективі з метою досягнення економічної безпеки, з урахуванням особливостей погодних умов та постійної бази техніки. Різні аспекти цієї проблеми були детально вивчені попередніми дослідниками.

Існують дослідження, які доводять, що великі підприємства більш ефективні при менших витратах, ніж невеликі сільськогосподарські підприємства. Більші фермерські господарства змогли залишатися вигідними при зниженні цін на сільськогосподарську продукцію в порівнянні з невеликими фермерами, і це пояснює тенденцію до більших господарств. Одна група науковців стверджує, що зростаючий розмір господарства зменшує витрати на гектар. Вони вивчали доходи сільськогосподарських підприємств та виявили, що більші фермерські господарства, як правило, вигідніше через нижчі постійні витрати. Проте деякі невеликі господарства були такими ж прибутковими, як великі, і існували також великі господарства, які були не вигідними, отже сам висновок про одиницю величини не є гарантією рентабельності. Вважалося, що диверсифікація є фактором підвищення прибутковості деяких малих господарств.

Інша група вчених вивчала відносну ефективність сільськогосподарських підприємств і встановили, що розмір є важливим фактором при визначенні прибутковості та економічної безпеки.

Чиста приведена вартість (NPV) - це сума дисконтованих майбутніх доходів, за вирахуванням поточних та дисконтованих майбутніх витрат. Це один із стандартів, за якими підприємства оцінюють поточну вартість

інвестицій, які будуть використовуватися протягом певного періоду часу. Придбання машин та інвестиції в техніку зазвичай включають значні величини грошових коштів, і NPV часто використовується як критерій для оцінки цих рішень. Науковці використовують підхід NPV для моделювання витрат на різну сільськогосподарську техніку та оцінку рішень щодо її купівлі та заміни. Вони прийшли до висновку, що при оцінці інвестицій важливо застосовувати цей підхід до сільського господарства через незмінність розмірів машин. Вони також прийшли до висновку, що сільськогосподарське підприємство певного розміру не зможе досягти найвищої NPV через складність і різні розміри машин, що беруть участь у процесі виробництва.

Чиста теперішня вартість використовується для прийняття інвестиційного рішення на основі майбутніх потоків доходів. Однак у сільському господарстві майбутні потоки доходів надзвичайно різноманітні та невідомі через непередбачувані наслідки погоди та ринкової ціни.

NPV та інші методи стають важкими методами для визначення оптимального розміру сільськогосподарського підприємства за конкретних варіантів обладнання та погодних умов. Сільське господарство з року в рік є досить непередбачуваним і змінюється значно після початку урожайного року. Більш зрозумілим методом для визначення інвестиційних рішень є оцінка стабільних річних витрат та порівняння витрат з можливим доходом. Попередні дослідники зосередили увагу на стохастичному характері погоди у розмірі сільськогосподарського підприємства, але жоден з них не орієнтувався на конкретні розподіли, які необхідно було б врахувати.

Також необхідно враховувати різницю між продуктивністю та розміром сільськогосподарського підприємства. Вона буде спрямована на оцінку впливу витрат на розмір сільськогосподарського підприємства з урахуванням своєчасного врожаю проти прибутку від інтенсивності використання машин. Для вирішення стохастичного характеру погоди та цін вони будуть приймати випадкові величини стилю Монте-Карло, залучення

численних разів з релевантних розподілів на дату посіву, дату врожаю, терміни вирощування та ціни на сировину. По суті, він поєднує в собі вибір інвестицій з оптимальним розміром сільськогосподарського підприємства за моделлю погоди за допомогою методу вибірки Monte Carlo.

Економія масштабу існує в первинному сільському господарстві, оскільки господарства стають більшими, вони можуть поширювати свої постійні витрати на більш продуктивні гектари. Важливим чинником, який зумовлює ці результати є ефективне використання активів машин. Найбільш ефективні засоби виробництва - машини найчастіше є найбільш доступними, оскільки вони можуть покривати більшість гектарів у обмеженому просторі та врожаю за нижчою ціною за гектар, якщо площа велика.

Все обладнання, незалежно від розміру, має обмежений час у польових умовах через погодні обмеження на робочі дні на місцях. Кількість і частота опадів мають різний вплив на польові умови. Кожен рік приносить різні погодні умови та різну кількість польових робочих днів. Кожна географічна область, на якій вирощуються культури, має певний часовий проміжок, коли доступні польові операції призначені для управління врожайністю, щоб максимізувати очікувані прибутки. Сільськогосподарське підприємство повинно завершити польові операції у найбільш оптимальний час, що максимізує потенційну прибутковість.

Як згадувалося вище, для визначення оптимального розміру сільськогосподарського підприємства може бути використаний щорічний бюджет на основі фіксованих річних витрат у порівнянні з можливими доходами. Варіативність можливих надходжень відбувається через різні погодні умови та коливання цін. У цьому дослідженні буде використана модель бюджету сільськогосподарського підприємства, що зосереджена на операціях посіву та врожаю. Буде передбачено, що сільськогосподарське підприємство використовує найбільше те обладнання, яке є найбільш ефективним. Також буде припущено, що сільськогосподарське підприємство є нейтральним або байдужим до змін у кількості ризику, пов'язаного зі

збільшенням площі даного підприємства. Зростання площі підлягатиме даті початку посіву, оптимальній даті посіву для зернових, дням до зрілості зернових, дати початку збору та дні, доступні для збирання врожаю. Збір урожаю буде пов'язаний з датою посіву, що зумовлює ситуацію, коли пізні посіви збільшують шанс пізнього збору. Основна увага моделі полягала в тому, щоб максимізувати очікуваний прибуток, коли змінюється площа сільськогосподарських угідь, що підлягають розподілу ймовірності для зазначених вище змінних, припускаючи фіксовану лінію машинно-тракторного парку.

Цільова функція

$$\pi = \{Y(\alpha) * P(\beta)\}x - V_x - F \quad (2.1)$$

де

π = прибуток (грн.)

Y = урожайність (ц/га)

α = коефіцієнт віддачі

P = ціна (грн./ц)

β = показник якості

x = площа з якої зібрано врожай

V = змінні витрати (грн./га)

F = постійні витрати (грн.)

Економічна теорія стверджує, що основною метою будь-якого підприємства є максимізація очікуваного прибутку. Цільова функція обчислює чистий прибуток, вираховуючи постійні та змінні витрати з валового доходу.

Валовий дохід розраховується за продуктивністю на гектар, помножену на ціну, помножену на загальну кількість гектарів, що визначається моделлю обчислень. Модель взяла на себе всі витрати, за винятком витрат на машини. Прямі витрати на виробництво продукції рослинництва, такі як насіння, хімічні речовини, добрива, паливо та орендна плата за землю, виражаються на основі площі та передбачають прямолінійний зв'язок з гектарами (x).

Постійні витрати в моделі - це ті витрати, що пов'язані з володінням машинно-тракторним парком. Загальні інвестиції та витрати на машини постійні в моделі, тому коли гектари (x) збільшуються вартість машин за кожний гектар зменшується.

Альфа - це число, виражене у відсотках, що представляє потенціал прибутковості для ітерації моделі. Альфа - це функція дати початку періоду посіву та збирання врожаю. Чим швидше посів, тим більш сприятливий вихідний потенціал. Якщо дата початку посіву запізнюється та / або погода під час посіву (SW) несприятлива, зменшується сприятливий потенціал врожаю, що характеризується низьким значенням альфа. У міру збільшення кількості гектарів більша вірогідність завершення посіву через збільшення часу, необхідного для насіння. У загальному вигляді Альфа є:

$$\alpha = f(S, X, SW) \quad (2.2)$$

S = дата початку посіву

X = площа сільськогосподарських угідь, га

SW = погода протягом періоду сівби (% днів придатних для сівби)

Бета - це число, виражене у відсотках, що відображає потенціал якості зерна та втрати внаслідок зниження якості. Бета - це функція дати початку погону, погоди під час збору врожаю та збирання, площі. Рання середня дата заготівлі призведе до підвищення якості зерна та зниження урожаю. Оскільки дні для повного врожаю збільшують потенціал зниження якості, представленого низьким значенням бета. Зростання площі посіву призведе до більшого шансу зниження бета внаслідок збільшення вимог до часу збору врожаю, що призведе до того, що урожай буде пізніше. Дата початку збору врожаю визначається датою початку висіву та строків збору врожаю, які обидва залежить погодних умов. У загальному вигляді бета-версія:

$$\beta = f(S, X, MC, SW) \quad (2.3)$$

S = дата початку посіву

X = площа сільськогосподарських угідь, га

MC = строк стиглості врожаю

SW = погода протягом періоду сівби (% днів придатних для сівби)

Загальна вартість машин включається до постійних витрат. Спеціальне їх використання в посівних та урожайних комплексах використовується в перерахунку змінних витрат, оскільки своєчасність цих операцій є критичною для отримання прибутку та забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Цільова функція записується, щоб максимізувати очікуваний прибуток усього сільськогосподарського підприємства з деякими невизначеними змінами, коли сільськогосподарське підприємство є нейтральним за ризиком. Це важливе припущення відзначається через зменшення прибутків від масштабу та індивідуальних схильностей до ризику. У моделі результатів, зменшення прибутку від масштабу відбудеться, коли додавання одного гектара до розміру сільськогосподарського підприємства дає менший середній прибуток, ніж додавання гектарів раніше. Кожен додатковий гектар може збільшити середній прибуток, але також збільшить ризик отримання збитку. Зменшення прибутку досягається, коли очікуваний середній прибуток збільшується з кожним додатковим гектаром із більш низькою швидкістю, ніж ризик негативної віддачі. Після досягнення цієї точки індивідуальні переваги ризику будуть диктувати індивідуальний оптимальний розмір сільськогосподарського підприємства. Виробник може взяти на себе ризик, пов'язаний з кожним додатковим гектаром, для того, щоб отримати середній прибуток. Виробник може не прагнути взяти цей ризик і тому його індивідуальний оптимальний розмір сільськогосподарського підприємства буде меншим від виробника, що свідомо обирає ризик.

При визначенні оптимального розміру сільськогосподарського підприємства, зокрема за зоною ризику для страхування сільськогосподарських угідь, цільова функція була розроблена для максимізації очікуваного прибутку сільськогосподарського підприємства. Оскільки зернові господарства зростають, вони повинні розуміти, які інструменти управління ризиками для цих сільськогосподарських

підприємств також можуть змінюватися. Великі сільськогосподарські підприємства стикаються з більш екстремальними коливаннями прибутку та збільшенням грошових потоків. Може знадобитися модернізація урядових програм або збільшення коштів, спрямованих на задоволення потреб сільськогосподарських підприємств, оскільки вони найбільш рентабельно розміщені та мають оптимальну кількість сільськогосподарських угідь.

При дослідженні теоретичних засад інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств слід виходити з того, що розвиток підприємства є метою, а інвестиційне забезпечення підприємства – одним із інструментів його досягнення. У ході систематизації наукових поглядів на теорію розвитку, з'ясовано його основні ознаки та деталізовано економічний зміст, а саме – розвиток це спрямований та довготривалий процес переходу до нового якісного стану продуктивних сил, що обумовлений зміною кількісних та структурних характеристик підприємства, та призводить до виникнення і реалізації його нових можливостей та забезпечення економічної безпеки.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано необхідність управління економічною безпекою та визначено її місце в загальній стратегії функціонування підприємства. Проаналізовано вплив інвестиційного забезпечення та величини сільськогосподарського підприємства на його економічну безпеку та обґрунтовано їх значення для забезпечення підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

2. Вперше запропоновано використання V&V концепції при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Дане дослідження створює нормативні моделі для підприємств для прийняття кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективне та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції

для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію.

3. Запропоновано синергетичні конфігурації діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Вибір правильних партнерів може бути вирішальним для успіху мережі цінностей. Часто вибір партнера не може бути зроблений виключно на основі фінансових показників, таких як оцінка грошових потоків, оскільки розбіжності у виступах кандидатів-партнерів неможливо виміряти в грошовій формі. На прикладі даного дослідження, найменш важливими були монетарні критерії, оскільки безперервність важливої клієнтської діяльності залежить швидше від успішного виконання проекту.

4. Визначено інноваційну основу формування економічної безпеки та оцінено сучасний стан і тенденції даного поліструктурного процесу. На функціонування будь-якої індивідуальної системи підприємства сильно впливає місцеве зовнішнє сільське середовище, включаючи місцеві інституції, ринки землі, праці та ресурсів, а також інформаційні зв'язки. Насправді, важливо включити тісні аспекти місцевих інституцій у аналіз системи землеробства. Таким чином, межі системи економічної безпеки підприємств визначаються межею сфери прийняття рішень, наприклад, включаючи прийняття рішень та потоки доходів, пов'язані з роботою поза сільським господарством. У цьому аналізі система економічної безпеки сукупності підприємств визначається як поєднання малих і великих підприємств, які, як група, мають подібні структури життєдіяльності та споживання, а також обмеження та можливості, і для яких подібні стратегії розвитку і втручання були б доречними. Часто такі системи мають подібні агроекологічні та ринкові умови.

5. Наукова новизна полягає в удосконаленні діагностики економічної безпеки підприємства, а саме виділення інноваційної складової в окрему складову економічної безпеки. Запропоновані методи удосконалення діагностики економічної безпеки. У цьому дослідженні розглядаються деякі

відповідні тенденції дослідження в контексті V&V, обговорюються критично важливі елементи економічної безпеки.

6. Розроблено економетричну модель економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в умовах їх інноваційного розвитку. Дане дослідження створює нормативні моделі для підприємств для прийняття кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективне та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію. Більш того, теорія трансакційних витрат особливо корисна при вивченні міжорганізаційної ефективності. Аналіз і оптимізація рішень, у свою чергу, застосовуються в ситуаціях які найкраще характеризують стан економічної безпеки підприємства. Дане дослідження сприяє, по-перше, аналізу та розвитку правил розподілу прибутку, які можуть бути використані як стимули для інновацій у мережах вартості; по-друге, шляхом побудови багатокритеріальних моделей відбору партнерів, які включають взаємозалежності між кандидатами-партнерами.

7. Розкрито змістовну сутність активізації процесу інноваційного розвитку в загальній концепції економічної безпеки підприємств. Розглянуто синергетичні конфігурації діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Вибір правильних партнерів може бути вирішальним для успіху мережі цінностей. Часто вибір партнера не може бути зроблений виключно на основі фінансових показників, таких як оцінка грошових потоків, оскільки розбіжності у виступах кандидатів-партнерів неможливо виміряти в грошовій формі. На прикладі даного дослідження, найменш важливими були монетарні критерії, оскільки безперервність важливої клієнтської діяльності залежить швидше від успішного виконання проекту.

8. Визначено прийнятні процедури діагностики потенціалу економічної безпеки сільськогосподарських підприємств і заходи з його актуалізації засобами інноваційного розвитку. Діагностика економічної безпеки

підприємства - це система, яка здатна виконувати свою місію, навіть у разі виходу з ладу системи управління. Катастрофічні наслідки збоїв у фінансово-господарській діяльності, передбачають, що виявляються недоліки під час діагностики і уникають їх поширення на етапі виконання системи, що є вирішальним завданням. Таким чином, діяльність V&V на відповідних фазах життєвого циклу підприємства і повинні бути виконані якнайшвидше. Крім того, процес розвитку V&V складає більше 50% загального часу і витрат.

Таким чином, пропонується прийняти методи і прийоми для процесу V&V при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, оскільки вони здатні скорочувати та оптимізувати ресурси при проведенні діагностики економічної безпеки. Тестування може показати наявність, а не відсутність помилок, діяльність з V&V є найкращим способом вирішення проблеми критичної ситуації на підприємстві. V&V концепція діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Розглянемо значення V&V для діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Поняття верифікації та валідації (V&V) зазвичай розглядаються разом. якщо між ними виникають відповідні відмінності. Зокрема, основна відмінність пов'язана з метою, яка керує цими двома фазами.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ СПОСОБУ ДІАГНОСТИКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Економіко-математичне моделювання процесу забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах їх інноваційного розвитку

Сьогодні продуктивність інновацій є визначальним чинником конкурентоспроможності підприємства та національного прогресу країни. Крім того, інноваційний розвиток підприємств допомагає процесу формування економічної безпеки та сприяє сталому розвитку. Але незважаючи на важливість інновацій, багато підприємств стикаються з труднощами у зміцненні їх економічної безпеки, незважаючи на нові можливості запропоновані глобалізацією та новими технологіями, особливо інформаційними та комунікаційними технологіями. Економічна безпека підприємства відіграє особливу роль у діяльності підприємства в довгостроковому періоді. Вимагають особливої уваги вивчення та аналіз фінансово-економічної діяльності підприємств, розширення сфери виробничої діяльності, пошук засобів для їх ефективної діяльності, а також знаходження джерел її фінансування.

Це підкреслює важливість управління економічною безпекою підприємств та фінансування інвестицій в науку та дослідження, а також підтримка інноваційної діяльності. Зважаючи на зміну середовища для інновацій, також необхідно розглянути чи продовжує діюча система правил та практики інтелектуальної власності стимулювати інновації, одночасно надаючи доступ до знань. У певних випадках зловживання контролем, яким наділені власниками прав інтелектуальної власності, може перешкоджати конкуренції, справедливості використання та поширення технологій. Однак,

необхідні значні зусилля для підтримання належного фінансового стану підприємств для забезпечення їх економічної безпеки.

Дослідження економічної безпеки сільськогосподарських підприємств продовжується через специфікацію та оцінку обмежених функцій надходжень від виробництва декількох видів продукції. Передбачається, що сільськогосподарські підприємства беруть рівень вхідних даних як заданий і регулюють рівень випуску, щоб максимізувати загальний дохід від виробництва, враховуючи, що ціни на продукцію визначаються екзогенно. Згідно з цим припущенням, визначається двоїста функція доходу і отримують та оцінюють рівняння попиту при максимізації доходу.

Максимізація доходів рідко приймається в емпіричних дослідженнях двоїстості, на відміну від популярності максимізації прибутку і мінімізації витрат. Припускається, що фіксація всіх виробничих ресурсів є занадто обмежувальною, щоб бути реалістичною. Однак існує кілька причин для припущення щодо максимізації доходів для дослідження економічної безпеки підприємств сільського господарства. По-перше, сільськогосподарські підприємства діють в умовах обмеженості природних, фінансових та управлінських ресурсів. Сільськогосподарські товаровиробники мають обмежену гнучкість у регулюванні цих ресурсів у короткостроковій перспективі. Незважаючи на те, що сільськогосподарські підприємства мають певну гнучкість у переході між виробництвом різних видів продукції протягом року.

Інтервал обмеження ресурсів може не дозволити їм максимізувати прибуток виробництва в короткостроковій перспективі, оскільки це вимагає коригування вхідних рівнів витрат.

Другою причиною прогнозування максимізації доходу в сільськогосподарському виробництві є складний, поетапний процес прийняття рішень, необхідний для технічної та економічної ефективності при максимізації прибутку. Щоб максимізувати прибуток, сільськогосподарські підприємства повинні коригувати та розподіляти обсяги як вхідних, так і

вихідних даних у відповідь на відносні зміни цін. З численними вхідними та вихідними даними, максимізація прибутку є математично складною проблемою оптимізації, яка може бути вирішена тільки за допомогою комп'ютерної техніки, і є непрактичною для нормального ведення сільського господарства з обмеженими природними, фінансовими та управлінськими ресурсами. Натомість дохід від виробництва - це ефективний показник, який спрямовує виробничі рішення для забезпечення фінансового виживання, економічної безпеки та отримання прибутку.

Третя причина, що підтримує специфікацію двоїстої функції доходу для сільськогосподарських підприємств, стосується інформації, отриманої про основні технології виробництва. Визначення функції доходу показує відповіді на питання щодо ціни-кількості та можливості трансформації між результатами, коли рівень вхідних даних фіксований. Еластичність цих наявних (або умовних чи компенсованих вхідних даних або постійно введених) даних не охоплює коригування вхідних величин, спричинених ціновими змінами.

З урахуванням вищезгаданих мотивацій у сільського господарства широкомасштабного використання дістали вказані функції обмеженого доходу від декількох видів продукції. Ці функції матимуть однакові чотири сукупні результати, п'ять сукупних вхідних змінних, дві сукупних фіксованих вхідних змінних, п'ять фіктивних змінних, змінну кількість опадів та тенденції часу, як у функціях витрат.

Для більш детального розкриття теми дослідження, опишемо традиційну виробничу функцію із загальними вимірами економічного та технічного інтересу, що закладає основу для формул двоїстості. Розглянемо специфікацію двоїстої функції витрат, включаючи теоретичні умови регулярності, які ця функція задовольняє, та еластичність економічних і технічних зв'язків між виробничими витратами. Дослідження стосуються функцій двоїстості доходу та прибутку. Стаття розглядає специфікацію обмежених цільових функцій двоїстості у вирішенні питання щодо фіксації

деяких виробничих ресурсів у короткостроковій перспективі, які часто зустрічаються в емпіричних дослідженнях.

Вихідна виробнича функція. Виробнича функція більш легко визначається для випадку однієї вихідної змінної, оскільки вихідна величина може бути представлена скаляром. У цьому випадку технологія виробництва може бути математично охарактеризована як $y = f(X)$, де y - вихідний рівень змінної, а X - вектор з n вхідних величин. Ця функція представляє максимальний вихід для заданого вхідного вектора. Для представлення реальних економічних проблем $f(X)$ має задовольняти безліч обмежень, які часто називаються умовами регулярності. Загальноприйнятими обмеженнями є:

Умова 1: $f(X)$ монотонна для всіх $X > 0$;

Умова 2: Вхідна вимога, що задається набором значень (визначена як $V(y) = \{X : f(X) \geq y\}$) є замкнутою, непорожньою і опуклою множиною для $y > 0$;

Умова 3: $f(0) = 0$ (слабка сутність);

Умова 4: $f(x_1, x_2, \dots, 0, x_{n-1}, x_n) = 0$ (сувора сутність);

Умова 5: $f(X)$ скінченна, невід'ємна, реальна і однозначна для всіх невід'ємних і кінцевих X ;

Умова 6: $f(X)$ всюди безперервно диференційовані.

Кожна з цих теоретичних умов має економічну інтерпретацію. Наприклад, перша умова передбачає, що якщо рівень будь-якого вхідного показника зростає, рівень вихідного показника ніколи не зменшується. Технічно, можливо, що коли інші показники залишаються фіксованими, до певного рівня будь-яке подальше збільшення вхідного показника може викликати зменшення вихідного показника. Наприклад, надмірний посів даної ділянки землі може знизити врожайність. Такий випадок, однак, ніколи не буде спостерігатися, якщо підприємство економічно раціональне. Тим часом, друга умова передбачає зменшення граничної норми технічної заміни,

яка лежить в основі майже кожної економічної проблеми. Шоста умова вводиться більше для математичної зручності, ніж для економічної необхідності. Ця умова дозволяє диференціювати виробничу функцію для досягнення ряду технологічних заходів: головне, еластичності заміщення між вхідними показниками. Інші умови є простими з точки зору відображення виробничих проблем у реальності.

Функція виробництва з декількома вхідними змінними. У випадку виробництва з кількома вхідними змінними та кількома вихідними змінними, представлення виробничої функції більш загально визначається як набір технічно ефективних комбінацій вхідних та вихідних даних, що визначають виробничі можливості. Технологія множинних вихідних величин може бути представлена як: $h(X, Y) = 0$, де $X = [x_1, x_2, \dots, x_n]$ та $Y = [y_1, y_2, \dots, y_m]$ відповідно вхідних і вихідних наборів. Оскільки технологія виробництва більше не представлена як функція, де ліва сторона є скалярною, неможливо виразити умови регулярності так само, як у випадку з однією вихідною величиною вище. Технологія виробництва та пов'язані з нею умови регулярності зазвичай описуються та обговорюються з точки зору встановлених понять, які складаються з наборів виробничих можливостей, наборів вхідних вимог та набору виробничих вихідних величин. Альтернативно, технологія може бути представлена як $-x_i = L(X_{-i}, Y)$ де x_i довільно обрана вхідна величина та X_{-i} вектор всіх інших вхідних величин, крім x_i . У цьому поданні, подібно до випадку з однією вихідною величиною, L вважається кінцевим, непозитивним, реальним значенням, обмеженим, безперервним, гладким, монотонним, опуклим у вхідних та вихідних величинах і двічі диференційованим значенням.

Двоїсті моделі з використанням функцій витрат. Розглянемо проблему оптимізації багатопродуктових технологій виробництва. Якщо, залежно від рівня випуску, передбачається, що виробники реагують на зміну ринкової ціни на вході, регулюючи всі рівні введення для мінімізації виробничих витрат, функцію двоїстості витрат можна визначити для базової технології

виробництва, навіть у випадку декількох вихідних величин. Розглянемо технологію множинних вихідних величин $h(X, Y) = 0$. Визначимо $W = [w_1, w_2, \dots, w_n]$ як вхідний вектор ціни та $V(Y)$ як набір вхідних вимог, що відповідають цій технології виробництва. Функція витрат, двоїста для цієї технології, тоді визначається як $C(W, Y) = \min_x \{W'X : X \in V(Y)\}$. Ця функція витрат задовольняє наступним умовам:

Умова 1: $C(W, Y)$ невід'ємна для $W > 0$ та $Y > 0$;

Умова 2: $C(W, Y)$ не зменшується в W ;

Умова 3: $C(W, Y)$ є безперервною та увігнутою у W ;

Умова 4: $C(W, Y)$ є позитивно лінійно однорідною в W , тобто $C(tW, Y) = tC(W, Y)$ для всіх $t > 0$;

Умова 5: $C(W, Y)$ не зменшується в Y ;

Умова 6: $C(W, 0) = 0$, тобто не існує постійних витрат;

Умова 7: $C(W, Y)$ безперервно диференціюється в W , тому можна застосувати для отримання мінімальних витрат як перших похідних функції вартості відносно вхідних цін.

Ці умови гарантують, що функція витрат, що представляє мінімізацію витрат, здатна зображувати звичайну технологію і зазвичай називається умовами регулярності. Умова 1 означає, що функція витрат має бути невід'ємною в діапазоні позитивних вхідних цін і не може бути нульовою для позитивних вихідних даних. Умова 2 означає, що збільшення ціни на будь-який ресурс не зменшує рівня собівартості даного випуску, а інші ресурси фіксовані. Умова 3 визначає, що існують можливості для заміщення між вхідними даними, щоб, якщо ціна вхідних ресурсів зростає, собівартість виробництва зростає на меншу або рівну частку. Наступна умова лінійної однорідності в цінах на виробництво означає, що мінімальна величина витрат не змінюється, коли ціни на продукцію змінюються в межах однієї пропорції. Вимоги, що не зменшується величина випуску продукції та нульові фіксовані витрати (умова 5 та 6), означають, що виробництво більшої кількості продукції коштує дорожче, і нічого не варто виробляти. Нарешті, умова 7 має

більшу емпіричну імплікацію, ніж теоретичний висновок, оскільки ця умова дозволяє систематично виводити вхідні вимоги, які успадковують властивості, що впливають з функції витрат.

Заходи економічного та технічного інтересу. В економіці виробництва дослідники переважно зацікавлені в економічних і технічних відносинах між вхідними та вихідними даними. Загальні безризикові заходи цих технічних зв'язків можуть бути отримані з другої похідної двоїстої функції вартості. Ця операція вимагає подальшого припущення, що двоїста функція вартості є двічі безперервно диференційованою за цінами на виробництво. У специфікації двоїстої функції вартості, еластичність ціни (умовна або вихідна "компенсація" або константа випуску) для вхідного попиту визначається як:

$$\eta_{ij} = (\partial x_i(W, Y) / \partial w_j) (w_j / x_i(W, Y)),$$

що задовольняє $\sum_{j=1}^n \eta_{ij} = 0$ та $\eta_{ij} = C_j / C_i \eta_{ji}$ де

$$C_i = (x_i(W, Y) W_i) / C(W, Y) \text{ та } C_j = (x_j(W, Y) W_j) / C(W, Y)$$

відповідно частки вхідних витрат i та вихідних витрат j .

Застосовуючи визначення часткової еластичності Аллена в первісному випадку виробничої функції до функції витрат, чиста («компенсована») вихідна часткова еластичність заміщення може бути виражена наступною формулою:

$$\begin{aligned} \sigma_{ij} &= C(W, Y) / ((\partial C(W, Y) / \partial w_j) (\partial C(W, Y) / \partial w_i)) * (\partial^2 C(W, Y) / \partial w_i \partial w_j) = \\ &= (C(W, Y) / (x_j(W, Y) x_i(W, Y))) * (\partial^2 C(W, Y) / \partial w_i \partial w_j) \end{aligned}$$

При припущенні подвійної диференційованості функції витрат, чиста часткова еластичність Аллена симетрична, тобто $\sigma_{ij} = \sigma_{ji}$.

З виразів чистої цінової еластичності, чистої часткової еластичності Аллена заміщення та чистої еластичності Морішіма заміщення, це просто встановимо, що $\sigma_{ij} = \eta_{ij} / C_j$ та $\sigma_{ij}^M = \eta_{ij} - \eta_{jj}$. Ці дві рівності можна використовувати, щоб продемонструвати відносну значущість еластичності Аллена і Морішіма (σ_{ij} та σ_{ij}^M) у мульти-вхідних виробництвах. З виразу σ_{ij}

$= \eta_{ij} / C_j$ впливає, що один раз цінова еластичність між двома вхідними величинами відома, часткова еластичність Аллена не дає додаткової корисної інформації про заміненість або комплементарність пари, оскільки c_j є позитивною. Симетрія парних еластичностей заміщення навряд чи буде «натуральною властивістю» у виробництві з багатьма вхідними величинами, що передбачає, що часткова міра Аллена з її властивістю симетрії, може бути непридатною для технологій з декількома вхідними величинами.

На відміну від часткової еластичності Аллена, чиста еластичність Морішіми між двома вхідними величинами залежить від того, яка з двох цін вхідних даних змінюється. Відносини можуть бути замінені в одному напрямку, але взаємодоповнюючими в іншому напрямку, а ефекти заміщення залежать від того, яка ціна змінюється. Оскільки η_{ij} and η_{ji} у виразі $\sigma_{ij}^M = \eta_{ij} - \eta_{ji}$ це цінові еластичності по відношенню до однієї вхідної величини j , σ_{ij}^M вимірює різницю у відсотковій зміні вхідних значень i та відсотковій зміні вхідних значень j по відношенню до зміни ціни вхідного j . Аналогічним чином, $\sigma_{ji}^M = \eta_{ji} - \eta_{ij}$ – це різниця між процентною зміною вхідних даних j та відсотковою зміною вхідних даних i у відповідь на зміну ціни на вхідні значення i . σ_{ij}^M та σ_{ji}^M не рівні між собою, за винятком випадків дво-вхідних і CES-Cobb-Douglas мульти-вхідних технологій виробництва. Більш того, у випадку множинного входу, σ_{ij}^M та σ_{ji}^M можуть мати протилежні знаки, що означає, що напрямок відносин Морішіма між два вхідними величинами залежить від того, яка з двох вхідних цін змінюється. Ця асиметрія робить еластичність Морішіми більш інтуїтивною.

Двоїсті моделі з використанням функцій доходу. Проблема оптимізації багатопродуктових технологій виробництва. Коли передбачається, що виробники коригують вихідні дані, щоб максимізувати дохід від виробництва для даної сукупності ресурсів, функція доходу є двоїстою для основної виробничої функції. Для багаторазового виходу технологія представлена $h(X, Y) = 0$, двоїста функція доходу визначається як $R(P, X) = \max \{P'Y : Y$

$\in U(X)\}$, де P – вектор Y вихідних цін, а $U(X)$ - вихідні виробничі можливості. Функція доходу повинна задовольняти набір умов регулярності:

Умова 1: $R(P, X)$ є невід'ємним для $P > 0$;

Умова 2: $R(P, X)$ не зменшується в P ;

Умова 3: $R(P, X)$ безперервна і опукла в P ;

Умова 4: $R(P, X)$ позитивно лінійно однорідна в P ;

Умова 5: $R(P, X)$ не зменшується в X ;

Умова 6: $R(P, X)$ диференційована в P , тому вихідні запаси, що максимізують дохід, можуть бути отримані шляхом застосування лемми Самуельсона-МакФаддена (Samuelson-McFadden).

Економічна інтерпретація цих умов аналогічна тій, що стосується функції витрат, за винятком того, що вони інтерпретуються з урахуванням ціни випуску продукції, а не вхідних цін. Крім того, функція доходу опукла в цінах на виробництво, що залежить від рівня цін вхідних ресурсів, а функція витрат - увігнута у цінах на виробництво (залежно від рівня випуску). Знову ж таки, остання умова (умова 6) не є необхідною для функції доходу, але її використовують для математичної та емпіричної зручності.

Двоїсті моделі з використанням функцій прибутку. Розглянемо проблему оптимізації багатопродуктових технологій виробництва. Нехай Ω - виробничі можливості, встановлені для технології виходу багатьох видів продукції, представлені функцією $h(X, Y) = 0$ з вхідними та вихідними ціновими векторами W і P . Функція прибутку, двоїста для цієї виробничої функції, визначається як:

$$\pi(W, P) = \max_{x,y} \{P'Y - W'X : (Y, X) \in \Omega; W, P > 0\}$$

Сукупність умов регулярності, що задовольняє цю функцію прибутку, складається з:

Умова 1: $\pi(W, P)$ є невід'ємним для $W > 0$ та $P > 0$;

Умова 2: $\pi(W, P)$ не збільшується в W ;

Умова 3: $\pi(W, P)$ не зменшується в P ;

Умова 4: $\pi(W, P)$ є опуклою і суцільною у всіх її аргументах;

Умова 5: $\pi(W, P)$ позитивно лінійно однорідна в W і P .

На додаток до цих умов, $\pi(W, P)$ зазвичай вважається безперервно диференційованою у W та P , так що можна застосувати лему Готелінга (Hotelling's lemma) для отримання прибутків, що максимізують вихідні поставки та потреби, а еластичність ціни та заміщення може бути вилучене з похідної вихідних поставок та вхідних потреб.

Заходи економічного та технічного інтересу. Виведення валової цінової еластичності аналогічне випадкам двоїстої функції вартості та доходу. Еластичність попиту на вхідні показники i ($i = 1, 2, \dots, n$) відносно ціни вхідних показників j ($j = 1, 2, \dots, n$) становить:

$$\xi_{ij} = (-\partial x_i(W, P) / \partial w_j) * (w_j / x_i(W, P))$$

Еластичність пропозиції вихідних величин k ($k = 1, 2, \dots, m$) відносно ціни випуску l ($l = 1, 2, \dots, m$) становить:

$$\xi_{kl} = (\partial y_k(W, P) / \partial p_l) * (p_l / y_k(W, P))$$

Нарешті, еластичність попиту на перехресні ціни вхідних величин i ($i = 1, 2, \dots, n$) відносно ціни вихідних величин k ($k = 1, 2, \dots, m$) є:

$$\xi_{ik} = (-\partial x_i(W, P) / \partial p_k) * (p_k / x_i(W, P))$$

Економічні інтерпретації цінової еластичності тут, однак, відрізняються від чистої еластичності, яка походить від функцій витрат і доходів. Ці еластичності являють собою грубі ефекти, тобто вони включають як ефекти заміщення, так і ефекти розширення, оскільки кількості обох вхідних і вихідних величин можуть змінюватися у відповідь на зміни цін. Ці еластичності не залежать від обсягу виробництва чи кількості вхідних ресурсів, як у випадку функцій витрат і доходів, коли вихідні дані є екзогенними в першому випадку, а вхідні дані є екзогенними в останніх випадках.

Коли оцінюється функція прибутку, ефекти заміщення і розширення у відповідях на вхідні та вихідні показники можуть бути розділені. Виведення

компенсованої цінової еластичності пропозиції вхідних показників попиту та пропозиції, які в порівнянні з чистою еластичністю, отримано від функцій витрат і доходів, використовуючи лише оцінки функції прибутку. Термін "компенсований" використовується тут для розмежування чистої еластичності, опосередковано отриманої з функції прибутку, та порівнянних чистих еластичностей, отриманих від функцій витрат і доходів. При обчисленні компенсованої цінової еластичності попиту на вхідні ресурси всі вихідні величини вважаються фіксованими при зміні ціни вхідних даних. Таким чином, вони є заходами змінюваності без коригування обсягів виробництва. Аналогічно, при розрахунку компенсованої цінової еластичності пропозиції вихідних даних, всі вхідні дані вважаються фіксованими при зміні ціни випуску. Вони є показниками перетворюваності вихідних величин, які є чистими від ефекту вхідних величин. Саме в цьому сенсі компенсаційна еластичність є чистою і порівнянна з чистою еластичністю, отриманою від функцій витрат і доходів.

Нехай $A_1 = [\partial y(W, P) / \partial p_i]_{m \times m}$ матриця відповідей вихідних поставок на зміну вихідної ціни,

$A_2 = [\partial y_k(W, P) / \partial w_i]_{m \times n}$ матриця відповідей вихідних поставок на зміни вхідної ціни,

$A_3 = [-\partial x(W, P) / \partial p_k]_{n \times m}$ матриця відповідей вимог вхідних величин до зміни вихідної ціни. Потім, компенсовані цінові відповіді на попит на вхідні ресурси та відповіді на валові ціни попиту мають наступне співвідношення:

$$[(\partial^2 C(W, Y)) / (\partial w_i \partial w_j)]_{n \times n} = -A_4 + A_2^T \times A_1^{-1} \times A_2$$

Аналогічно, компенсовані цінові відповіді вихідної пропозиції відносяться до відповіді на валові ціни постачання, як у такій рівності:

$$[(\partial^2 R(P, X)) / (\partial p_k \partial m_l)]_{m \times m} = A_1 - A_3^T \times A_4^{-1} \times A_3$$

Ці компенсовані рівні відповідних рівнів цін можуть бути виражені в термінах одиничних вільних еластичностей, використовуючи визначення

$$\eta_{ij} = (\partial x_i(W, Y) / \partial w_j) (w_j / x_i(W, Y)).$$

Валова часткова еластичність Аллена заміщення/перетворення між вхідними величинами i та j ($i, j = 1, 2, \dots, n$), між вихідними величинами k та вихідними величинами l ($k, l = 1, 2, \dots, m$), між вхідними величинами i ($i = 1, 2, \dots, n$) та вихідними величинами k ($k = 1, 2, \dots, m$) відповідно, задаються як:

$$\kappa_{ij}^I = ((-\pi(W, P)/(x_i(W, P) x_j(W, P))) * ((\partial^2 \pi(W, P))/(\partial w_i \partial w_j)))$$

$$\kappa_{kl}^O = ((\pi(W, P)/(y_k(W, P) y_l(W, P))) * ((\partial^2 \pi(W, P))/(\partial p_k \partial p_l)))$$

$$\kappa_{ik}^{IO} = ((-\pi(W, P)/(x_i(W, P) y_k(W, P))) * ((\partial^2 \pi(W, P))/(\partial w_i \partial p_k)))$$

Валова еластичність Морішіма виражається аналогічно її чистим показникам, як:

$$\kappa_{ij}^{M, I} = \xi_{ji} - \xi_{ii}, \text{ де } i, j = 1, 2, \dots, n; \kappa_{kl}^{M, O} = \xi_{lk} - \xi_{kk}, \text{ де } k, l = 1, 2, \dots, m;$$

$$\kappa_{ik}^{M, IO} = \xi_{ki} - \xi_{ii}, \text{ де } i = 1, 2, \dots, n \text{ та } k = 1, 2, \dots, m$$

Важливо відзначити відмінності еластичності заміщення і перетворення, отримані з різних цільових функцій двоїстості вище. Еластичність, отримана з функції витрат, називається чистою еластичністю для того, щоб явно вказати, що вона являє собою можливість заміщення, не враховуючи вихідний ефект. Хоча еластичність Морішіми була спочатку введена для функції витрат, ця назва використовується для функції прибутку тут, у поєднанні з «чистим» і «брутто», для розмежування функцій витрат, доходів і прибутку, для зручності опису. Аналогічно, еластичність трансформації, що генерується з функцій доходу, є чистою від вхідного ефекту. Навпаки, еластичність заміщення / трансформації, отримана в оцінці функції прибутку, є грубою або некомпенсованою еластичністю, оскільки вона представляє комбінований ефект коригувань як вхідних, так і вихідних даних. Однак, подібно до компенсованої цінової еластичності, компенсована еластичність Аллена і Морішіми може бути обчислена після оцінки функції прибутку.

Виробничі операції зазвичай включають різні вхідні дані, які мають різні часові рамки регулювання. Багато з цих ресурсів, як правило, капітальні або довговічні, можуть бути скориговані тільки протягом певних періодів

часу, які є більшими, ніж звичайні виробничі цикли, завдяки їхній природі та великим інвестиційним потребам. Через ці обмеження виробники не можуть миттєво коригувати кількість вхідних ресурсів у відповідь на зміну ринкових цін. Коли дані про виробництво повідомляються в часових інтервалах, коротшим або рівним виробничим циклам, ці витрати стають фіксованими або квазіфіксованими за своєю природою.

Для врахування фіксації деяких виробничих ресурсів, двоїсті цільові функції іноді вказуються в їх обмежених (або змінних) формах. Двоїсті функції обмежені у розглянутий термін через відсутність коригувань у фіксованих (і квазіфіксованих) вхідних величинах, незважаючи на зміни їх цін. Двоїсті обмежені функції являють собою проблеми короткострокової оптимізації, на відміну від довгострокових проблем, де всі фіксовані вхідні ресурси оптимально відрегульовані. Відповідно до цих специфікацій, виробники регулюють рівні змінних вхідних та вихідних величин залежно від заданих рівнів фіксованих вхідних величин. Фіксовані вхідні величини вважаються екзогенними в таких специфікаціях. Таким чином, на відміну від обробки змінних вхідних величин, кількості фіксованих вхідних величин, а не їхні ціни відображаються на правій стороні як пояснювальні змінні в двоїстих обмежених функціях витрат і прибутку. Отримані вхідні вимоги та вихідні поставки, отримані з цих двох функцій, є умовними за рівнями фіксованих входів.

Нехай Z - вектор фіксованих вхідних величин. Загальні уявлення про двоїсту функцію обмеженої вартості і про двоїсту функцію обмеженого прибутку стають

$$C(W, Y, Z) = \min_x \{W'X : X \in V(Y, Z)\}$$

$$\pi(W, P, Z) = \max_{x,y} \{P'Y - W'X : (Y, X) \in \Omega ; W, P > 0\}$$

де X являє собою тільки вхідні змінні. Хоча загальне уявлення про двоїсту функцію подвійного обмеженого доходу стає таким:

$$R(P, X, Z) = \max_y \{P'Y : Y \in U(X, Z)\},$$

по суті, не існує диференціації між змінними і фіксованими вхідними величинами, оскільки рівні наданих вихідних величин є умовними для змінних вхідних величин, а також для фіксованих вхідних величин. Введене значення інкрементної одиниці фіксованої вхідної величини, що зазвичай називається "тіньовою ціною" цієї вхідної величини, може бути отримано як перша похідна двоїстої обмеженої цільової функції щодо кількості цих вхідних величин. Умови регулярності для кожної з двоїстих обмежених функцій аналогічні описаним для двоїстих необмежених функцій.

Отже, з метою удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, викладено три загальноприйняті моделі формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Формуються виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначаються у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Потім оптимізують функції попиту та пропозиції отримані шляхом застосування лемми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні поставки обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу.

Еластичність цін і попиту, а також еластичність заміщення та трансформації між вхідними та вихідними величинами визначаються для кожної з трьох формулювань моделі, що базуються на двоїстості. У двоїстому аналізі витрат, ці еластичності є чистими заходами, оскільки вони не мають коригувань рівня випуску. Аналогічним чином, еластичність, визначена для двоїстої функції доходу, є вираженою від коригувань на рівні вхідних величин. Еластичність, визначена у випадку двоїстої функції

прибутку, - це валові заходи, що показують комбіновані наслідки коригувань як вхідних, так і вихідних даних. Нарешті, для випадків, коли деякі виробничі фактори зафіксовані під час звичайних виробничих циклів, визначаються обмежені двоїсті цільові функції.

Результати оцінки, отримані з нормованих функцій квадратичного доходу для українських сільськогосподарських підприємств, відкривають деякі важливі уявлення про емпіричну застосовність підходу двоїстості. По-перше, сильна статистична значущість результатів для обох функціональних форм свідчить про те, що в короткостроковій перспективі сільськогосподарські підприємства пропонують максимум доходів від виробництва для даних виробничих ресурсів. Важливим є те, що умова регулярності опуклості задовольняється оціненою системою постачання, що впливає з нормованої квадратичної функції доходу. Оцінена система розподілу доходів відображає відсутність відповідності між статистичною придатністю та економічною значимістю. Звідси впливає, що хороша статистична придатність в економетричній оцінці не обов'язково означає, що розрахункова модель свідомо зображує раціональну економічну поведінку. Орієнтовна система частки доходів початково виглядає дуже привабливою, що свідчить про високий відсоток значних коефіцієнтів системи, високу статистичну значущість майже всіх змінних цін і наявність позитивних коефіцієнтів власних цін. Проте розрахункова модель не задовольняє опуклості та умови монотонності на значній частині вибірки даних. Більш того, оцінки власних цін на еластичність є негативними для всіх поставок продукції. Цей результат передбачає, що криві пропозиції широкомасштабних продуктів є низхідними, а не висхідними, як це передбачено економічною теорією. Невеликі частки доходу за значну кількість спостережень, що є результатом мікро характеру даних, що використовуються для оцінки, сприяють цьому результату, але основною причиною цього є величини позитивних оцінок власного цінового коефіцієнта.

Оцінки цінової еластичності, часткові еластичності перетворення Аллена та еластичності трансформації Морішіми, що генеруються з нормованої квадратичної функції доходу, узгоджуються між собою. Оцінки всіх перехресних цінових, часткових еластичностей Аллена є негативними, що свідчить про те, що широкомасштабні продукти, як правило, конкурують один з одним за виробничі ресурси. Всі три з цих наборів еластичностей мають високу частку статистично незначних еластичностей, що свідчить про те, що в короткостроковій перспективі існує мало можливостей для трансформації між результатами досліджуваних сільськогосподарських підприємств.

Висновки, що стосуються еластичності цін і трансформації, мають важливі наслідки для вітчизняних сільськогосподарських підприємств для розробки політики та управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств. Мала величина власних та перехресних цінових еластичностей поставок продукції та незначність більшості еластичності цін та трансформацій означають, що існує невелика можливість впливати на постачання продукції в короткостроковій перспективі через цінові інтервенції. Це означає, що сільськогосподарські товаровиробники, як правило, не можуть скористатися сприятливими ціновими рухами або пом'якшити втрати, спричинені несприятливими цінами в короткостроковій перспективі. Волатильність цін на продукцію, особливо внаслідок коливань обмінних курсів, може мати суттєвий вплив на щорічне виживання (економічну безпеку) та / або прибутковість фінансово-господарських операцій сільськогосподарських підприємств. Таким чином, управління ризиками, спричиненими курсами валют або коливаннями ринкових цін через такі стратегії, як хеджування та форвардне контрагування, є важливим для поліпшення життєздатності сільськогосподарського виробництва в Україні та забезпечення економічної безпеки вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

3.2. Принципові методичні підходи актуалізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

При оцінці результатів минулих планів та дій необхідно переглянути критерії, які повинні застосовуватися при аналізі заходів щодо забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Ці критерії залежать від цілей та послідовних планів сільськогосподарського підприємства. Особливі проблеми, що стоять перед сільськогосподарським підприємством при актуалізації потенціалу економічної безпеки це:

- (1) недостатнє виробництво продукції,
- (2) необхідність розширення діяльності,
- (3) тиск зовнішніх факторів.

Таким чином необхідна актуалізація потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, щоб знайти рішення цих проблем. І залишається питання, чому розвиток сільськогосподарського підприємства не прискорюється.

Причини нефективного управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства щодо загального розвитку сільського господарства можуть бути перелічені наступним чином:

- (1) відсутність стабільності та поступовості,
- (2) неузгодженість цілей керівництва у досягненні цілей розвитку сільського господарства
- (3) відсутність будь-якої чітко визначеної концепції забезпечення економічної безпеки.

Для успішної програми розвитку та забезпечення економічної безпеки потрібна певна ступінь стабільності та поступовості. Відсутність стабільності діяльності пов'язана з високими витратами, особливо в економічній сфері, оскільки занадто багато ресурсів використовуються неефективно. Крім того, неефективність управління призводить підприємство до складної ситуації. Це економічне погіршення знову призводить до подальшої нестабільності.

Багатогранність та неузгодженість цілей керівництва підприємства. Формулювання цілей програми розвитку та забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства є обов'язком керівництва. Існує тенденція починати одночасно безліч цілей, які занадто часто виявляються непослідовними. Так, при актуалізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства можуть бути різниці в середньо- та довгострокових цілях. В короткостроковому періоді проекти з підвищення економічної безпеки повинні максимально полегшити тиск на підприємство шляхом актуалізації потенціалу економічної безпеки. Роблячи це, керівництво підприємства прагне досягти і довгострокових цілей, створити більш сприятливі умови для стійкого розвитку і тим самим дати можливість працівникам покращити свій рівень життя. В економічному плані це повинно бути досягнуто при мінімальних можливих витратах, оскільки капітальні ресурси дуже дефіцитні. Таким чином змішування більш довгострокових цілей із короткостроковими може суперечити економічним міркуванням досягнення економічної безпеки. Однак, щоб актуалізація потенціалу економічної безпеки було ефективним, підприємству необхідно мати можливість покращити своє економічне становище, але не в такій мірі, щоб програма поглинула занадто багато персоналу та грошей.

Маючи велику кількість перехресних цілей, керівництво підприємства інколи не може реалізувати жодної ефективної програми. Результат був би іншим, якби керівництво виділяло один об'єктивний напрям підвищення економічної безпеки; але оскільки цього часто не вдається досягти, проблема полягає в тому, як гармонізувати різні цілі та поєднати їх у прийнятний спосіб досягнення.

При актуалізації потенціалу економічної безпеки необхідно планувати розвиток сільського господарства, оцінюючи проблеми, що стоять перед підприємством, ресурси, які будуть доступні в різних ситуаціях, та визначати шляхи для розвитку. Вибір між цими альтернативами залежить від наявного рівня економічної безпеки.

Найважливішим запереченням проти ефективної системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства є відсутність чітко визначених концептуальних методичних підходів до актуалізації потенціалу економічної безпеки. Це можна пояснити наступним чином.

Успіх будь-якого плану розвитку сільського господарства залежить від співпраці керівництва та працівників. Тим не менш, дія керівництва буде визначальною у сприянні зростанню виробництва та підвищення продуктивності праці на підприємстві. Коло заходів, доступних керівництву підприємства для впливу на економічну безпеку може мати коріння у двох альтернативних доктринальних концепціях:

(1) політика керівництва підприємства спрямована на досягнення визначеної цілі. У такому випадку інструменти та методи, іноді навіть суворі і неприємні, повинні використовуватися, щоб змусити працівників робити те, що хоче керівництво. Це не означає, що будь-який розвиток у сільському господарстві буде протидіяти: такі заходи, особливо якщо застосовуються з вмінням, внаслідок чого різні елементи використовуються для руйнування старої структури та розвитку якостей лідерства і нового ставлення до роботи, що може істотно збільшити виробництво та покращити рівень економічної безпеки підприємства. Але це можна досягти лише за допомогою управлінського авторитаризму. У цій концепції керівництво вирішить, як поєднати землю, працю, капітал та технічні знання. Статус працівника в даному випадку - якраз той, що має працівник просто приймає доручення від керівництва.

(2) Інша концепція базується на свободі вибору особистості в економічній діяльності та особистих рішеннях. Вибір включає економічний прибуток, особисті досягнення, почуття служіння підприємству та своїй країні. За цією концепцією керівництво намагається спонукати працівників до використання більш досконалих методів роботи не за допомогою сили, а за допомогою навчальних методів (розширення). Така концепція в економічному плані краще, тому що, вибір є політичним, а не соціальним, а

економічним. Але для успіху актуалізації потенціалу економічної безпеки розвитку з метою розвитку сільськогосподарського підприємства, одна чи інша концепція повинна застосовуватися послідовно.

Вивчивши заходи керівництва досліджуваних сільськогосподарських підприємств в минулому, вони відображають скоріше суміш обох понять. Керівник повинен приймати обґрунтовані рішення, ґрунтуючись на розумінні альтернатив, відкритих для актуалізації потенціалу економічної безпеки, і на оцінці їх наслідків.

Аналіз діяльності підприємств показує, що перед ними гостро стоять питання, які пов'язані з фінансовою, виробничою, технологічною, інвестиційною та інформаційною сферами діяльності. На їхню діяльність також впливає макроекономічна нестабільність, структурна незбалансованість, неадекватне державне втручання. Тому підприємство, як первинна ланка національної економіки, для стабілізації фінансового стану, макроекономічного стану країни, повинно значну увагу приділяти своїй економічній безпеці. Питома вага сільськогосподарських підприємств, що отримали збиток знизилась у 2018 році порівняно з 2009 роком.

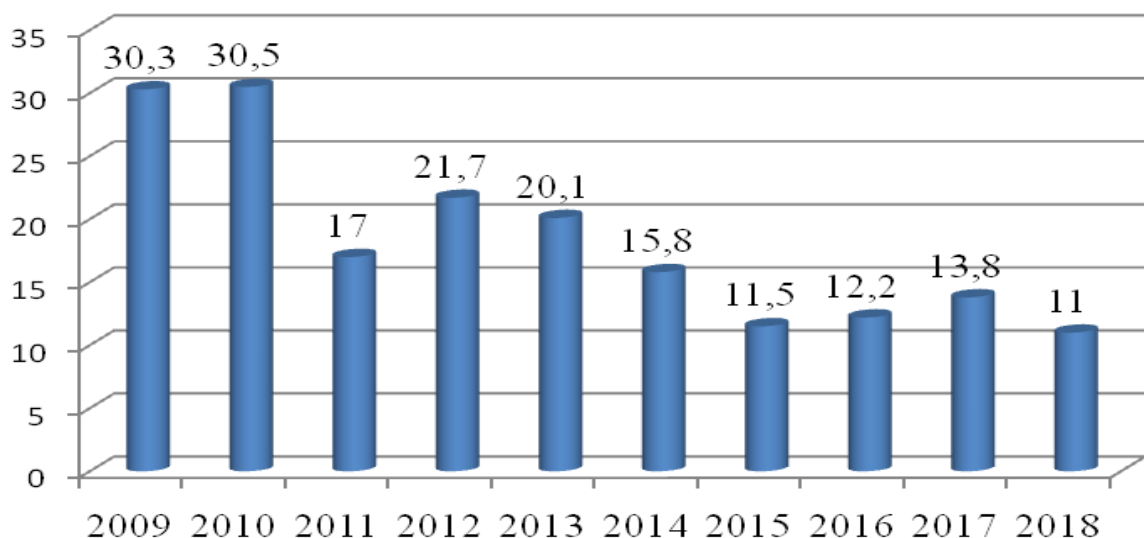

Рис. 3.1. Питома вага сільськогосподарських підприємств, які одержали збиток в загальній кількості підприємств національної економіки України протягом 2009-2018 років, %*

*Джерело: за даними Державного комітету статистики України

Таблиця 3.1

Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за 2009-2017 роки, млн. грн.*

Національне господарство	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього 2018	208238,1	70,8	378218,1	29,2	169980,0
сільське господарство	601,3	89,0	864,2	11,0	262,9
Усього 2017	274831,6	72,8	674386,5	27,2	399554,9
сільське господарство	69344,1	86,2	89876,7	13,8	20532,6
Усього 2016	-22201,5	73,4	523759,4	26,6	545960,9
сільське господарство	91109,5	87,8	103942,2	12,2	12832,7
Усього 2015	-340126,6	73,7	475321,2	26,3	815447,8
сільське господарство	103137,6	88,5	128880,2	11,5	25742,6
Усього 2014	-523587,0	66,3	334517,3	33,7	858104,3
сільське господарство	21677,4	84,2	52171,0	15,8	30493,6
Усього 2013	29283,2	65,9	234513,7	34,1	205230,5
сільське господарство	15147,3	79,9	26496,5	20,1	11349,2
Усього 2012	101884,7	64,5	277938,5	35,5	176053,8
сільське господарство	26992,7	78,3	33906,7	21,7	6914,0
Усього 2011	122210,0	65,1	272726,2	34,9	150516,2
сільське господарство	25565,9	83,0	30615,2	17,0	5049,3
Усього 2010	58334,0	59,0	212008,6	41,0	153674,6
сільське господарство	17291,8	69,5	22306,1	30,5	5014,3
Усього 2009	-45011,3	60,1	143706,6	39,9	188717,9
сільське господарство	7647,4	69,7	14073,5	30,3	6426,1

* Джерело: складено автором

На рис. 3.2 показана структура потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Рис. 3.2 Структура потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства*

* Джерело: розробка автора

Необхідним у вирішенні окреслених проблем є не тільки зменшення економічних дисбалансів, стабілізація й забезпечення розвитку сільськогосподарського підприємства, але й створення умов для гармонійної активізації потенціалу економічної безпеки підприємства зі збереженням потенціалу розвитку та майбутнього економічного зростання.

Активізація потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства – це безперервний процес якісних та (або) кількісних змін будь-якого потенціалу підприємства щодо результатів виконання фінансово-господарської діяльності, які орієнтовані на вирішення науково-технічних, соціально-економічних та екологічних проблем на мікро та макро рівнях. Завдяки активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського

підприємства створюється конкурентоспроможна продукція та визначається здатність підприємства розвиватися в майбутньому.

Основні проблеми активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства подані в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Сфери розвитку та перелік проблем активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства*

Сфера розвитку	Перелік проблем
Розвиток підприємства	відсутність моніторингу ринку сільськогосподарської продукції на рівні області, країни та кореляції потреб із діяльністю системи економічної безпеки
	поглиблення невідповідності попиту та пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції
	невідповідність системи економічної безпеки більшості сільськогосподарських підприємств європейським стандартам
	неготовність системи економічної безпеки до вимог ринку
	невідповідність системи економічної безпеки підприємства стратегії його розвитку
	неготовність гнучко реагувати на запити мікро та макро економіки
Розвиток регіону	обмеженість внутрішніх фінансових та кадрових ресурсів для розвитку внутрішньої системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства та реалізації спільних інтересів держави та підприємства
	низький рівень організації системи економічної безпеки на рівні окремих підприємств
	невідповідність очікувань обставинам, що виникають
	утрата (відсутність) досвіду підготовки спеціалістів з питань економічної безпеки сільськогосподарського підприємства
	відсутність підтримки ініціатив сільськогосподарського підприємства на рівні органів місцевої влади
	відсутність належних можливостей для отримання якісних послуг, зокрема в юридичній (правовій) сфері, потрібної інформації
	відсутність постійно діючої системи консультування стосовно питань економічної безпеки
	відсутність мотивації та умов для залучення молодих спеціалістів з питань економічної безпеки

* Джерело: розробка автора

Отже, вирішальну роль щодо економічної безпеки сільськогосподарського підприємства відіграє потенціал економічної безпеки, який формує необхідні умови досягнення конкурентоспроможності та здатності розвиватися в майбутньому. При цьому визначальними

факторами її реалізації виступають наукомісткі технології, сучасний менеджмент, висококваліфіковані кадри і наявність стратегії (або програми) розвитку на середньострокову і довгострокову перспективу.

Для забезпечення результативності активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства потрібно формувати й розвивати інноваційне середовище.

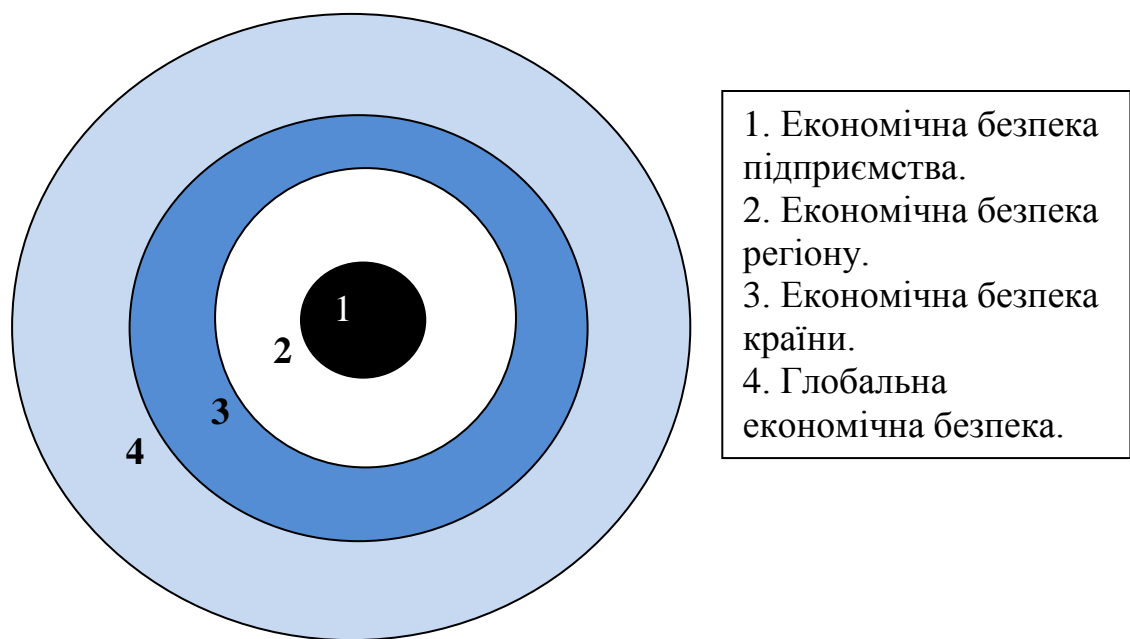

Рис. 3.3. «Око» ефективності взаємодії та активізації потенціалу економічної безпеки*

*Джерело: розробка автора

З огляду на вищезазначене, всі ресурси повинні бути ефективно задіяні в рентабельне виробництво для забезпечення отримання прибутку та підтримки ліквідності підприємства. Це дозволить витримати цільові установки розвитку підприємства з точки зору економічної безпеки.

Прямокутники представляють основні характеристики, стрілки - взаємодії між ними. На рис. 3.4 видно, що людські підсистеми, що входять до терміна "соціально-економічна система", складається з осіб, груп, мереж та

установ (правила, положення та процедури). Ці суб'єкти втручаються в систему управління економічною безпекою.

В систему управління економічною безпекою входять способи, методи та інструменти. Процеси в рамках кожного з цих компонентів відіграють важливу роль у визначення втручань в потенціал економічної безпеки, які безпосередньо та опосередковано модифікують структуру та функції системи управління економічною безпекою.

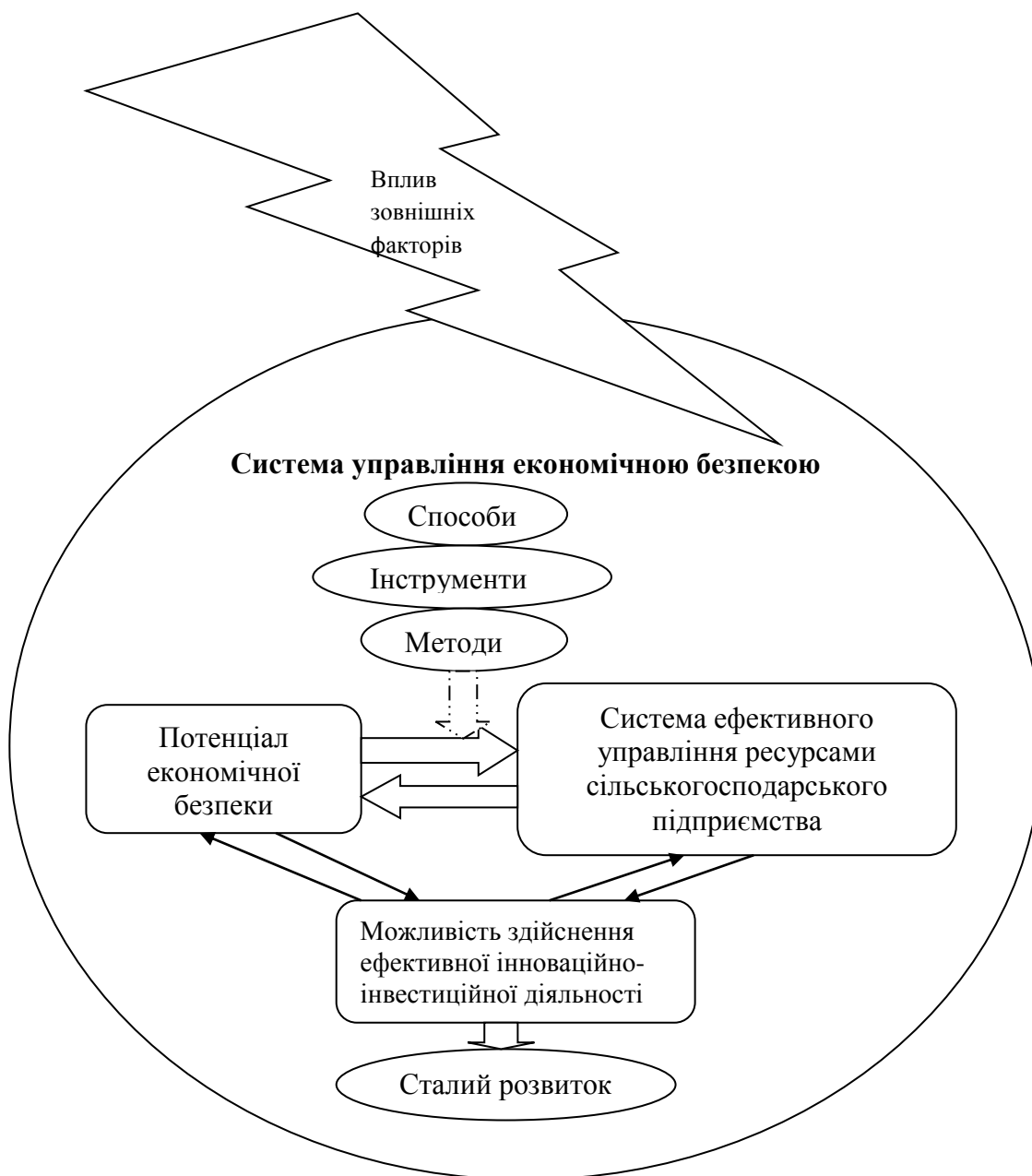

Рис 3.4. Характеристика та взаємозв'язки всередині системи активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства*

*Джерело: Власна розробка автора

Прикладами таких втручань є конверсія природних екосистем в сільськогосподарські системи. У свою чергу, екосистема надає екосистемні послуги системі економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Також негативний зворотний зв'язок може виникати як реакція на дії керівника. Вплив зовнішніх факторів трактується як зовнішній вплив, накладений на систему як передумова активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Доцільно орієнтуватися на стійкість системи у світлі (майбутніх) порушень. Це динаміка виклику, в якому можна в певний час підвищити стійкість, наприклад, коли система у бажаному стані, а в інший час удосконалювати та допомагати трансформувати систему, наприклад, коли система знаходиться в небажаному стані. Невизначеності та нелінійності, порушення, що виникають раптово часто призводять до складних взаємодій між структурами та процесами, що впливають на різні масштаби фінансово-господарської діяльності. Підкреслюючи ці залежності від масштабу, мається на увазі характер динаміки взаємодій між зовнішнім та внутрішнім середовищем, їх впливом на активізацію потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства залежить також від результатів соціально-екологічних взаємодій, в яких зацікавлені сторони адаптуються до свого навколишнього середовища та змінюються під впливом середовища в процесі, як це стосується екологічних характеристик (біорізноманіття, середовище існування, екосистемні послуги) та соціальні характеристики (установи, мережі, освіта) системи.

Для активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства розглянемо дві основні тенденції в економіці підприємства, які є важливими рушіями в довгостроковій перспективі розвитку сільськогосподарського підприємства. Перша тенденція – підтримання економічної ефективності сільськогосподарського

виробництва. Друга тенденція - підвищення відповідальності щодо наслідків для навколишнього середовища, спричинених фінансово-господарською діяльністю сільськогосподарського підприємства. Цей аспект спонукає до пошуку нових і чистіших технологій для виробництва сільськогосподарської продукції. Дві тенденції: економічна ефективність та екологічна відповідальність, роблять внесок у зміну умов, за яких відбувається актуалізація потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Мета, актуалізації потенціалу економічної безпеки - це посилення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства, а отже, і підвищення економічної ефективності роботи. Один важливих наслідків актуалізації потенціалу економічної безпеки є те, що традиційне управління зміщує свою увагу з мінімізації витрат на максимізацію прибутку в сегментах фінансово-господарської діяльності підприємств.

У той же час невизначеність відіграє більш помітну роль, як стохастичний фактор і негайно відбиваються на цінах на ринку ресурсів. Підвищена стурбованість докільням в основному відображається на правила, метою яких є обмеження забруднюючих речовин від виробництва сільськогосподарської продукції.

При плануванні активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства необхідно враховувати важливі аспекти. А саме, слід враховувати вибір технології і розмір сільськогосподарського підприємства; оцінювати терміни та джерела інвестицій; необхідність та можливості розширення виробництва та комплексне планування ресурсів. Повна оцінка можливості активізації потенціалу економічної безпеки вимагає використання різних методів планування та моделей підтримки прийняття рішень.

Модель підтримки прийняття рішень для довгострокового планування активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства може бути або рецептивною або описовою. Дані моделі базуються на оптимізації та їх метою є визначення оптимальних

інвестиційних стратегій. Більшість моделей планування для сільськогосподарських підприємств є описовими. Навпаки, описова модель не знаходить оптимальних інвестиційних стратегій безпосередньо. Мета описової моделі - збільшити знання керівника, імітуючи майбутній розвиток системи за набором різних припущень.

Покращення знань, в свою чергу, призведе до поліпшення прийняття рішень. Розроблена цільова функція в описових моделях підтримки прийняття рішень для сільськогосподарських підприємств зазвичай мінімізація загальних витрат, або максимізація доходу (прибутку). Враховуючи конкурентну направленість інвестування в сільськогосподарське виробництво, більш прийнятною метою для окремих учасників є максимізація їх очікуваного прибутку від інвестування. Описові моделі не мають явної математичної цільової функції. Однак модельовані інвестиційні рішення все ж повинні ґрунтуватися на припущеннях щодо пріоритетів та цілей інвесторів.

Ще одна важливий атрибут моделі - це математичні алгоритми, які використовуються для вирішення моделі. Модель планування активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства може використовувати більше одного алгоритму рішення. Для представлення короткострокової роботи сільськогосподарського підприємства ринок ресурсів є окремою частиною моделі планування, який може базуватися на іншому алгоритмі, ніж інвестиційні рішення. Кілька методів оптимізації операційної діяльності (лінійне / нелінійне) програмування, динамічне програмування тощо) часто використовуються для розширення моделі планування. Алгоритми рішення моделі планування залежать від призначення моделі та кола інших атрибутів, що входять до неї.

Представлення інвестиційних рішень у моделях довгострокового планування відіграє центральну роль при активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Згідно традиційної теорії фінансів, чиста теперішня вартість (NPV) – це найкращий показник та

допомога у прийнятті рішень для підприємств, що оцінюють інвестиційну привабливість виробництва. Статична форма правила NPV говорить, що виробництво (проект) повинно проводитися до тих пір, поки сума дисконтованих грошових потоків від проекту (тобто NPV) позитивна, тоді як проекти з негативним NPV повинні бути відхилені.

Однак стало очевидним, що традиційні статичні техніки дисконтованих готівкових грошових потоків мають серйозні недоліки. Перш за все, статична оцінка лише порівнює дві альтернативи: інвестувати у виробництво сьогодні чи взагалі не інвестувати. В у більшості випадків особа, яка приймає рішення, має право відкласти інвестицію, а потім інвестувати пізніше у разі сприятливих інвестиційних умов. Крім того, результат від застосування статичного правила NPV сильно залежить від ставки дисконтування, застосованій в розрахунках. Існує інший підхід, теорія реальних варіантів, заснована на динамічному аналізі інвестиційних проектів. Оцінка інвестиційної можливості може значно змінитися, якщо значення параметрів враховуються на додаток до статичного NPV.

Для цього необхідний стохастичний динамічний підхід. А детерміновану оцінку інвестицій на основі дисконтованих грошових потоків також дають результати, які краще, ніж статичне правило NPV, до тих пір, поки включений динамічний аспект. Основна перевага теорії реальних варіантів порівняно з цими детермінованими підходами - це її поліпшена спроможність поведження з ризиком, невизначеністю та гнучкістю в строках інвестування.

Інвестиційний проект може мати кілька вбудованих властивостей, які розглядаються як варіанти. Найбільш поширені варіанти інвестиційних проектів такі: можливість відкласти інвестицію, час нарощення опцій (для поетапних інвестицій), можливість зміни масштабу роботи, можливість відмовитися від проекту, можливість переключити вхідні та вихідні ресурси в процесі та різні форми зростання (наприклад, інвестиції в НДДКР).

У деяких проектах існують взаємодіючі ефекти між декількома з цих варіантів. Окрім варіантів, вбудованих у сам проект, завжди є невизначеність майбутніх витрат.

Найважливіші фундаментальні невизначеності для інвестицій у розвиток сільськогосподарського підприємства перераховані нижче. Ці довгострокові невизначеності можуть впливати на прибутковість проекту, або безпосередньо, як елемент невизначеної вартості або опосередковано через ринкову ціну на ресурси, або іноді в обидва напрямки.

1. Майбутній попит на вироблену продукцію - це велика невизначеність, оскільки попит, природно, є основним драйвером цін у системі активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Загальний попит за рік, а також піковий (сезонний) попит, змінюючись з часом, впливає на ціну та рентабельність інвестицій. Отже, може бути корисно відкласти інвестиційне рішення, чекати додаткової інформації. Існують різні основні фактори, зокрема, зростання чисельності населення та економіки, що, в свою чергу, спричиняє зміни в попиті на продукцію сільськогосподарських підприємств. Однак у стохастичній моделі оптимізації інвестицій це призвело б до неможливості змодельовати попит дуже детально, завдяки обчислювальній складності.

2. Зміни цін на паливо можуть безпосередньо впливати на експлуатаційні витрати інвестицій, якщо це сільськогосподарське підприємство.

3. Природно-кліматичні умови - ще один фактор, який є невизначеним у довгостроковій перспективі. Зміни клімату можуть призвести до більшого або нижчого попиту, ніж очікувалося, і це може також впливати на доступність ресурсів. Хоча існує декілька прогнозів щодо довгострокових змін природно-кліматичних умов випадковість зміни все ще висока.

4. Інноваційно-інвестиційні витрати також є певною мірою невизначеними. Це особливо для нових технологій, де зниження витрат є ймовірним, але все ще невизначеним.

5. Невизначеність щодо майбутніх курсів валют також може вплинути на фактичну вартість інвестицій, і в таких ситуаціях слід враховувати в оцінці проекту.

6. Невизначені зміни капітальних витрат через майбутні коливання відсоткових ставок, можуть також сприяти підвищенню реальної вартості інвестицій.

Для інвестора є й інші довгострокові невизначеності, в яких немає дійсно стохастичних елементів, а скоріше результати рішень, прийнятих іншими учасниками системи управління. Ці рішення також сприяють підвищенню цінності інвестиційної можливості, і для інвестора вони іноді видаються як випадкові. Тому в певних ситуаціях є сенс моделювати їх як стохастичні змінні.

Розглянувши принципові методичні підходи до активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, можна зробити такі висновки:

1. Підвищення продуктивності фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства має вирішальне значення на початковому рівні в період економічного зростання підприємства та при загрозі економічній безпеці підприємства.

2. Збільшення продуктивності та економічної безпеки сільськогосподарського підприємства шляхом внесення більшої кількості добрив, використання кращого насіння та інші вдосконалені сільськогосподарські технології. Але результати не завжди виправдовують очікувань через різні фактори.

3. Недостатній рівень економічної безпеки сільськогосподарських підприємств через такі основні причини: нестабільність зовнішніх факторів; багатогранність та неузгодженість цілей керівництва підприємства у напрямку розвитку та забезпечення економічної безпеки; відсутність будь-якої чіткої доктринальної концепції щодо системи управління економічною

безпекою; відведення деяких економічних ресурсів для цілей неекономічного розвитку.

4. З дослідження видно, що підвищення рівня економічної безпеки та продуктивності сільськогосподарського підприємства в масштабі вимагає трансформації технічного, економічного, управлінського характеру, яку неможливо здійснити швидко. Трансформація фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства потребує ряду взаємозамінних змін у багатьох аспектах діяльності.

5. Визначення спільної мети та спільної відповідальності між керівництвом та працівниками підприємства, як необхідність прискорення розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечення стабільного рівня економічної безпеки.

6. Розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції необхідний для розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечення стабільного рівня економічної безпеки. Таке зростання, покращить рівень економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, але в кінцевому рахунку не вирішить проблему ефективного забезпечення економічної безпеки. Тільки якщо більша частина цього зростання, відбуватиметься при приєфектиному управлінні та застосуванні якісніших ресурсів сільського господарства, що дійсно сприятиме динамічному покращенню загальної економічної ситуації сільськогосподарського підприємства.

7. Остаточний висновок такий - безпідставно очікувати, що відбудеться економічний (включаючи сільськогосподарський) розвиток легко і швидко. Відповідно, економічний розвиток та забезпечення економічної безпеки є довгостроковою метою сільськогосподарського підприємства. Програма для його виконання повинна бути також довгостроковою. Однак природні та людські ресурси, клімат та розташування, зовнішні та внутрішні фактори можуть ефективно сприяти активізації потенціалу економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

3.3. Практичне застосування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою

Звичайний підхід при моделюванні взаємозв'язку між економічною безпекою сільськогосподарського підприємства, продуктивністю та ресурсами базується на середніх рівнях вхідних та вихідних даних, коли проблема сільськогосподарського виробництва вирішується шляхом порівняння рівня граничного значення випуску продукції до факторних витрат. Однак загально визнано, що сільськогосподарське виробництво стохастичне, а використовувані рівні також впливають на розподіл результатів. Цей стохастичний характер сільськогосподарського виробництва є основним джерелом ризику. Отже, мінливість продуктивності не тільки пояснюється через фактори, що не підлягають контролю сільськогосподарського підприємства, такі як зміни клімату, ціни на вхідні та вихідні ресурси, але також за допомогою контрольованих факторів, таких як зміна рівня вхідних даних. Отже, ризик має важливе значення для виробничих рішень сільськогосподарських підприємств, таких як вибір вихідних ресурсів, які залежить не тільки від врожайності, але й від їх ризикових наслідків.

На виробничі рішення сільськогосподарських підприємств також впливають ринкові ризики, пов'язані з невизначеністю щодо майбутніх цін на вхідні ресурси та продукти виробництва, надійність джерел вхідних ресурсів. Тому, хоча ринкові ризики по суті є екзогенними, сільськогосподарські підприємства можуть впливати на мінливість врожайності та розподіл прибутку за вибором вхідних даних або комбінації вхідних ресурсів. Загалом, виробничі ризики мають величезний вплив на сільське господарство особливо, структура виробництва та поведінка постачальників. Іншу форма ризику, який не знаходиться під контролем підприємства, може спричинити мінливий клімат. Однак цей ризик можна звести до мінімуму шляхом

прийняття стратегії адаптації, доступної сільськогосподарському підприємству.

З метою ідентифікації ризикових змінних, що впливають на дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від виробництва рослинництва на досліджуваних сільськогосподарських підприємствах, була застосована стохастична виробнича функція (Just and Pope production function). Дана виробнича функція - це сума детермінованого компонента, що стосується рівня врожаю, а стохастичний компонент, що відноситься до мінливості рівня врожайності і представлений формулою нижче:

$$y_{it} = f(X_{it}, \beta) + h(Z_{it}, \alpha)^{0.5} \varepsilon_{it} \quad (3.1)$$

де y_{it} – очікуваний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від виробництва продукції рослинництва для регіону (i) на час (t),

X_{it} - є незалежними змінними, включаючи змінні клімату, а Z_{it} може містити однакові елементи з X_{it} ,

ε_{it} - стохастичний член з нульовою середньою та постійною дисперсією (σ_ε^2),

β і α – параметри, які мають бути розраховані.

Дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від продукції рослинництва використовується як залежна змінна, оскільки це головне джерело засобів прибутку сільськогосподарських підприємств. Було прийнято логістичну трансформацію доходу на 1 га сільськогосподарських угідь від рослинництва як залежної змінної, оскільки припускається, що таке перетворення більш інформаційне, ніж лінійна специфікація, оскільки розподіл доходу є не негативним і, як правило, сильно перекошеним.

Оцінка першої частини наведеного рівняння дає середній ефект незалежної змінної доходу на 1 га сільськогосподарських угідь, тоді як оцінка другої частини рівняння дає ефект впливу кожної незалежної змінної на дисперсію доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Також важливо зазначити, що збільшується та зменшується мінливість доходу внаслідок зміни в пояснювальних змінних, що визначаються знаком h_z . Це тому, що

виробнича функція (Just and Pope production function) не накладає попередніх обмежень на вплив ризику вхідних ресурсів розглянутих в моделі. Насправді, Z_{it} збільшує ризик, при збільшенні дисперсії урожайності, тобто $h_Z > 0$, при невизначеності та зменшенні в іншому випадку. Однак дисперсія функції не розрізняє ризик зміни або зниження сторони. Також будуть використані треті центральні моменти (вимірювання несиметричності), які вимірюють ризик зниження впливу. Таким чином, можна сказати, що вхідна величина i^{th} впливає на зниження ризику через його вплив на симетричність. Наприклад, вхідна величина i^{th} сприятиме зниженню ризику, коли диференціальний третій момент більший за нуль і навпаки. Зокрема, якщо коефіцієнт вхідної величини i^{th} функції симетрії є додатним, це означає, що вхідна величина i сприяє зменшенню ризику.

Виробнича функція (Just and Pope production function) може розглядатися як мультипликативна оцінка гетеросептичних помилок, наведена наступним чином:

$$y_{it} = f(X_{it}, \beta) + \mu_{it} \quad (3.2)$$

де $\mu_{it} = h(Z_{it}, \alpha)^{0.5} \varepsilon_{it}$ - термін порушення з нульовою середньою та дисперсією:

$$Var(\mu_{it}) \equiv \sigma_{\mu_{it}}^2 = \sigma^2 h(Z_{it}, \alpha)^2 \quad (3.3)$$

Ця виробнича функція традиційно оцінюється підходом триетапним можливим узагальненням з найменшими квадратами (FGLS - Feasible Generalized Least Squares approach). Однак підхід максимальної ймовірності оцінки (MLE - Maximum Likelihood Estimates) є більш ефективним та неупередженими, ніж підхід FGLS для при невеликих обсягах експерименту. MLE підхід буде використаний для оцінки моделі, тому що в інших типах гетеросептичної моделі, де застосовується метод FGLS, послідовність оцінок α гарантує ефективну оцінку β , і, отже, мало досліджує наведені для ефективності оцінок α . Оскільки це дослідження охопить ризикові ефекти вхідних даних, ефективність оцінок α дуже важлива. Функції імовірності буде такою:

$$L = [1/2\pi]^{N/2} \prod_{t=1}^{\tau} \prod_{i=1}^n [1/h(X_{it}, \alpha)]^{1/2} \exp [-\{y_{it} - f(X_{it}, \beta)\}^2 / 2h(X_{it}, \alpha)] \quad (3.4)$$

де n - кількість підприємств, а τ - кількість часових періодів і $N = n\tau$.

Функція імовірності буде надана виразом нижче:

$$\ln L = -1/2 [N \times \ln(2\pi) + \sum_{t=1}^{\tau} \sum_{i=1}^n \ln [h(X_{it}, \alpha)] + \sum_{t=1}^{\tau} \sum_{i=1}^n \{y_{it} - f(X_{it}, \beta)\}^2 / h(X_{it}, \alpha)] \quad (3.5)$$

Максимізація цього рівняння забезпечує максимальну оцінку вірогідності векторів параметрів β і α .

Далі проведено тест кореневого блоку панелі. Процеси оцінювання даних на панелі пов'язують продуктивність врожаю з екзогенними змінними. Процедура приводить до оцінок впливу екзогенних змінних на рівні та дисперсії вихідних даних. Модель передбачає, що всі включені змінні є нерухомими, а значить детерміновані та стохастичні тенденції змінних можуть вводити помилкові кореляції між змінними, оскільки помилки в процесах генерування даних для різних термінів можуть не бути незалежні. Позитивна тенденція щодо врожайності сільськогосподарських культур може спостерігатися, при введенні детермінованого проміжку часу. Однак навіть після введення проміжку часу, співвідношення змінних залишається помилковим. Тому тестування на стаціонарність змінних можуть допомогти задовольнити ідеальні умови регресії, що призведе до відповідних висновків. Тому проста модель даних з автоматичним прогресуванням компонент першого порядку з

$$y_{it} = \rho_i y_{it-1} + M_{it} y_i + \eta_{it} \quad (3.6)$$

де y_{it} - змінна, що підлягає випробуванню, і η_{it} - стаціонарний показник помилки. Показник M_{it} може представляти специфічні для панелі засоби, часовий тренд або нічого не представляти. Модель можна переписати як:

$$\Delta y_{it} = \phi_i y_{i,t-1} + M_{it} y_i + \eta_{it} \quad (3.7)$$

де $\Delta y_{it} = y_{it} - y_{it-1}$ і $\phi_i = \rho_i - 1$ з нульовою гіпотезою $H_0 : \phi_i = 0$ для всіх i (наявність кореня блоку панелі) проти альтернативної гіпотези про відсутність кореня блоку панелі ($H_a: \phi_i < 0$ принаймні одна i). Кореневий тест панелі типу Fisher, який поєднує р-значення одиничного кореневого тесту для кожної одиниці поперечного перерізу для випробування кореня одиниці в даних панелі. Цей тест був використаний через його переваги перед іншими тестами, і він також може працювати з незбалансованими панелями. Правилком рішення для тесту Фішера є те, що нульова гіпотеза відхиляється на користь альтернативної гіпотези, щонайменше для одного i на значному рівні α , коли $P > C_{\alpha}$, де C_{α} - верхнє значення розподілу з $2N$ ступенями свободи.

Результати кореневого блоку тесту Фішера показали, що загальна площа та реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільського господарства є постійним. Усі інші змінні пов'язані між собою. Стосовно клімату також було встановлено, що він є постійною величиною (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3.

Результати тестування одиничного кореня з індивідуальними ефектами та індивідуальними лінійними тенденціями.*****

Змінна	Статистичні показники	Р-значення
Реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.	5572 ***	0,0000
Загальна площа, зайнята під виробництвом продукції рослинництва	138,688 ***	0,0000
Сільськогосподарська робоча сила	34,787 **	0,0213
Клімат		
Середньорічна температура, °C	8,611 ***	0,0008
Щорічна кількість опадів, мм/га	485.067 ***	0,0000
Мінливість середньої температури	170.012 ***	0.0000
Мінливість річних опадів	190,157 ***	0,0000

*** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

****Джерело: розроблено і складено автором

Щоб мати можливість оцінити модель, необхідно вказати форми середньої та дисперсійної функцій. Для середньої функції приймається квадратична форма:

$$f(X_{it}, \beta) = \beta_0 + \beta_1 A + \beta_2 A^2 + \beta_3 L + \beta_4 L^2 + \beta_5 t + \beta_6 t^2 + \beta_7 P + \beta_8 P^2 + \\ + \beta_9 T + \beta_{10} / T^2 + \beta_{11} VP + \beta_{12} VT \quad (3.8)$$

де A - площа, яка обробляється під посіви, використовується як проксі для розвитку підприємства та доступу сільськогосподарських товаровиробників до землі, L - загальна сільськогосподарська робоча сила (середнє значення для сукупності досліджуваних підприємств), P - опади, VP - мінливість опадів, T - температура, VT - мінливість температури, t - час, який використовується як проксі за зміни технології, інституційних змін та забруднення CO_2 . Функція дисперсії $\sigma_\varepsilon^2 h(Z_{it}; \alpha, \eta)^2$ з $\sigma_\varepsilon^1 = 1$ показує, що має експоненцію форма з

$$h(Z_{it}, \alpha) = \exp(\alpha Z_{it}) = \exp(\alpha_0 + \alpha_1 A + \alpha_2 A^2 + \alpha_3 L + \alpha_4 L^2 + \alpha_5 t + \alpha_6 t^2 + \\ + \alpha_7 P + \alpha_8 P^2 + \alpha_9 T + \alpha_{10} T^2 + \alpha_{11} VP + \alpha_{12} VT) \quad (3.9)$$

Ця форма дисперсійної функції зручна для використання, завдяки лінійній формі як для середньої, так і для дисперсійної функції симетрії.

Важливим кроком, який необхідно враховувати до того, як буде проведено оцінку, є дослідження даних. По-перше, було перевірено, чи присутня гетероседастичність в моделях з використанням Breusch-Pagan тесту. Результати показують, що нульова гіпотеза постійної дисперсії повинна бути відхилена в 1 відсотково-значущий рівень як для лінійної, так і для квадратичної моделей ($\chi^2(1) = 24,6$ і $\chi^2(12) = 32,98$).

Також було перевірено, чи присутня автокореляція в моделі шляхом тестування на автокореляцію за групами підприємств. Був використаний тест Дурбіна-Уотсона, і результати показують, що тест був непереконливий майже у всіх моделях, крім однієї, де нульова гіпотеза про відсутність автокореляції не була відхилена. Таким чином, оцінюються моделі, виправляючи гетероседастичність, використовуючи максимум оцінку ймовірності. Оцінюючи стандартну модель панелі, необхідно порівняти

випадкові ефекти моделі з фіксованими ефектами моделі. Більш доцільно використовувати моделі фіксованих ефектів, ніж моделі випадкових ефектів для всіх оцінок, оскільки групи підприємств є "єдиними в своєму роді" і не можуть розглядатися як випадкові. Однак, оскільки метод максимальної ймовірності використовує варіант його випадкових ефектів, для його оцінки був прийнятий метод випадкових ефектів.

Перш ніж оцінювати моделі, нами представлено описову статистику пояснювальних змінних, яка використана в моделі (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Описова статистика пояснювальних змінних*

Змінна	Середнє значення	Стандартне відхилення	Мінімум	Максимум
Загальна площа ('000)	317,37	177,63	10,82	1038,56
Загальна площа в квадраті ('000,000,000)	132,98	133,98	0,17	1078,62
Робоча сила в сільському господарстві ('000)	420,79	185,05	88,22	898,79
Робоча сила в сільському господарстві в квадраті ('000 000 000)	211,18	161,15	7,78	807,83
Коефіцієнт ексцесу	13,5	7,51	1	26
Коефіцієнт ексцесу в квадраті	238,5	209,03	1	676
Середня температура	27,66	0,87	25,73	29,94
Середня температура в квадраті	766,04	48,43	661,79	896,6
Річна кількість опадів	1285,63	365,56	366,4	2176,7
Річна кількість опадів в квадраті ('000)	1785,92	956,92	134,25	4738,02
Мінливість температур	2,25	1,33	0,39	7,52
Мінливість опадів ('000)	7,79	3,75	1,09	25,2

* Джерело: сформовано автором

Результати показують, що в середньому загальна кількість використовуваної землі для вирощування 8 розглянутих культур становить близько 317 тис. га, що становить близько 25 відсотків від загальної кількості земельна площа, яка використовується для вирощування однорічних культур у 2017. Результати також показують, що середня кількість людей, що займаються землеробством за останні два з половиною десятиліття, була приблизно 420790 на рік. Середня температура та середня загальна кількість опадів у досліджуваних районах Дніпропетровської області - 27,66 °C і 1285,63 мм відповідно. Результати моделі середнього показника на 1 га сільськогосподарських угідь як для лінійної, так і для квадратичної форм загалом показала очікувані ознаки. Наприклад, урожай з оброблюваної площі, яка використовується як проксі для прибутковості сільськогосподарських підприємств та доступу до землі має позитивний ефект на дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур за лінійною моделлю, що дозволяє припустити збільшення загальної суми земельної площі на 1 одиницю призведе до збільшення доходу на 1 га сільськогосподарських угідь на 0,0002%. Аналогічний результат був знайдений у квадратичній моделі. Цей результат підтверджує загальне очікування, що більші площі посіву для врожаю повинні призвести до зниження середнього виробництва з того часу, потім обробляється більш незначна і менш придатна земля. Загалом, було обстежено, вплив оброблених площ на збільшення ризику на мінливість доходів на 1 га сільськогосподарських угідь. Однак було виявлено, що він сприяє зниженню ризику.

Встановлено, що кількість людей, які займаються сільським господарством, суттєво негативно впливає на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь, що загалом означає, що робоча сила в сільському господарстві зростає трохи швидше, ніж зростання доходів у сільському господарстві загалом. Тобто, збільшення сільськогосподарської

робочої сили призводить до менш пропорційного збільшення доходів сільського господарства.

Таблиця 3.5

MLE коефіцієнти за середньою, дисперсійною та похилою функціями регресій****

Змінні	Лінійна модель			Квадратична модель		
	Середня	Дисперсія	Похила	Середня	Дисперсія	Похила
Загальна площа	2.0e-06***	5.7e-07***	8.6e-07***	0.007***	0.002***	0.003***
	(2.5e-07)	(4.5e-09)	(6.7e-09)	(0.001)	(2.6e-05)	(4.0e-05)
Загальна площа в квадраті	-	-	-	-0.005***	-0.001***	-0.002***
	-	-	-	(0.001)	(2.46e-05)	(3.69e-05)
Робоча сила в сільському господарстві	-7.3e-07**	-2.1e-07***	-3.2e-07***	-0.005***	-0.002***	-0.002***
	(3.3e-07)	(4.9e-09)	(7.3e-09)	(0.001)	(3.3e-05)	(5.0e-05)
Робоча сила в сільському господарстві в квадраті	-	-	-	0.004***	0.001***	0.002***
	-	-	-	(0.001)	(2.9e-05)	(4.4e-05)
Коефіцієнт експесу	0.057***	0.016***	0.0240***	0.058***	0.0190***	0.029***
	(0.003)	(7.7e-05)	(0.0001)	(0.011)	(0.0004)	(0.001)
Коефіцієнт експесу в квадраті	-	-	-	-0.0003	-0.0002***	-
	-	-	-	(0.0003)	(1.3e-05)	(1.9e-05)
Середня температура	0.06	0.017***	0.026***	4.778***	1.405***	2.107***
	(0.059)	(0.001)	(0.002)	(1.551)	(0.058)	(0.087)
Середня температура в квадраті	-	-	-	-0.086***	-0.025***	-0.038***
	-	-	-	(0.029)	(0.001)	(0.002)
Річна кількість опадів	-0.0001	-3.1e-05***	-4.7e-05***	-0.0004	-9.4e-05***	-
	(0.0001)	(2.8e-06)	(4.1e-06)	(0.0004)	(1.5e-05)	0.0001***
Річна кількість опадів в квадраті	-	-	-	5.3e-05	5.6e-06	8.4e-06
	-	-	-	(0.0002)	(5.5e-06)	(8.3e-06)
Мінливість температур	0.029	0.008***	0.012***	0.017	0.003***	0.005***
	(0.030)	(0.001)	(0.001)	(0.029)	(0.001)	(0.002)
Мінливість опадів	-6.1e-06	-1.7e-06***	-2.6e-06***	-0.008	-0.003***	-0.004***
	(7.8e-06)	(2.0e-07)	(3.0e-07)	(0.007)	(0.0003)	(0.0004)
Constant	4.501***	3.167***	4.751***	-59.36***	-15.63***	-23.45***
	(1.671)	(0.028)	(0.042)	(21.11)	(0.794)	(1.191)
Sigma_u	0.618***	0.0004	0.001	0.625***	0.006***	0.008***
	(0.149)	(0.0016)	(0.002)	(0.172)	(0.002)	(0.003)
Sigma_e	0.271***	0.007***	0.011***	0.242***	0.010***	0.014***
	(0.012)	(0.0003)	(0.001)	(0.011)	(0.0004)	(0.001)
Спостереження	260	260	260	260	260	260

Стандартні помилки в дужках *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.01
 **** Джерело: розроблено і складено автором

Фактично, заохочуючи більше людей займатися сільським господарством, не докладаючи зусиль для поліпшення зростання доходів від сільського господарства не буде дуже ефективною стратегією. Також було виявлено, що збільшення сільськогосподарської робочої сили суттєво зменшує ризик мінливості реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь, але сприяє зниженню ризику.

Змінна «коефіцієнт ексцесу» зазвичай трактується як вплив технологічних та / або інституційних змін на рослинництво. Однак це може генерувати неправильні оцінки реального технологічного ефекту зміни врожаю, оскільки атмосферний CO₂ також є ключовим фактором впливу на потенційний врожай. Оскільки важко розкрити різницю між ефектом часу та CO₂ через наслідки, ідеальна колінеарність між часом та атмосферним CO₂ плюс невелика різниця концентрації CO₂ в атмосфері в різних місцях, наша змінна «коефіцієнт ексцесу» буде неявно фіксувати як наслідки забруднення CO₂, технологічного прогресу та / або зміни інституційного характеру та покращення доступності ринку.

Результати показують, що змінна «коефіцієнт ексцесу» має значний позитивний вплив на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від виробництва продовольчих культур на досліджуваних сільськогосподарських підприємствах Дніпропетровської області взагалі. Вдосконалена технологія збільшує як середню, так і мінливу урожайність. Це означає, що реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь продовжує зростати, оскільки технологія продовжує прогресувати і все більш ефективні інституційні зміни, а також внаслідок посилення забруднення атмосферним CO₂. Це тому, що негативний ефект квадрата «коефіцієнт ексцесу» в квадратичній моделі був статистично незначний. Можна зробити висновок про те, що прогрес у технологіях та більше вдосконалення сільськогосподарського підприємства можуть допомогти покращити дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від рослинництва. Хоча «коефіцієнт ексцесу», яка використовується як проксі для прогресу технологій, інституційних змін та збільшуючи забруднення

атмосферним CO₂, робить суттєвий позитивний вплив на середнє значення на доходу на 1 га сільськогосподарських угідь, результати показують, що це збільшує ризик мінливості доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Результати також показують, що «коефіцієнт ексцесу» позитивно впливає на мінливість реального на доходу на 1 га сільськогосподарських угідь тим самим сприяє зниженню ризику. Це означає, що технологія просування, інституційні зміни та забруднення атмосферним викидом CO₂ зменшують ймовірність недоотримання врожаю, що призводить до збільшення реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь.

Що стосується кліматичних змінних, то було з'ясовано, що щорічна кількість опадів не має значного впливу на співвідношення реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Однак результати показують, що кількість опадів має негативний значний вплив на мінливість реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Це означає, що опади можна розглядати як ризик зменшення вкладу у виробництво сільськогосподарських культур. Також це підтверджує висновки, що в основному посіви, як правило, ростуть у тепліших умовах, а ефект збільшення температури для будь-якої конкретної культури залежить від оптимальної температури для зростання врожаю та розвитку. Тому підвищення середньої температури може призвести до підвищення продуктивності врожаю залежно від площі. Однак, якщо потепління перевищує оптимальну температуру для даної культури, врожай може знижуватися.

Результати також показують, що середня температура має похилу функцію залежності від зміни реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур. Це означає, що нижче певного порогового максимуму температура (17,78 °C), підвищення середньої температури має ризик посилення впливу на мінливість реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур. Однак вище цього максимального порогу зростає температура має тенденцію до значного зниження ризику мінливості

реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Вплив температури на зміну реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь також був увігнутим, що дозволяє припустити, що нижче максимального порогу 17,78 °C підвищення середньої температури знижує ймовірність неврожаю та тим самим збільшуючи реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур. Однак вище цього максимального порогу, підвищення середньої температури збільшує ймовірність збою врожаю і, таким чином, зменшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур.

Обидві мінливості опадів і температури не мають суттєвого впливу на реальну величину доходу на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур. Однак вони мають диференційований вплив на дисперсію реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Зокрема, було виявлено мінливість середньої температури мають суттєвий позитивний вплив як на дисперсію, так і на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь, враховуючи, що мінливість річних опадів виявила суттєвий негативний вплив на дисперсію та зміну реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Це означає, що мінливість середньої температури має ризик посилення впливу на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь, мінливість річних опадів впливає на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь. Також було встановлено, що мінливість середньої температури, щоб знизити ймовірність неврожаю, мінливість в річній загальній кількості опадів було встановлено, що збільшує ймовірність неврожаю і, таким чином, зменшується реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь.

Ризик та невизначеність є всюдисущими та різноманітними як у аграрному секторі, так і в інших галузях національної економіки і хоча джерела та наслідки можуть відрізнятися, з ризиками, як правило, стикаються більшість сільськогосподарських підприємств. Рослинництво є досить ризиковим, оскільки в основному підживлюється дощем та схильний до ряду ризиків, включаючи: кліматичні фактори, шкідники та хвороби,

пожежі та коливання цін. Хоча кілька факторів сприяють мінливості доходу сільськогосподарських підприємств, мінливість опадів, найбільше вплине на економічну безпеку, особливо тому, що вона є просторово-коваріантною. Аналіз показав, що ризики погоди та кліматичні потрясіння є критично важливими обмеженнями для сільськогосподарських підприємств. Фактично, перш ніж, запровадити політику щодо адаптації чи пом'якшення наслідків кліматичних шоків на дохід від рослинництва та ефективність політики щодо зменшення цих наслідків, було досліджено, як мінливість клімату та інші сільськогосподарські ресурси впливають на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь за допомогою економетричної моделі для оцінки стохастичної виробничої функції, яка кількісно оцінює вплив цих змінних на середній рівень, дисперсію та коливання реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь та 9 досліджуваних сільськогосподарських культур. Описовий аналіз сільськогосподарських площ виявив, що загальна оброблювана площа збільшилась на близько 16 відсотків за останнє десятиліття. Результати показують ту зміну тенденції, яку зазвичай інтерпретують як ефект технології та / або інституційні зміни, доступ до ринку та забруднення CO₂ виявлено, що має значний позитивний вплив на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від продукції рослинництва. Було також виявлено, що, хоча тенденція збільшує ризик на мінливість реального на 1 га сільськогосподарських угідь доходу, це зменшує ймовірність збитків, що призводить до збільшення реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь.

Також оброблювана посівна площа, яка використовується як проксі для підвищення економічної безпеки та доступу до землі виявлено значний зв'язок з реальним доходом на 1 га сільськогосподарських угідь від продукції рослинництва. Було виявлено, що оброблювані площі сприяють зменшенню ризику зниження доходу. Кількість людей, які займаються сільським господарством, виявила значний негативний вплив на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь, що загалом означає, що в сільському

господарстві зростає робоча сила трохи швидше, ніж зростання доходів у сільському господарстві загалом.

Однією з головних знахідок цього дослідження був вплив середньорічної температури на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур, який виявився значно увігнутим. Це означає, що при зростанні середньої величини температури збільшується реальний дохід 1 га сільськогосподарських угідь. Однак збільшення реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь зменшується, коли середня температура збільшується вище максимум 27,78 °C. Результати також показують що підвищення температури має ризик посилення впливу на мінливість реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь, його максимальний поріг та ефект зменшення ризику в іншому випадку. Також було виявлено за результатами, що підвищення середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю і тим самим збільшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від врожаю нижче максимального порогу. Однак вище цього порогу максимуму, підвищення середньої температури збільшує ймовірність втрати врожаю і, таким чином, знижує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур. Результати також показують, що щорічна кількість опадів не має значного значення в співвідношенні реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Однак було виявлено, що це має вплив на зменшення ризику мінливості реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь, але збільшує ймовірність втрати врожаю, внаслідок чого низький реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь.

І мінливість опадів, і температура не мають суттєвого впливу на рівень реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур. Однак тоді як мінливість середньої температури є ризиком зростаючого впливу на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь, виявлено, що мінливість в річних опадах впливає на зниження ризику на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських

угідь. Також, було встановлено, що мінливість середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю, коливання загальної річної кількості опадів збільшує ймовірність втрат врожаю і, таким чином, зменшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь. Тому майбутні дослідження будуть зосереджені на тому, наскільки різний ступінь впливу ризику на процес прийняття рішень у розробці стратегій адаптації.

Висновки до розділу 3

1. Результатом дослідження став пошук шляхів удосконалення системи моделювання процесу формування економічної безпеки підприємств в умовах їх інноваційного розвитку. Для удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, у цьому дослідженні викладені три загальноприйняті моделі формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Автором сформовані виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначені у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Запропоновані оптимізовані функції попиту та пропозиції, що отримані шляхом застосування леми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні величини обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу.

2. Це дослідження охоплює теоретичні основи двоїстого підходу в економіці виробництва. В задачу оптимізації введені припущення про екзогенні та ендогенні змінні, включені в оціночну модель. Для кожного з трьох модельних утворень також представлені кількісні показники

економічного інтересу, такі як еластичність цін, еластичність заміщення вхідних даних та перетворення вихідних даних.

3. Поглиблено концептуальні засади управління процесом формування економічної безпеки підприємства на основі оцінки структури заходів активізації інноваційного розвитку. Аналіз показав, що ризики погоди та кліматичні потрясіння є критично важливими обмеженнями для сільськогосподарських підприємств. Фактично, перш ніж, запровадити політику щодо адаптації чи пом'якшення наслідків кліматичних шоків на дохід від рослинництва та ефективність політики щодо зменшення цих наслідків, було досліджено, як мінливість клімату та інші сільськогосподарські ресурси впливають на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь за допомогою економетричної моделі для оцінки стохастичної виробничої функції, яка кількісно оцінює вплив цих змінних на середній рівень, дисперсію та коливання реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь та 9 досліджуваних сільськогосподарських культур.

4. І мінливість опадів, і температура не мають суттєвого впливу на рівень реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь від сільськогосподарських культур. Однак тоді як мінливість середньої температури є ризиком зростаючого впливу на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь, виявлено, що мінливість в річних опадах впливає на зниження ризику на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь. Також, було встановлено, що мінливість середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю, коливання загальної річної кількості опадів збільшує ймовірність втрат врожаю і, таким чином, зменшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь. Тому майбутні дослідження будуть зосереджені на тому, наскільки різний ступінь впливу ризику на процес прийняття рішень у розробці стратегій адаптації.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримані теоретичні узагальнення, емпіричне підтвердження їх достовірності та моделювання розвитку процесу, дозволили обґрунтувати висновки теоретико-методичного та прикладного характеру щодо діагностики економічної безпеки на сільськогосподарських підприємствах, а саме:

1. Дослідженням еволюції категорії «економічна безпека» в науковому та економічному середовищі доведено, що широкий спектр поглядів на сутність економічної безпеки підприємства пов'язано з різними підходами науковців до її структури, а саме сукупності сфер забезпечення безпеки функціонування елементів, що формують сукупний потенціал підприємства. Це дозволяє умовно виокремити ресурсний, функціональний і результативний підходи до системи управління безпекою на підприємстві. У межах визначених концепцій, які розкривають сутність управління безпекою на підприємстві постає необхідність дослідження сучасних підходів до управління економічною безпекою, серед яких доцільно розглядати реактивний та проактивний підходи. Усе це призводить до різноманітної сутності категорії «економічна безпека» для різних рівнів об'єкту управління.

2. Визначено сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки у глобальній моделі національної безпеки держави. Для більшості системних ризиків підприємство саме по собі може лише частково пом'якшити ризики. Окрім страхування, вони не можуть розробляти та впроваджувати повноцінні рішення для запобігання ризиків. Величезний вплив системних ризиків, брак розуміння, інформації та рішень, змушує підприємства недбало визначати та вирішувати ці ризики. Побудувати результативну систему економічної безпеки можна в умовах забезпечення дотримання вимог правового поля функціонування суб'єкта господарювання та вивчення причин виникнення

зовнішніх загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання та держави в цілому, які тісно переплітаються і взаємозалежні.

3. Визначено інноваційну основу формування економічної безпеки та оцінено сучасний стан і тенденції даного поліструктурного процесу. На функціонування будь-якої індивідуальної системи підприємства сильно впливає місцеве зовнішнє сільське середовище, включаючи місцеві інституції, ринки землі, праці та ресурсів, а також інформаційні зв'язки. Таким чином, межі системи економічної безпеки підприємств визначаються межею сфери прийняття рішень, включаючи потоки доходів, пов'язані з роботою поза сільським господарством. У цьому аналізі система економічної безпеки сукупності підприємств визначається як поєднання малих і великих підприємств, які, як група, мають подібні структури життєдіяльності та споживання, а також обмеження та можливості, і для яких подібні стратегії розвитку і втручання були б доречними. Часто такі системи мають подібні агроекологічні та ринкові умови.

4. Удосконалено систему діагностики економічної безпеки підприємства, а саме здійснено виділення інноваційної складової в окрему складову економічної безпеки. Запропоновані методи удосконалення діагностики економічної безпеки. У цьому дослідженні розглядаються деякі відповідні тенденції дослідження в контексті V&V, обговорюються критично важливі елементи економічної безпеки.

5. Розроблено економетричну модель економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в умовах їх інноваційного розвитку. Це створює нормативні моделі для підприємств з метою прийняття кращих рішень у мережі цінностей, коли метою є ефективне та структурно надійне співробітництво. Моделі використовують теоретико-ігрові концепції для багатостороннього прийняття рішень, що передбачає як співпрацю так і конкуренцію. Більш того, теорія трансакційних витрат особливо корисна при вивченні міжорганізаційної ефективності. Аналіз і оптимізація рішень, у свою чергу, застосовуються в ситуаціях які найкраще характеризують стан

економічної безпеки підприємства. Дане дослідження сприяє, по-перше, аналізу та розвитку правил розподілу прибутку, які можуть бути використані як стимули для інновацій у мережах вартості; по-друге, шляхом побудови багатокритеріальних моделей відбору партнерів, які включають взаємозалежності між кандидатами-партнерами.

6. Розкрито змістовну сутність активізації процесу інноваційного розвитку в загальній концепції економічної безпеки підприємств. Розглянуто синергетичні конфігурації діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Вибір правильних партнерів може бути вирішальним для успіху мережі цінностей. Часто вибір партнера не може бути зроблений виключно на основі фінансових показників, таких як оцінка грошових потоків, оскільки розбіжності у виступах кандидатів-партнерів неможливо виміряти в грошовій формі. На прикладі даного дослідження, найменш важливими були монетарні критерії, оскільки безперервність важливої клієнтської діяльності залежить швидше від успішного виконання проекту.

7. Визначено прийнятні процедури діагностики потенціалу економічної безпеки сільськогосподарських підприємств і заходи з його актуалізації засобами інноваційного розвитку. Діагностика економічної безпеки підприємства - це система, яка здатна виконувати свою місію, навіть у разі виходу з ладу системи управління. Катастрофічні наслідки збоїв у фінансово-господарській діяльності, передбачають, що виявляються недоліки під час діагностики і уникають їх поширення на етапі виконання системи, що є вирішальним завданням. Таким чином, діяльність V&V на відповідних фазах життєвого циклу підприємства і повинні бути виконані якнайшвидше. Крім того, процес розвитку V&V складає більше 50% загального часу і витрат.

Таким чином, пропонується прийняти методи і прийоми для процесу V&V при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, оскільки вони здатні скорочувати та оптимізувати ресурси при проведенні діагностики економічної безпеки. Тестування може показати

наявність, а не відсутність помилок, діяльність з V&V є найкращим способом вирішення проблеми критичної ситуації на підприємстві пов'язаної з діагностикою економічної безпеки.

8. Для удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств викладені три загальноприйняті моделі формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Автором сформовано виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначені у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Запропоновані оптимізовані функції попиту та пропозиції, що отримані шляхом застосування леми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні величини обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу.

9. Поглиблено концептуальні засади управління процесом формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на основі оцінки структури заходів активізації інноваційного розвитку. Аналіз показав, що ризики погоди та кліматичні потрясіння є критично важливими обмеженнями для сільськогосподарських підприємств. Фактично, перш ніж, запровадити політику щодо адаптації чи пом'якшення наслідків кліматичних шоків на дохід від рослинництва та ефективність політики щодо зменшення цих наслідків, було досліджено, як мінливість клімату та інші сільськогосподарські ресурси впливають на реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь за допомогою економетричної моделі для оцінки стохастичної виробничої функції, яка кількісно оцінює вплив цих змінних на середній рівень, дисперсію та коливання реального доходу на 1 га

сільськогосподарських угідь та 9 досліджуваних сільськогосподарських культур. І мінливість опадів, і температура не мають суттєвого впливу на рівень реального доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Також, було встановлено, що мінливість середньої температури зменшує ймовірність втрати врожаю, коливання загальної річної кількості опадів збільшує ймовірність втрат врожаю і, таким чином, зменшує реальний дохід на 1 га сільськогосподарських угідь. Тому майбутні дослідження будуть зосереджені на тому, наскільки різний ступінь впливу ризику на процес прийняття рішень у розробці стратегій адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкін Л.А., Богомолов В.А. Экономическая безопасность: Учебн. пособ. М.: ЮНИТИ, 2006. 303 с
2. Акімова Л. М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу систематизованих за окремими сферами її розвитку // Аспекти публічного управління. Дніпро, 2018. Т. 6. № 6-7. С. 5–11.
3. Андрушків, Б. М., Малюта Л.Я., Погайдак О.Б. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства // Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль: «Економічна думка», 2016. Т. 25. № 2. С. 42-50 URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/8333/1/7.pdf> (дата звернення: 13.04.2019).
4. Бабіна М.О. Економічна безпека підприємства в умовах викликів посткризового розвитку // Ефективна економіка. №11. 2013. С. 337
5. Балашов М. І. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки на підприємствах / в колект. монографії «Сучасні трансформації організаційного– економічного механізму менеджменту та логістики суб'єктів підприємництва в системі економічної безпеки України» /за заг. ред. Т.В.Гринько. Дніпро, 2017. 487 с.
6. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). К.: Національний торговельно-економічний університет. 2004. 759 с.
7. Бахчиванжи Л.А., Павлова О.Ю. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств як стратегія управління соціально-економічним розвитком // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. № 6. 2013. С. 84 – 91.
8. Безус Р.М., Бойко А.В. Діагностика ресурсного потенціалу органічного агровиробництва // Вісник Дніпропетровського державного

аграрно-економічного університету. 2015. № 1. С. 47-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2015_1_12 (дата звернення: 23.09.2019).

9. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия: [Веб-сайт]. URL: <http://www.safetyfactor.ru> (дата звернення: 27.10.2019).

10. Бойчук Н.Я., Орел В.В. Оптимізація управління бізнес-процесами на підприємствах України // Збірник наукових праць Національного технічного університету України «КПІ». 2016. № 17. С. 173-180.

11. Бондаренко О. М. Оцінка економічної безпеки авіакомпанії: автореф. дис. канд. екон. наук: 08. 07. 04. Київ. Національний авіаційний ун-т. 2004. 21 с.

12. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К.: Ника-центр, Эльг. 2004. 784 с.

13. Безбожний В. Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: дис. канд. екон. наук... 08.00.04. СНУ ім. В. Даля МОН України. Луганськ, 2009. 189 с.

14. Бельтюков Є.А., Некрасова Л.А. Конкурентна стратегія підприємства: сутність та формування на основі оцінки рівня конкурентоспроможності // Економіка: реалії часу. 2014. № 12. С. 6 – 13.

15. Богомолов В.А. Экономическая безопасность: Учебн. пособ./ М.: ЮНИТИ, 2006. 303 с.

16. Брітченко І.Г., Ладунка І.С. Актуальні проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія «економіка». 2015. т. 1, №. 1 (45). С. 116 – 118.

17. Варналій З. С. Економічна безпека: навч. посіб. К.: Знання, 2009. – 647 с.

18. Васильчак С.В., Веселовський А. І. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах // Науковий вісник НЛТУ України. №. 20. 2010. С. 98-105.

19. Ващекин Н.П., Дзалиев М.И., Урсул А.Д. Безопасность предпринимательской деятельности: учебн. пособ. Москов. гос. институт коммерции НИИ устойчивого развития и безопасности. М.: ЗАО Изд-во "Экономика", 2002. 334 с.
20. Винничек Л. Б. Механизм обеспечения экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий в современных условиях // Нива Поволжья. 2015. № 4 (37). С. 116—120.
21. Вовчак О. Д., Гальків Л. І., Демчишин М. Я. Стан і проблеми розвитку банківського кредитування сільськогосподарських підприємств України // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. №. 3 (26). С. 30–37.
22. Вумек Дж.П., Джонс Д.Т. Бережливое производство: Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании / Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. 473 с.
23. Гавкалова Н.Л. Особливості механізму фінансового управління функціонуванням підприємств. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/15.pdf> (дата звернення: 16.05.2019).
24. Гадецька З.М., Холопова М.О. Моделювання бізнес-процесів діяльності підприємства // Ефективна економіка. 2016, № 5 URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4950> (дата звернення: 16.11.2019).
25. Гапак Н. М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка / ред. кол.: В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, Н. М. Гапак та ін. Ужгород: УжНУ, 2013. № 3(40). С. 62-65.
26. Гарасюк О. А., Богачевська К. В. Удосконалення поняття управління фінансовою стійкістю // Економіка і регіон. 2012. № 3(34). С. 228-232.

27. Головні вектори експортної стратегії Мінагрополітики [Веб-сайт]. Київ, 2019. URL.: <http://latifundist.com/blog/read/1758-glavnye-vektory-eksportnoj-strategii-minagropolitiki> (дата звернення: 12.10.2019).
28. Голофаева И.П. Методика расчета конкурентоспособности предприятия с помощью аппарата нечетких множеств с учетом социальных факторов // Економіка розвитку. 2014. № 4. С. 48 – 51.
29. Горбаль Н.І., Ільчук П.Г. Оцінювання конкурентоспроможності на мікро-, мезо- та макрорівнях // Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка» : Менедж. та підприємництво в Україні: етапи становлення і пробл. розв. 2016. № 567. С. 213–221.
30. Гордієнко В.П. Інноваційний розвиток регіонів на основі технопаркової концепції // Економічний простір. 2011. № 46. С. 37 – 44.
31. Господарський процесуальний кодекс України: офіційне видання станом на 01.07.2019 р. /Верховна Рада України. Офіц. вид. К.: Ін Юре, 2019. 320 с.
32. Грабар И.Г., Тимонин Ю.А., Бродский Ю.Б. Подход к общей задаче проектирования экономических систем // Вісник ЖНАЕУ. 2019. № 2 (25), т. 2. С. 52 – 60.
33. Грановська В.Г. Діагностика конкурентного середовища аграрних підприємств / Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Вип.2 / за науковою ред.. д.е.н., проф.. Є.В. Мішеніна. – Харків: ТОВ «Діса Плюс», 2013. 444 с.
34. Грановська В.Г. Інституційний механізм забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств // Науково-практичний журнал "Причорноморські економічні студії". Одеса, 2017. № 18, С. 69 – 74.
35. Грановська В.Г. Конкурентні стратегії розвитку аграрних підприємств у глобалізованому світі // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 1. С. 84 – 90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2016_1_20 (дата звернення: 28.10.2019).

36. Грановська В.Г. Методичні підходи та критерії діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств // Проблеми економіки. 2018. № 1(35), С. 174 – 181.
37. Грунин О. А., Грунин С. О. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2002. 160 с.
38. Група Всесвітній банк URL: <http://wdi.worldbank.org/table/4.2> World Bank Group (дата звернення: 28.08.2019).
39. Гусев В.С. Економіка і організація безпеки господарських суб'єктів: підручник / В.С. Гусев та ін. К.: Лібра, 2012. 205 с.
40. Гуроров О.І., Калашніков А.О. Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств: теорія та практика // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія «Економіка і менеджмент», 2016. № 4 (68), С. 44-50.
41. Демчук Н.І., Туболець І.І. Економічна безпека та ризики сільськогосподарських підприємств // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки 2016. № 19 (1). С. 79-82.
42. Демчук Н.І., Халатур С.М., Хідірян М.О. Теоретичні основи аналізу фінансового стану сільськогосподарських підприємств // Економіка та суспільство, 2017. № 9, с. 396-400.
43. Демчук Н.І., Степанов Д.С. *Інноваційна діяльність аграрних підприємств України в умовах глобальної фінансової кризи: 3 Міжнародна конференція «Професіологія та ергономіка в контексті наук про працю - 2015». 22.06-23.06.2015. Зелена Гора (Польща). С 94-95. (особистий внесок автора – розкрито головні особливості інноваційної діяльності аграрних підприємств).*
44. Демчук Н.І., Степанов Д.С. Principal methodical approaches to enhancing the economic security potential of an agricultural enterprise. *Уральский научный вестник. Казахстан, 2019. С.205-216 (Особистий внесок автора – обґрунтовано комплекс заходів, що здійснюють вплив на потенціал економічної безпеки сільськогосподарського підприємства).*

45. Державний комітет статистики України: [Веб-сайт]. Київ, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.09.2019).
46. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2020 року. [Веб-сайт]. Київ, 2019. URL: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?3800> (дата звернення: 12.09.2019).
47. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.Ш. Черняк. Х., 2006. 240 с.
48. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства // Бухгалтерський облік і аудит. 2013. №9. С.37-45.
49. Діденко Є.О. Особливості управління стратегією безпечного розвитку підприємства // Вісник КНУТД. 2015. №2(85). С.15-21. URL: <https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Visnyk/2015-2/15-21.pdf> (дата звернення: 12.09.2019).
50. Денисенко М.П., Колісниченко П.Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки // Інвестиції: практика та досвід. 2017. №6. С.15-19. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2017/5.pdf (дата звернення: 28.10.2019).
51. Довбня С.Б., Гічова Н.Ю. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства // Фінанси України. 2013. № 6, С. 91–97.
52. Дробний Б. М. Кадрова та інтелектуальна безпека підприємства // Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького: URL: http://www.rusnauka.com/43_DWS_2015/Economics/10_203131.doc.htm (дата звернення: 28.10.2019).
53. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2016. № 4 (60). С. 5–18. URL: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/88311/1/MPRA_paper_88311.pdf (дата звернення: 18.10.2019).

54. Дубініна В.В. Раціоналізація управління бізнес-процесами підприємств: підходи та методи // Економічний простір, 2016. № 113. С.124-135.
55. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 260 с.
56. Живко З. Б., Левків Г.Я., Вольних А.І. Напрями та принципи забезпечення безпеки підприємства в контексті недержавних форм власності. // Вісник Кам'янець-Подільського національного імені Івана Огієнка. Економічні науки. № 9. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин Я.І., 2014. С. 179-184.
57. Журавльова І.В. Бізнес-моделювання стратегічного управління інтелектуальним капіталом підприємства // Вісник економіки транспорту і промисловості : зб. наук. праць. 2018. № 28. С. 142-145.
58. Закон України «Про національну безпеку України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2019).
59. Закон України «Про валюту і валютні операції» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 30, ст.239), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 19.10.2019).
60. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2019).
61. Захарін С.В. Формування та використання інтелектуального капіталу в системі підтримки економічної безпеки підприємства // Проблеми науки. 2012. № 7. С. 9-15.
62. Захаров О. І., Пригунов П. Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: Навч. посібник. К., 2008. 257 с.

63. Івченко Є. А Трансформації системи економічної безпеки підприємства: монографія. –Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – 420 с. URL: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2186/1/2018.pdf> (дата звернення: 18.09.2019).
64. Іляш О. І. Наукові передумови ідентифікації категорії «соціальна безпека регіону» // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки. Сер. «Регіональна економіка». 2010. № 7 (27). Ч. 3. С. 37 – 62.
65. Ілляшенко О.В. Механізм функціонування системи економічної безпеки підприємства: підхід до побудови // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2014. № 26(1). С. 160-168.
66. Євдокимова Н. М., Кірієнко А. В. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 110 с
67. Єлістратова Ю.О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро- та мікрорівнях // Інноваційна економіка. 2010. №5. С. 81-86.
68. Єфімова Г. В. ,Марущак С. М. Визначення категорій «економічна безпека підприємства» і «безпечний розвиток підприємства» // Бізнесінформ. 2013. №11. С.8-13.
69. Калянов Г.Н. Моделирование, анализ, реорганизация и автоматизация бизнес-процессов. М.: Финансы и статистика, 2006. 240 с.
70. Калянов Г.Н. О теории бизнес-процессов // Программная инженерия. 2018. № 3. С. 88-108
71. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2005. 432 с.
72. Камерон Э., Грин. М. Управление изменениями: модели, инструменты и технологии организационных изменений. М.: Добрая книга, 2006. 360 с.

73. Кириченко О. А., Сідак В. С. та ін. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія. К.: Університет «Крок». 2008. 403 с.
74. Клебанова Т.С. Моделирование экономической динамики, 2-е издание / Клебанова Т. С., Дубровина Н. А., Полякова О. Ю., Раевнева Е. В., Милов А. В., Сергиенко Е. А. Х.: Инжек, 2005. 244 с.
75. Ковальчук І., Ковальов І., Сухорукова Т. Економіка підприємства : навч. посібник // Економіка України. 2015. № 10. С. 48-56.
76. Коденська М.Ю. Мотиваційні чинники інвестиційного забезпечення розвитку аграрно-промислового виробництва // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2013. № 2. С. 62-66.
77. Козаченко Г. В., Понамарьов В.П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія, К.: Лібра, 2003. 280 с.
78. Козловський С. В., Жураківський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України // Економіка та держава. 2015. № 6. С. 37–42.
79. Колісник Ю.О. Модель оцінки інтегрального показника ефективності управління економічним об'єктом на основі потокового підходу // Новое в экономической кибернетике: (Сб. науч. ст.) Под общ. ред. Ю.Г. Лысенко; Донецкий нац. ун-т. // Модели управления в информационных системах. Донецк: ДонНУ, 2005. № 3. С. 66-81.
80. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р // Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>. (дата звернення: 18.10.2019).
81. Корзаченко О.В. Оптимізація бізнес-процесів українських підприємств: проблеми та перспективи // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2013. № 3. С. 64-69.

82. Краснощоківа Ю. В. Інноваційна безпека підприємства як запорука конкурентоспроможності в умовах інтеграції // Управління розвитком. 2011. № 4 (101) С. 177–178. URL: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2011_4/u1104kr4.pdf. (дата звернення: 28.10.2019).
83. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика: навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2013. 456 с.
84. Криворучко О. М. Інтегрований підхід до удосконалення бізнес-процесів підприємства // Економіка трансп. комплексу: зб. наук. пр. ХНАДУ. Харків, 2018. № 32. С. 17-29
85. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01... Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. К., 2004. 18 с.
86. Кулаженко В.В. Система моніторингу економічної безпеки як чинник формування його конкурентоспроможності // Ефективна економіка. 2016. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5127>. (дата звернення: 11.10.2019).
87. Лебедко, С. А. Формування механізму забезпечення економічної безпеки транспортних підприємств // Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал. 2017/2. № 8. С. 89-94 URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2017/23.pdf (дата звернення: 28.10.2019).
88. Лепейко Т.І., Шматько Н.М. Ідентифікація та порівняння окремих чинників гнучкості бізнес-процесів підприємства // Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент: збір. наук. пр. 2010. №. 7(26). Ч.2. С. 17-29.
89. Ліпич Л.Г., Ющишина Л.О. Особливості формування бізнес-процесів на сільськогосподарських підприємствах. // Вісник Львівського національного аграрного університету: Економіка АПК. 2009. №16(2). С. 281-289

90. Лугова В. М., Голубєва Т. В. Соціальна безпека як ключова підсистема безпеки підприємства // Бізнесінформ. Економіка. 2011. № 10. С. 69 – 72.
91. Лысенко Ю. Г., Мищенко С. Г., Руденский Р. А. Механизмы управления экономической безопасностью. Донецк.: ДонНУ, 2002. 178с.
92. Маслак О.І., Гришко Н.Є.Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. №1. С.198-208.
93. Мартинюк О.А. Моделювання інформаційно-аналітичного забезпечення для реінжинірингу бізнес-процесів // Актуальні проблеми економіки. 2011. №10 (124). С. 284-291.
94. Мартюшева Л.С., Петровська Т.Е., Трихліб Н.І. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління // Коммунальное хозяйство городов. 2006. № 71. С. 235-238.
95. Марченко В. М., Євдокименко В. М. Економічна безпека підприємства за етапами життєвого циклу // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2016. № 13. С. 235-241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2016_13_36. (дата звернення: 15.10.2019).
96. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2019).
97. Михайлова Л.І. Інвестування розвитку сільськогосподарських підприємств в системі продуктивних сил регіону // Вісник СНАУ. Серія "Економіка та менеджмент". № 8 (65). 2015. С. 63-67.
98. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://dotacii2019.minagro.gov.ua/>(дата звернення: 28.10.2019).
99. Міхеєнко К.С. Управління бізнес-процесами підприємства на основі збалансованої системи показників // Інноваційна економіка. 2013. № 6. С. 74-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_6_20 (дата звернення: 09.10.2019).

100. Миронова О.О. Бізнес-процесний підхід до формування системи діагностики стабільності функціонування сільськогосподарського підприємства. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали VIII міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (Дніпро, 26-27 жовтня 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 128-130.

101. Миронова О.О. Управління бізнес-процесами на основі моделей організаційної зрілості. Scientific horizons: materials of the X international scientific and practical conference (Шеффілд, 30 вересня-07 жовтня 2014 р.). Шеффілд, 2014. С. 99-101.

102. Мовчан Т.А., Демчук Н.І. Конкуренентоспроможність підприємств як індикатор рівня економічної безпеки // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2016. № 18 (1). С. 96 – 100

103. Мойсеєнко І.П., Демчишин М.Я. Економетричний аналіз стану економічної безпеки суб'єктів господарювання. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. Збірник наукових праць. [Гол. ред. Р.І. Тринько]. Львів, 2010. № 1. С. 251-263.

104. Морозова О. Построение BPM-системы на основе отраслевого информационного-методического комплекса. URL: www.iso.ru/cgi-bin/main/public.cgi?id=220 (дата звернення: 19.10.2019).

105. Морщенок Т.С. Теоретичні аспекти управління бізнес-процесами в контексті реалізації стратегії розвитку підприємства // Бізнес Інформ. 2014. № 11. С. 295-302.

106. Мостенська Т.Л., Білан Ю.В., Мостенська Т.Г. Ризик-менеджмент як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств // Актуальні проблеми економіки. 2015. №8(170). С.193-203.

107. Омельчук С. С. Визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства» та його складових // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2008. № 6. Т.1. С. 206 –210.

108. Ортинський В. Л., Керницький І. С. та ін. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009 . 544 с.

109. Павлова В.А., Паршина О.А. Управління бізнес-процесами підприємства з використанням сучасних аналітичних технологій // Академічний огляд. 2017. № 1. С. 54-61.

110. Пилипенко Н.М., Кліпун А.І. Концепція економічно-безпечного розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання [монографія] / Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Вип. 4 / за наук. ред. Строченко Н.І., Пилипенка В.В, Ковальнової О.М. – Суми, "Сумський національний аграрний університет", 2017. 350 с. С.99-112.

111. Пилипенко Н.М., А.І.Кліпун Особливості оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств // International Scientific Journal 2018. №1. С.44-49. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15156667597291.pdf> (дата звернення: 02.10.2019).

112. Пилипенко Н.М. Розвиток методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства // Ефективна економіка. 2017. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5953> (дата звернення: 12.10.2019).

113. Попова О.Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014—2020 роки: Стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України // Економіка АПК. 2013. № 12. С. 89—96.

114. Погорелов Ю.С. Забезпечення економічної безпеки підприємства та його розвиток: співвідношення процесів. // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки: Матеріали міжнародного форуму з безпеки, Черкаси, 25-27 травня 2017 р. Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2017. С.100-102 URL:

<http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/INFOS-2017.pdf> (дата звернення: 02.10.2019).

115. Приказок О.В. Прибуток у формуванні фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств // Банківська справа. 2009. №2. С.82-88.

116. Прус Н. В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, сутність, принципи // Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. №. 2. С. 675–679.

117. Романчик Т.В. Економічна безпека підприємства: функціональні аспекти // Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації. Запоріжжя: «Просвіта», 2017. Т. 2. С. 372–374.

118. Руденский Р.А., Нестеров Ю.А. Концепция управления экономической безопасностью предприятия // Економічна кібернетика. Міжнародний журнал; під заг. ред. Ю.Г. Лисенко; Донецький нац. ун-т. 2010. №3-4. С.57-66

119. Саблук П.Т., Коденська М.Ю. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві. К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. 46 с.

120. Савіна Г.Г., Бочкарева Е.І., Щербина А.М. Дієвість управлінських рішень щодо підвищення ефективності бізнес-процесів // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2015. №4. Т.2. С. 50-54

121. Сокиринська І. Г. Економічна діагностика та методи її реалізації // Проблеми економіки транспорту: зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2006. С. 176-177

122. Соломіна Г.В. Забезпечення фінансово – економічної безпеки підприємництва: навчальний посібник. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 234 с.

123. Статистичні дані районних управлінь агропромислового розвитку Криничанської РДА Синельниковської РДА, Солонянсько РДА

124. Степанов Д.С. Методологічні засади фінансового планування діяльності підприємств. *Обліково-фінансове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України на інноваційній основі*. Колективна монографія. Дніпропетровськ. Герда. 2015. С.429-437 (довідка про участь у держтематичі). *(Особистий внесок автора полягає у розробці теоретичних та методологічних засад фінансового та бізнес-планування сільськогосподарських підприємств)*

125. Степанов Д.С. Основні функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств як елемент управління безпекою економічної системи. *Економічна кібернетика та моделювання соціально-економічних систем*. Монографія. Дніпро. 2017, С.446-454 *(Особистий внесок автора полягає у вдосконаленні економічних засад економічної безпеки сільськогосподарських підприємств)*

126. Степанов Д.С. Концепції економічної безпеки АПК від макро- до макрорівня. *Фінансово-облікове забезпечення сталого розвитку аграрного сектора України*. Колективна монографія. Дніпро. 2017. С.322-331 *(Особистий внесок автора полягає у розробці концепції економічної безпеки АПК)*

127. Степанов Д.С. Діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна діяльність та економічна безпека підприємств*. Монографія. Дніпро. 2017. С.290-298. *(Особистий внесок автора полягає у розробці шляхів удосконалення діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств)*

128. Степанов Д.С. Формування концепції економічної безпеки сільськогосподарського підприємства: методика, показники. *Теорія і практика діяльності підприємств*. Монографія. Пороги. С.147-156 *(Особистий внесок автора полягає у розробці концептуальних аспектів економічної безпеки сільськогосподарського підприємства)*

129. Степанов Д.С. System of financial–economic security of enterprises. *Економічний простір:збірник наукових праць*. Дніпро. №115. 2016. С. 180-

190.

130. Степанов Д.С. Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства *Економічний простір: збірник наукових праць*. №121. Дніпро. 2017. С. 179-187.

131. Степанов Д.С. Вплив інвестиційного забезпечення та величини сільськогосподарського підприємства на його економічну безпеку. *Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал*. №16. серпень, 2017р. С.55-60

132. Степанов Д.С. Innovation component of polystructural process of formation and diagnostics of economic security of enterprise. *Агросвіт. Науково-практичний журнал*. №6, березень, 2019р. С.89-98 (включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Index Copernicus, Індекс Google Scholar*).

133. Степанов Д.С. Формування та діагностика економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. *Международный научный журнал «Інтернаука»*. №3, 2017. <http://www.inter-nauka.com/issues/2017/3/2148>

134. Степанов Д.С. *Теоретичні засади ефективного функціонування промислових підприємств*: I Міжвузівська науково-практична Інтернет-конференція «Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку», 20 жовтня 2014 р. Дніпропетровськ: ДДАЕУ, 2014. С. 611-614. (сертифікат учасника).

135. Степанов Д.С. *Інноваційно-інвестиційна політика держави*: Міжнародна науково-практична конференція: «Стратегические вопросы мировой науки», 5 лютого 2015 р. Варшава (Польща), 2015. С. 88-90.

136. Степанов Д.С. *Финансовая безопасность предприятий Украины*: Международная научно-практическая конференція: «Актуальные проблемы взаимодействия экономики, государства и общества» 30 мая 2015. Дербенте (Дагестан).

137. Степанов Д.С. *Фінансово-економічна ефективність вітчизняних підприємств*: Науково-практична конференція: «Аграрна наука XXI століття:

реалії та перспективи», 04-06 березня 2015р., ДДАЕУ, Дніпропетровськ, Т. 1 С.53-54.

138. Степанов Д.С. *Об'єктивна необхідність створення регіональних міжнародних фінансових організацій*: 6 Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція: «Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку». 14-15 травня 2015 р. Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. С. 61-64.

139. Степанов Д.С. *Методичне забезпечення активізації інвестиційного процесу*: 3 Международная научно-практическая конференция: «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации». 22-24 апреля 2015. Петровпавловск, Т.2.С. 61-68.

140. Степанов Д.С. *Суть, зміст та значення кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства*: Міжнародна науково-практична інтернет конференція: «Економіка і фінанси: Аналіз тенденцій та перспектив розвитку». 13 листопада 2015 р., Дніпропетровськ, С.140-144.

141. Степанов Д.С. *Аптечне обслуговування населення сільських територій*: I международная научно-практическая конференция «Финансовые аспекты развития государства, регионов и субъектов хозяйствования: современное состояние и перспективы»,. 25-26 декабря 2015 г., г. Одесса. С. 53-59.

142. Степанов Д.С. *Поняття та особливості капіталу підприємства суб'єкта міжнародних економічних відносин*: 7 Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих учених, аспірантів, студентів: «Творчий пошук молоді - курс на ефективність». 25 лютого 2016 р., Хмельницький, С.261-264.

143. Степанов Д.С. *Теоретичні засади активізації інноваційно-інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств*: 4 Международная научно-практическая конференция: «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации». 5-7 апреля 2016. Днепропетровск, С.235-238.

144. Степанов Д.С. *Економічна безпека сільськогосподарських підприємств*: Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації». 30-31 березня 2017 року. С. 59-64.

145. Степанов Д.С. *Управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств*: Міжнародна науково-практична конференція: "Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві". 16-17 травня 2017 року. С. 79-83.

146. Степанов Д.С. *Економічна безпека підприємств в контексті її діагностування*: Міжнародна науково-практична конференція: «Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи». Дніпро, 2019р., С.262-269.

147. Степанов Д.С. *Особливості поліпшення економічної безпеки підприємств в умовах кризи*: III Всеукраїнська науково-практична конференція: «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти». 28-29 березня 2019 р. Частина 1, Дніпро. С. 473-478.

148. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [Лупенко Ю.О., Дем'яненко М.Я., Кісіль М.І.]; за ред. Ю.О.Лупенка, М.І.Кісіля. Вісник Сумського національного аграрного університету Серія «Економіка і менеджмент», випуск 4 (68), 2016. ННЦ "ІАЕ", 2012. 66 с.

149. Тамбовцев В.Л. Теории институциональных изменений: учеб. пособие. М.: Инфра-М, 2009. 160 с.

150. Тітова С. П. Екзогенні та ендогенні загрози економічної безпеки сільськогосподарських підприємств // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2011. № 5/2. С. 160-165.

151. Ткаченко В.Г. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства // Экономист. № 9. 2018. С. 9—11

152. Толпежніков Р. О. Проактивне управління фінансовою складовою комплексу маркетингу промислового підприємства // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: Зб. наук. праць. Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2014. № 28. С. 50-55.

153. Тулуб О.М. Особливості формування та функціонування системи економічної безпеки інституцій бізнесу та підприємництва за видами економічної діяльності // Глобальні та національні проблеми економіки.– 2017.-Випуск 16.URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/100.pdf> (дата звернення: 02.10.2019).

154. Фарафонова Н. В. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її функціональні складові //Економіка. Управління. Інновації. № 2 (14). 2015 С. 23-28.

155. Філіппова С. В., Волощук Л. О., Черкасова С. О. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: монографія / під заг. ред. С. В Філіппової. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. 196 с.

156. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук ; за ред. Т. Г. Васильціва. Львів, 2012. 386 с.

157. Фролова Г. Технологія прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності // Вісник ТДЕУ. 2016. №1. С.87-93

158. Характеристика економічної безпеки підприємства в ситуаційному менеджменту: сутність, принципи організації та ключові завдання – Ситуаційний менеджмент: URL: http://pidruchniki.com/11510513/menedzhment/harakteristika_ekonomichnoyi_be_zpeki_pidp_riyemstva_situatsiyному_menedzhmentu_sutnist_printsipi (дата звернення: 12.10.2019).

159. Хвесик Ю. М. Інвестиційне забезпечення аграрної сфери сільських депресивних територій: інституціональні передумови та напрями удосконалення: монографія. К.: Кондор, 2011. 460 с.

160. Хринюк О. С., Корчовна М.Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи // Ефективна економіка. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927> (дата звернення: 22.09.2019).

161. Череп А. В., Лубенець І. О. Концептуальні засади економічної безпеки підприємств: Вісник Запорізького національного університету №1 (5). Запорізький національний університет, Україна. 2010. С. 63–66. URL: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek5-1-2010-PDF/062-66.pdf (дата звернення: 12.10.2019).

162. Черкасова С.О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2013. №2 (7). С. 22-27. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html> (дата звернення: 16.10.2019).

163. Шатунова Т.О. Методологічні основи діагностики стійкості функціонування підприємства // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2016. № 12 (106). С. 203–206.

164. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: Монографія. К.: Книжкове вид-во НАУ. 2007. 436 с.

165. Штангрет А. М., Петрашова О. М. Ключові загрози забезпечення техніко-технологічної безпеки на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі України // Екон. вісн. ун-ту [Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди]. 2011. № 16/2. С. 142–146.

166. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов: монография / Под общей редакцией проф. В.Г. Ткаченко и проф. В.И. Богачева. Ровеньки, 2007. 330 с.

167. Яворська Т.І., Загнітко Л. А. Вплив витрат і ціни реалізації на ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіону // Економіка АПК. 2015. № 6. С. 53-59.

168. Якубенко Ю.Л., Амеліна Ю.С. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств, сертифікованих за органічними стандартами // Інтелект XXI. № 2. 2017. С. 309-314.

169. Abuzyarova M. I. Methodological approaches to ensure the competitiveness of organizations / M.I. Abuzyarova. //Journal of Business and Retail Management Research (JBRMR), 11(2), 2017. pp. 125-132. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3027939>

170. Acharya, V., & Plantin, G. (2017). Monetary easing and financial instability (Discussion Paper, No. 63). Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/70715/1/dp-63.pdf>

171. Altman N. Social Security Works: Why Social Security Isn't Going Broke and How Expanding It Will Help Us All. // N. Altman, E. Kingson, NY, New York: The New Press, 2015. 208 p.

172. Amare, Z. Y., Ayoade, J. O., Adelekan, I. O., & Zelek, M. T. (2018). Barriers to and determinants of the choice of crop management strategies to combat climate change in Dejen District, Nile Basin of Ethiopia. Agriculture & Food Security. Retrieved from <https://agricultureandfoodsecurity.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s40066-018-0188-y>

173. Andriushchenko, K. Tepliuk, M. Boniar, S. Ushenko N. and Liezina A. (2019). Influence of cost drivers on value-oriented management of investment activity of companies. Investment Management and Financial Innovations, 16(3), 353-364. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.31

174. Batova, V.N. Providing Economic Safety of Business Processes in the Conditions of Implementing the Concept of Stable Development / V.N. Batova, A.J. Pavlov // World Applied Sciences Journal. 2013. 27 (4). P. 538—542.

175. Bernal-Conesa J.A. CSR Strategy in Technology Companies: its Influence on Performance, Competitiveness and Sustainability. / J.A. Bernal-Conesa, C. de Nieves-Nieto, A.J. Briones-Penalver, //Corporate social responsibility and environmental management, 24(2), 2017. pp. 96-107. doi: <https://doi.org/10.1002/csr.1393>
176. Bernal-Conesa J. A. Impacts of the CSR strategies of technology companies on performance and competitiveness. / J. A. Bernal-Conesa, A. J. Briones-Penalver, C. de Nieves-Nieto, //Tourism & Management Studies, 13(4), 2017. pp. 73-81. Retrieved from https://tmstudies.net/index.php/ectms/article/viewFile/1043/pdf_72
177. Blakytá, G. Guliaieva, N. Vavdijchyk, I. Matusova O. and Kasianova A. (2018). Evaluation of investment environment security in Ukraine. Investment Management and Financial Innovations, 15(4), 320-331. doi:10.21511/imfi.15(4).2018.26
178. Blakytá, G. Matusova, O. Lanovská H. and Adamenko V. (2017). Integral assessment of business environment security. Problems and Perspectives in Management, 15(4), 280-292. doi:10.21511/ppm.15(4-1).2017.12
179. Bukhtiarova, A. Hayriyan, A. Chentsov V. and Sokol S. (2019). Modeling the impact assessment of agricultural sector on economic development as a basis for the country's investment potential. Investment Management and Financial Innovations, 16(3), 229-240. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.21
180. Chinn M. D. Frieden Jeff. A. Lost Decades. The Making of America's Debt Crisis and the Long Recovery. Hardcover, Sept. 2011.
181. Davydenko, N., & Skryphyk, H. (2017). Evaluation methods of investment attractiveness of Ukrainian agricultural enterprises. Baltic Journal of Economic Studies, 3(5), 103-107. Retrieved from <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/324>
182. Dzumadilova, S., Sailaubekov, N., & Kunanbayeva D. (2017). Company's financial state forecasting: methods and approaches. Investment

Management and Financial Innovations, 14(3), 93-101. [https://doi.org/10.21511/imfi.14\(3\).2017.09](https://doi.org/10.21511/imfi.14(3).2017.09)

183. Frank, S. (2015). Foreign direct investment and sustainable development in the European Union. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/file/223265>

184. Grodzka D. Competitiveness of Polish regions in comparison to other EU member states. /D. Grodzka //Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu (Studies of the Sejm Analysis Office of the Sejm Office), 49(1), 2017. pp. 169-202. Retrieved from [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1EB58F3E2E7098E6C1258132004166AD/\\$file/Studia_BAS_49.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1EB58F3E2E7098E6C1258132004166AD/$file/Studia_BAS_49.pdf) (in Polish)

185. Holikov. I. Principles of economic security//Economic Annals-XXI".- 2014.- No. 9-10(2).- pp. 8-11. Режим доступа: http://soskin.info/userfiles/file/2014/9-10_2014/2/Holikov.pdf.

186. Iastremska, O. Stokovych, H. Dzenis, O. Shestakova O. and Uman T. (2019). Investment and innovative development of industrial enterprises as the basis for the technological singularity. Problems and Perspectives in Management, 17(3), 477-491. doi:10.21511/ppm.17(3).2019.38

187. Iastremska, O. M., & Stokovych, H. (2019). Main trends of investment and innovative activity of business entities in the conditions of European integration. Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries, 1(7). <https://doi.org/10.30837/2522-9818.2019.7.130>

188. Ivanova M. Assessment of the competitiveness of enterprises / M. Ivanova, O. Varyanichenko, S.Sannikova, S. Faizova // Economic Annals-XXI, 173(9-10), 2018. pp. 26-31.

189. Kantemirova, M. A., Dzakojev, Z. L., Alikova, Z. R., Chedgemov, S. R., Soskiewa, Z. V. (2018). Percolation approach to simulation of a sustainable network economy structure. Entrepreneurship and Sustainability Issues, 5(3), 502-513. [https://doi.org/10.9770/jesi.2018.5.3\(7\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2018.5.3(7))

190. Kozachenko A., Bukolova V. Socioeconomic security of a region as an object in economic security studies at the mesolevel // *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, 2017. pp. 188-195. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-188-195>
191. Kozachenko G. Lyashenko O., Bezbozhnyy V. Enterprise economic security management conception /// *TEKA Kom. Mot. i Energ. Roln. – OL PAN*, pp. 263–270. 2010. Retrieved from <http://www.panol.lublin.pl/wydawnictwa/TMot10a/Kozachenko.pdf>
192. Matthews J. *Social Security, Medicare and Government Pensions: Get the Most Out of Your Retirement and Medical Benefits (Social Security, Medicare & Government Pensions)*. California, Berkeley: NOLO, 2017. 496 p.
193. Miller B. *International and Regional Security: The Causes of War and Peace*. Abingdon: Routledge, 2016. 308 p.
194. Nowacki R. Diagnosis of the level of competitiveness of enterprises in Poland based on evaluation carried out by their managers. *Handel Wewnętrzny (Internal Trade)*, 358(5), 2015. pp 446-462. Retrieved from <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cf332edf-8993-4a07-b805-18844aaa89ab> (in Polish)
195. Mamychev et al. (2016). Economic security and organizational culture: Theoretical approaches and categorical relationship. *International Review of Management and Marketing*, 6(S1), 153-158.
196. Pedchenko, N. Strilec, V. Galina M. Kolisnyk, Mariia V. Dykha and Serhiy Frolov (2018). Business angels as an alternative to financial support at the early stages of small businesses' life cycle. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(1), 166-179. doi:10.21511/imfi.15(1).2018.15
197. Silver, L., Berggren, B., & Fili, A. (2016). The role of crowdfunding in entrepreneurial ventures: an analysis of recent trends in Sweden. *Investment Management and Financial Innovations (open access)*, 13(1-1). [https://doi.org/10.21511/imfi.13\(1-1\).2016.09](https://doi.org/10.21511/imfi.13(1-1).2016.09)

198. Shumkova V.I. Practical Use of the Assessment Methods of Economic Security of Agricultural Enterprises // *European journal of economics and management*, 2016, vol. 2, № 6, pp.44-48
199. Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego: [podręcznik i szkolne] / Z. Stachowiak – Akademia Obrony Narodowej, 2012. – 220
200. The World Bank. (2019). World Development Indicators. Retrieved from: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>
201. Wehrlé, F. B., & Pohl, J. (2016). *Investment Policies Related to National Security: A Survey of Country Practices*. Paris: OECD Publishing.
202. Wu Ch. Evaluating competitiveness using fuzzy analytic hierarchy process - A case study of Chinese airlines. / Ch. Wu, X. Zhang, I. Yeh, F. Chen, J. Bender, T. Wang // *Journal of Advanced Transportation*, 47(7), 2013. pp. 619-634. doi: <https://doi.org/10.1002/atr.183>
203. Zachosova N., Babina N. Diagnostics by financial regulators of financial institutions preparedness to the implementation of economic security management // *Baltic Journal of Economic Studies* Vol. 4, No. 4. – 2018. pp. 106-115. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-106-115>
204. Zavadzka, D. (2018), Determining the role of banks in the financing of innovative development processes of the economy, *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 4, No. 3, pp. 68-73. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-68-73>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Тлумачення сутності економічної безпеки різними авторами

Автори	Сутність поняття	Переваги	Недоліки
Швиданенко Г. О., Олексюк О. І.	Наявність конкурентних переваг	Врахований результуючий ефект	Нечітка та розпливчата форма подання сутності поняття
Раздина Є. М.	Комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарюючих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.	Враховано заходи щодо підвищення фінансової стійкості підприємства	Визначення економічної безпеки характеризується з економічної точки зору, але не охоплює всі види безпеки
Ревенчук Н. Е.	Захист від можливих фінансових втрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів	Враховано фінансовий стан підприємства, використання фінансових ресурсів	Визначення безпеки сформульовано в нечіткій формі та виражає більш економічний зміст поняття економічної безпеки підприємств, але не враховує всі види безпеки
Бланк І. О.	Кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки стійкого розвитку в поточному та перспективному періоді»	Враховано фінансовий стан підприємства на даний момент і на перспективу	Визначення розкрито з фінансової точки зору, але дане визначення не охоплює всі види економічної безпеки

Продовження таблиці А.1.

Шкарлет С. М.	Функціональних складових всієї безпеки підприємства та напрямок реалізації факторної моделі безпеки підприємства.	Враховано факторну модель безпеки підприємства	Нечітка та розпливчата форма подання сутності поняття економічної безпеки
Ковальов Д., Сухорукова Т.	Захищеність діяльності підприємства від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які відбиваються негативно на його діяльності	Враховано захист підприємств від різноманітних загроз	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
Капустін Н.	Сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів.	Враховано забезпечення підприємств до стійкості	Нечітка та розпливчата форма подання сутності поняття економічна безпека
Г. Пастернак – Таранушенко	Становище найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства на теперішній час і в майбутньому.	Враховано стабільне функціонування підприємства на даний момент і в майбутньому	Визначення розкрито з економічної точки зору, але не враховуються всі види економічної безпеки
Кузенко Т. Б.	Стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей підприємства, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної ним місії.	Враховано забезпечення і виживання та стійкий розвиток підприємств на ринку	Визначення розглянуто з економічної точки, але не охоплює всі види економічної безпеки
Мікуліна М. О.	Сукупність фінансових інструментів запобігання негативного впливу чинників розвитку сільськогосподарських формувань для забезпечення випуску високоякісної та конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції для забезпечення продовольчої безпеки.	Враховано забезпечення випуску конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та продовольча безпека населення	Визначення розглядається більше з економічної точки зору і описують економічний ефект, але не охоплюють всі види економічної безпеки

Продовження таблиці А.1

В. Д. Зубік, Р. С. Седегов, В. В. Шликов	Захищеність життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, яка організована адміністрацією та колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного та організаційного характеру.	Враховано систему заходів економічного та організаційного характеру	Визначення характеризується з економічної точки зору, але не враховано інші види економічної безпеки
В. М. Трегобчук	Процес забезпечення стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та підприємства від реальних або потенційних загроз, які створюються антропогенним або природним впливом на навколишнє природне середовище.	Враховано захист від загроз навколишнього середовища	Економічна безпека розглядається з екологічної точки зору, але не враховано інші аспекти безпеки.
В. Г. Андрійчук, П. С. Березівська, О. Веклич, Н. В. Зіновчук, А. В. Чупіс, П. А. Лайко	Сукупність дій, станів, процесів, які прямо чи опосередковано не загрожують або не призводять до життєво важливих збитків природньому середовищу, окремим людям і людству в цілому.	Враховано захист від загроз екологічного характеру	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
Є. В. Хлобистов, В. П. Щербань	Система станів, явищ та дій, об'єктам, що підтримують екологічну рівновагу як у будь-якому регіоні, так і на всій планеті на рівні, до якого може адаптуватися людство фізично, соціально, економічно, технологічно та політично.	Враховано систему станів для підтримки екологічної рівноваги підприємства	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
Грунін О. А.	Стан господарюючого суб'єкту у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів до сягає запобігання, послаблення або захист від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарюючого ризику	Враховано забезпечення досягнення цілей бізнесу в умовах та ризику та конкуренції	Визначення економічної безпеки трактується з економічної точки зору, але не охоплює всі види безпеки

Продовження таблиці А.1

Кириченко О. А., Лаптев С. М., При-гунов П. Я., Захаров О. І.	Визначає граничний стан фінансової стійкості, в якому повинно знаходитись підприємство для реалізації своєї стратегії, характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам	Враховано граничний стан фінансової стійкості	Визначення економічної безпеки розглядається з економічної точки зору, але не охоплює всі види безпеки
Бендіков М.	Захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз.	Враховано захист потенціалу від прямих та непрямих загроз	Визначення економічної безпеки характеризує безпеку з економічної точки зору, але не враховано всі види безпеки
Л. Мельник, Л. Хенс	Стан економіки та її базового природно-ресурсного потенціалу при якому сумісні характеристики економічної та екологічної загрози.	Враховано природно-ресурсний потенціал підприємств	В трактуванні економічної безпеки не враховано всі види економічної безпеки
С. І. Ніколаюк, Д. Никифорчук	Стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних і інтелектуальних ресурсів, щодо яких гарантується стабільність функціонування, фінансово – комерційний успіх, прогресивний науково – технічний і соціальний розвиток	Враховано юридичні та організаційні зв'язки підприємства, матеріальні ресурси та інтелектуальні ресурси	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
А. Татаркін, А. Скопін, Г. Клейнер	Існування загроз і ризиків на мікрорівні та регіональному рівнях, за якого увага концентрується на функціональній структурі безпеки, враховуючи загрози функціонування: трудового потенціалу, зайнятості населення, міграційної безпеки.	Враховано загрози функціонування трудового потенціалу, міграції зайнятості населення	У визначенні економічної безпеки увага концентрується на функціональній структурі безпеки підприємств, але не охоплює всі види безпеки повністю.

Продовження таблиці А.1

С. Загашвілі, Н. Гусаків, А. Оболенський	Захищеність соціальних суб'єктів підприємства від існування загроз на - макро - та - мікрорівнях для збереження і розвитку людського потенціалу, підтримки ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих моральних цінностей тощо.	Враховано збереження та розвиток людського потенціалу, моральні цінності підприємств а	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
А. Сантос, Л. Косалс	Вирішення проблем розповсюдження економічних та соціальних загроз соціальній системі підприємства	Враховано вирішення економічних, соціальних загроз соціальній системі підприємств а	Визначення економічної безпеки трактується з точки зору економічної та соціальної функції, а не охоплює всі види безпеки підприємства загалом
В. Дурдинець	Здатність протистояти протиріччям процесів, що виникають при прагненні індивідуумів задовольнити свої потреби за допомогою об'єктів і засобів, якими інші індивіди і групи також намагаються реалізувати свої інтереси.	Враховано здатність протистояти протиріччям соціальних процесів	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
А. Степаненко	Специфічна властивість динамічних систем підприємства, комплексний критерій оцінки якості будь-якої системи, що характеризує і динаміку системи і її технічне втілення.	Враховано оцінку якості будь-якої системи	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
Близнюк І. М., Братець О.Р., Бондаренко В.О., Цимбалюк В.Л., Чубрук Т.І.	Суспільні відносини щодо створення і підтримки на належному рівні життєдіяльності інформаційної системи суб'єкта господарської діяльності.	Враховано підтримку на належному рівні інформаційної системи	В цьому тлумаченні не розглядається розмежування поняття економічної безпеки по відношенню до економічної діяльності підприємства
Гладченко Т. Н., Городецький А. В.	Надійність і забезпеченість всіма необхідними засобами та захищеність інтересів у сфері економіки від внутрішніх та зовнішніх збитків.	Враховано захист від зовнішніх та внутрішніх загроз	В цьому тлумаченні поняття економічної безпеки розглянуто з економічної точки зору, але не враховано інші види безпеки.

Продовження таблиці А.1

Лісовська О. Л.	Стан об'єкту економічної безпеки в системі його зв'язків, що забезпечує самовиживання і розвиток в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз.	Враховано самовиживання і розвиток підприємств а	Термін економічної безпеки характеризується з економічної точки зору, але не охоплює всі види безпеки
Бандурка О. М.	Здатність зберігати власний статут і структуру згідно з визначеною суспільною місією, що характеризується, як стійкість економічної системи. 2) Здатність її протистояти руйнації організаційної структури (стійкість) і перешкодам досягнення цілей розвитку	Враховано здатність зберігати статутний капітал та організаційну структуру підприємств а	В цих тлумаченнях поняття економічної безпеки розглядається з економічної точки зору, але не враховано інші види безпеки

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні цілі та завдання оцінки стану управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств

Оцінка управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств	
Цілі	Завдання
1.Зміцнення позицій підприємств на конкурентному ринку та встановлення антикризових заходів підприємства	1.Своєчасне виявлення та попередження погроз, чинників впливу та умов, що обумовлюють майновий, матеріальний та фінансовий збиток
2. Забезпечення високої ефективності роботи персоналу підприємств та високого рівня кваліфікації персоналу	2. Визначення соціальних заходів, спрямованих на покращення кадрової безпеки підприємств
3.Зростання ресурсного потенціалу підприємства	3. Визначення стану системи управління економічною безпекою підприємств
4.Забезпечення технологічної незалежності підприємства	4. Вибір заходів, що будуть сприяти покращенню стану технічних та управлінських систем підприємства.
5.Висока фінансова ефективність роботи менеджменту та організаційної структури підприємства	5. Вибір заходів проведення, яких буде сприяти покращенню стану економічної безпеки підприємства
6. Встановлення кількісних та якісних характеристик оцінки економічної безпеки підприємств	6. Визначення стану економічної безпеки підприємств
7. Підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності підприємства	7. Визначення чинників впливу на отримані результати
8. Забезпечення економічно-фінансової безпеки та стабільності функціонування і розвитку підприємства в довгостроковій перспективі	8. Створення організаційних заходів, спрямованих на покращення управління економічною безпекою підприємств

Додаток В

Таблиця В.1

Показники оцінки системи управління економічною безпекою на сільськогосподарському підприємстві

ПІДСИСТЕМА	ПОКАЗНИКИ	МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ
1	2	3
ФІНАНСОВО – ЕКОНОМІЧНА	<i>Показники фінансово-економічної підсистеми</i>	
	1.Рівень рентабельності виробництва	Додаток В
	2.Коефіцієнт фінансової залежності капіталізованих джерел	
	3.Коефіцієнт абсолютної ліквідності	
	4.Коефіцієнт платоспроможності підприємства	
	5.Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	
	6.Коефіцієнт Бівера та Альтмана	
	7. Коефіцієнт автономії	
	8.Коефіцієнт оборотності активів підприємства	
	9. Прибуток підприємства	
10. Коефіцієнт ефективності використання власних коштів		
ТЕХНІКО- ТЕХНОЛОГІЧНА	<i>Показники техніко - технологічної підсистеми</i>	
	1.Коефіцієнт ефективності технологічних процесів у виробництві	Додаток В
	2. Коефіцієнт оновлення техніко - технологічної бази	
	3. Коефіцієнт зносу основних виробничих фондів	Встановлено експертами оцінки в балах від 0 до 5 балів
	4. Рівень автоматизації та механізації сільськогосподарського виробництва	
	5. Рівень придатності виробничого обладнання на підприємстві	
	6. Наявність прибуткових та недостатньо прибуткових видів виробництва	
	7. Достатність на підприємстві техніко – технологічної бази	
	8. Коефіцієнт використання виробничих потужностей підприємства	Додаток В
9. Коефіцієнт частоти травматизму на підприємстві		
КАДРОВА	<i>Показники кадрової підсистеми</i>	
	1.Наявність плинності кадрів на підприємстві	Додаток В
	2. Рівень матеріальної зацікавленості праці	Встановлено експертами оцінки в балах від 0 до 5 балів
	3. Рівень освіченості працівників підприємства	
	4. Відповідність та рівень кваліфікації фахівців виробничого підрозділу	
	5. Рівень кваліфікації працівників керуючого підрозділу	
	6. Наявність планово-економічного відділу та фінансової служби на підприємстві	
7. Рівень організації обліково-контрольної служби підприємства		
Продовження таблиці 2.16		
ЕКОЛОГІЧНА	<i>Показники екологічної підсистеми</i>	
	1. Рівень використання прогресивної техніки та технології на підприємстві	Встановлено експертами

		оцінки від 0 до 5 балів
	2. Ефективність використання земельних ресурсів	Додаток В
	3. Рівень виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції	Встановлено експертами оцінки від 0 до 5 балів
	4. Частка власних інвестицій, призначених для охорони навколишнього природного середовища	
	5. Рівень раціонального використання сільськогосподарських земель	
	6. Рівень негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище	
	7. Рівень екологічної освіти персоналу підприємства	
	8. Рівень розораності сільськогосподарських угідь та частка технічних культур, %	Додаток В
ІНФОРМАЦІЙНА	<i>Показники інформаційної підсистеми</i>	
	1. Коефіцієнт повноти та точності інформації	Додаток В
	2. Коефіцієнт захищеності інформації	
	3. Простота доступу до інформаційних джерел підприємства	Встановлено експертами оцінки від 0 до 5 балів
	4. Рівень оперативності отримання та передачі інформації на підприємстві	
	5. Рівень технологічних можливостей обробки інформації	
	6. Частота відновлення електронної бази даних 1с- бухгалтерії на підприємстві	
	7. Рівень інформаційної взаємодії підприємства з контактними аудиторіями	
	8. Рівень інформаційної забезпеченості на підприємстві	Додаток В
	9. Рівень інформаційної безпеки на підприємстві	

Додаток Д

Таблиця Д.1

Способи та підходи щодо визначення терміну «управління економічною безпекою підприємств»

Назва підходу	Основний чинник формування	Сутність підходу	Автори
інформаційний	захист комерційної таємниці	проблему пропонувалося вирішувати виходячи з передумови, що ступінь надійності всієї системи збереження інформації визначається рівнем безпеки найслабкішої ланки, якою вважається персонал організації	В. Ярочкін, А. Шемаєва
стратегічний	забезпечення належного рівня функціонування безпеки підприємства	суть даного способу полягає в тому що за основу беруть стратегію економічної безпеки підприємства, під якою розуміється сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення програмного рівня безпеки функціонування підприємства.	Г. А. Дмитренко, Г. Т. Куликов, М. В. Куркін, Є. С. Сич, В. Г. Швиданенко, В. М. Кузьомко, Н. І. Норіцина, В. А.
фінансовий	здатність підприємства забезпечувати реалізацію фінансових інтересів	підхід базується на підвищенні фінансової стійкості підприємства та захисті його комерційних інтересів від впливу негативних ринкових процесів.	Радзіна О.В., Я. Жаліло
ресурсно – функціональний	розвиток підприємства досягається шляхом ефективного використання корпоративних ресурсів за функціональними складовими економічної безпеки	забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства, запобігання внутрішнім та зовнішнім негативним впливам (загрозам), носить різнобічний характер, вивчаються основні процеси, що впливають на її забезпечення, проводиться аналіз розподілу й використання ресурсів підприємства, розробляються заходи щодо забезпечення максимально високого рівня функціональної складової економічної безпеки підприємства.	Ілляшенко С. Н., Кузенко Т. В., Покропивний С. Ф., Олейніков Є. А., Швиданенко Г. О., Олесюк О. І., Сенчагов В.

захистний	попередження та захист від негативного впливу зовнішнього середовища (економічна безпека розглядається з позиції впливу зовнішнього середовища).	захист підприємства від загроз зовнішнього середовища	Бендіков М. А., Колосов А. В., Шликов В., Соснін О., Пригунов П.
стійкісний	здатність підприємства, як економічної системи до збалансованості та стійкості	забезпечення стійкості, незалежності, здатності підприємства до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів	Горячева К. С., Капустін Н., Дубецька С. П.
системний	поєднання функціональних та ситуаційних начал, об'єднання фаз управління в єдиний управлінський цикл та різних рівнів об'єктів і суб'єктів управління в цілісну гнучку організаційну структуру	має враховувати можливість змін умов функціонування	Ю. Лисенко, В. Шлемко, І. Бінько
ситуаційний	конкретний склад обставин, які в значній мірі впливають на підприємство в даний момент	пов'язання конкретних прийомів та концепцій з певними конкретними ситуаціями для того, щоб досягти цілей організації, а також ті, які скоріше всього можуть вплинути на її успіх.	Ніколаюк С. І, Губчинський Б., Ансофф
процесний	зорієнтований на необхідність реорганізації діяльності – перехід на ресурсозберігаючу організаційну структуру підприємства	Безпека підприємства – розглядається, як бізнес - система, яка пов'язана з кінцевими цілями, яких є випуск продукції. Бізнес - процес – послідовність дій по перетворенню інформації та прийняття рішень для виробництва та реалізації продукції (послуг).	Морковіна Ю., О. Гончаренко, Б. Губський
структурний	основним чинником формування виступає ієрархічна організаційна структура управління діяльністю підприємств, що здійснюється за структурними елементами, а взаємодія структурних елементів через відповідних посадових осіб.	управління безпекою підприємства здійснюється через взаємозв'язки між її основними складовими та розподіл між ними прав і відповідальності та відносини лінійних, функціональних і програмних керівників підрозділів маркетингу та фінансів підприємства.	М. Хаммер, Дж. Чампі, А. Гальчицький
економічний	базується на використанні інформації, що міститься в бухгалтерській звітності сільськогосподарського підприємства	в рамках даного підходу передбачено порівняння прибутку і витрат підприємства до і після настання несприятливих подій.	О. Власюк, В. Геєць

технічний	основним чинником виступає наявність необхідної техніки та використання новітніх прогресивних технологій.	даний підхід базується на можливості безперервного виробництва продукції, завдяки відлагодженому постачанню сировини, комплектуючих і матеріалів належної якості, наявності необхідної техніки, використання ним нових прогресивних технологій.	Т. Васильців, З. Варналій, В. Воротін
гармонізаційний	гармонізація інтересів підприємства з інтересами зовнішнього середовища	сутність підходу полягає в захисті економічних інтересів підприємства та взаємодії із зовнішнім середовищем	Козаченко Г. В., Пономарьов В.П., Ляшенко О. М.
конкурентний	наявність конкурентних переваг на підприємстві	наявність конкурентних переваг, як головна умова сутності підходу щодо управління безпекою підприємств	Белокуров В.В., Барановського О. І.
цільовий	стратегічні цілі діяльності підприємства	відображає погляд на управління, що підкреслює центральну роль досягнення мети, як критерію для оцінки управління.	Шемаєва Л. Г., Белова О.Ф., Мутіян В.І.

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Система цілей забезпечення економічної безпеки підприємств

Стратегічна мета	Тактичні цілі	Розшифровка складових (дій)
Гарантування стабільного та максимально ефективного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому	1. Підвищення прибутковості сільськогосподарського виробництва	Головною метою створення забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств є стійкий розвиток й ефективне управління сільськогосподарським підприємством у ринкових умовах. Зокрема, підвищення дохідності забезпечується через спеціалізацію та концентрацію виробництва. Від виробництва високодохідних продуктів зазвичай отримують більший чистий прибуток з гектара, більший чистий дохід(прибуток) на одиницю продукції. Збільшення валової доданої вартості створеної у сільському господарстві в 2015р. до 86,5 млн. грн. і у 2020 р. до 122,1 млн. грн., проти 42,9 млн. грн. у 2010 р. Збільшення норми прибутку сільськогосподарських підприємств у 2015р. до рівня менше 15%(проти 4,1 в 2010р.), як свідчать дані стратегічних орієнтирів розвитку сільськогосподарських підприємств на період до 2020р.
	2. Підвищення продуктивності і оплати праці в сільському господарстві	Від продуктивності праці залежить також рівень її оплати, а отже, з'являється матеріальна зацікавленість працівників у збільшенні результатів виробництва, адже ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від забезпечення раціонального використання трудових ресурсів та формуванні матеріального стимулювання праці

	<p>3. Висока ефективність менеджменту, оптимальність та ефективність його організаційної структури.</p>	<p>Організаційна структура управління — форма поділу праці, що закріплює певні функції управління за відповідними структурними підрозділами апарату управління. У широкому розумінні задача керівників підприємств полягає в тому, щоб обрати ту організаційну структуру, яка найкраще відповідає цілям і задачам підприємства, а також внутрішнім і зовнішнім чинникам, що впливають на неї.</p>
	<p>4. Захист інформаційного поля комерційної таємниці та досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи усіх підрозділів.</p>	<p>Належні служби підприємства виконують певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової ЕБП. До таких належать: 1. Збирання всіх видів інформації, що має відношення до діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання. 2. Аналіз одержуваної інформації. 3. Прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів на підприємстві.</p>
	<p>5. Високий рівень кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу.</p>	<p>Інтелектуальна й кадрова складова — належний рівень економічної безпеки у великій мірі залежить від складу кадрів, їхнього інтелектуалізму, професіоналізму та освіти.</p>
<p>Виробництво високоякісної та конкурентоспроможної продукції конкуруючої на внутрішніх та зовнішніх ринках галузях економіки</p>	<p>1. Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції</p>	<p>Для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції необхідно впроваджувати сучасну техніку й технології і впроваджувати інноваційні заходи у технології виробництва сільськогосподарської продукції й поліпшення організації та оплати праці, адже в сучасних жорстких конкурентних умовах високого результату досягти неможливо.</p>

	2. Збільшення експорту сільськогосподарської продукції	На даний момент в сільськогосподарському секторі інвестори вже займаються постачанням таких важливих складових, як насіння більш врожайніших сортів та гібридів та мінерального добрива до сільських фермерів, а також інсектицидів, фунгіцидів, дефолтів. Важливими умовами для подальшого розвитку експорту сільськогосподарської продукції є удосконалення кредитного фінансування українських фермерів, захист національного сільського господарства відповідно до стандартів ВТО, легший лізинг сільськогосподарських машин, створення дистрибуторської мережі (сільськогосподарські біржі). Україна може відігравати роль великого експортеру круп та в змозі стати експортером м'яса, молока та цукру до інших країн.
	3. Збільшення органічної продукції	Збільшення площ сільськогосподарських угідь, сертифікованих відповідно до органічних стандартів у 2015 р. до 5% і у 2020р. – до 7%, проти 0,7% у 2010р. та зростання частки органічної продукції у 2015р. до 7 % валової продукції, у 2020р. – до 10 %, за даними стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України на період до 2020 року..
	4. Забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності технічного потенціалу	Техніко-технологічна модернізація сільськогосподарського виробництва шляхом залучення інвестицій з інших галузей національної економіки та прямих іноземних інвестицій, удосконалення форм, напрямів, розмірів і важелів державної підтримки відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства.

Додаток 3

Таблиця 3.1

Напрями групування чинників внутрішнього середовища, які впливають на ефективність управління підприємством та економічну безпеку підприємств

Напрями групування	Чинники внутрішнього середовища, які впливають на управління економічної безпеки підприємств
Цільовий напрям	Реальність цілей, виходячи з можливостей підприємства; досяжність цілей з позиції якості персоналу підприємства; конкретність цілей і розуміння всіма членами колективу; гнучкість цілей під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища; гармонічність поєднання цілей між собою; ступінь організації процесу виробництва; організованість системи передачі встановлених цілей; можливість проведення процедури спільного визначення цілей діяльності підприємства; відсутність суперечностей дій персоналу в процесі досягнення цілей; наявність зворотного зв'язку в процесі досягнення цілей
Організаційний напрям	Відповідність організаційної структури розміру підприємства та ступеня диверсифікації його діяльності; існування різних видів зв'язків для координації діяльності підприємства; оптимальність співвідношення підрозділів різних рівнів управління; установлений масштаб керування та контролю; існування системи поділу праці та спеціалізації; існування системи розподілу прав і відповідальності; дотримання норм керування; оптимальність співвідношення централізації та децентралізації; оптимальність рівня
Технологічний напрям	Відповідність технологічних засобів сучасним вимогам; повнота охоплення автоматизацією функцій управління; оперативність роботи з документами та іншими джерелами інформації; раціональність управлінської інформації; результативність використання інформації; ступінь повноти реалізації управлінських рішень
Кадровий напрям	Наявність якісної та кількісної укомплектованості кадрового складу; наявність працівників, які мають певний стаж роботи; віковий склад працівників підприємства; плинність персоналу на підприємстві; використання робочого часу; рівень оплати та мотивації праці на підприємстві; продуктивність праці на підприємстві; умови утримання персоналу підприємства
Культурний напрям	Рівень організації діяльності підрозділів управління персоналом; рівень стану трудової дисципліни; рівень задоволеності умовами праці та організацією робочих місць; рівень безпеки та охорони праці; рівень соціального розвитку та соціального захисту

	працівників; стан соціально- психологічного клімату в колективі; прийняті в організації норми поведінки працівників; задоволеність працівників результатами своєї праці; значення особистості керівника для діяльності підприємства; існування системи врахування інтересів працівників
Виробничий напрям	Рівень фондівіддачі та матеріалівіддачі виробничого процесу; рівень забезпечення виробничого процесу основними засобами, які відповідають сучасним вимогам; рівень фізичного та морального зносу виробничих потужностей; рівень оборотності виробничих запасів, незавершеного виробництва та готової продукції; рівень сертифікованості продукції; якість продукції, яка відповідає всім нормам і вимогам
Фінансовий напрям	Фінансова незалежність підприємства; забезпеченість підприємства оборотними засобами; платоспроможність підприємства; рівень оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості; використання грошових потоків на підприємстві; використання власного капіталу підприємства
Маркетинговий напрям	Рівень конкурентоспроможності підприємства; зміна обсягів реалізації продукції; зміна обсягів реалізації продукції на експорт; рівень рентабельності продажів; рівень оборотності готової продукції; окупність витрат у маркетингову діяльність; рівень перепродажної підготовки; рівень рекламної діяльності; рівень обслуговування клієнтів
Інвестиційний напрям	Ступінь забезпечення необоротних активів власним капіталом; ступінь забезпеченості оборотними та необоротними активами; рівень оборотності оборотних активів; частка власних коштів підприємства в реальному інвестуванні; наявність короткострокових та довгострокових фінансових інвестицій; частка власних коштів підприємства у фінансовому інвестуванні; використання фінансових і реальних інвестицій
Інноваційний напрям	Інновації в техніці та технологіях в сільськогосподарському виробництві та тваринництві і рослинництві

Додаток К

Таблиця К.1

**Фінансово-економічні показники досліджуваної сукупності
сільськогосподарських підприємств, 2017 рік**

№	Назва сільськогосподарського підприємства	Коефіцієнт поточної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності
Криничанський район			
1	ДГ Руно	1,23	0,12
2	ПАФ Агробізнес	0,92	0,34
3	ПВФ Агроцентр	1,36	0,67
4	СГ ТОВ Дружба	1,12	0,56
5	СГ ТОВ Тропик	0,23	0,98
6	СТОВ Діоніс	1,65	0,12
7	СТОВ Лада	2,21	0,56
8	СТОВ Українка	1,98	0,12
9	ТОВ Агросвіт	2,10	0,89
10	ТОВ Акцент-Агро	1,34	0,23
11	ТОВ Благодать	1,56	0,67
12	ТОВ Гримуче	1,43	0,64
13	ТОВ Гуляйпілля	0,93	0,12
14	ТОВ Дзежинець	0,99	0,11
15	ТОВ Дніпро	1,45	0,45
16	ТОВ Добробут-агро	2,15	0,34
17	ТОВ Іванівка	1,23	0,32
18	ТОВ Карат-плюс	1,67	0,21
19	ТОВ Квазар-99	1,25	0,09
20	ТОВ Маяк	2,13	0,53
21	ТОВ Надія	1,97	0,71
22	ТОВ Поле	2,10	0,24
23	ТОВ Правда	1,34	0,31
24	ТОВ Райагрохім	1,22	0,11
25	ТОВ Степовик	0,14	0,43
26	ТОВ Тера	0,96	0,02
27	ТОВ Україна	1,58	0,21
28	ТОВ Унірем	2,11	0,09
Синельниківський район			
29	ТОВ ДВК	1,95	0,71
30	ТОВ Нива	2,13	0,24
31	ТОВ Промінь	0,65	0,31
32	ТОВ Дніпроагротехнологія	0,23	0,11

33	АТЗТ Агро-Союз	2,34	0,12
34	ТОВ Гарант Агро	1,28	0,34
35	ТОВ Дніпроагроальянс	2,10	0,67
36	ТОВ Агросвіт	0,87	0,23
37	ТОВ "Агролан-С"	0,65	0,67
38	ТОВ "Агро-Дніпро"	1,25	0,64
39	ТОВ "Луг"	1,67	0,12
40	ТОВ "Козачий гай"	2,13	0,11
41	ТОВ "Тріада"	0,23	0,45
42	ТОВ "Флоріат"	0,34	0,34
43	ТОВ "Агро-Олімп"	0,97	0,32
44	ТОВ "Терса"	1,78	0,21
45	ТОВ "Форель"	2,15	0,09
46	ТОВ "Агросервіс"	0,56	0,53
47	ТОВ "Нива"	1,65	0,71
48	ТОВ "Василівське"	0,79	0,24
49	ТОВ "Весна"	0,92	0,31
50	ТОВ "Східне"	2,13	0,11
51	ТОВ "Славутич-2"	2,22	0,83
52	ТОВ "Агромир"	1,98	0,24
53	ТОВ АФ "Хлібодар"	1,25	0,56
54	ТОВ "Альтернатива"	1,34	0,90
55	ТОВ "Скіфія"	2,23	0,98
56	ТОВ "Воля"	1,54	0,67
57	ТОВ "Укрсільгоспром"	1,24	0,45
58	ТОВ "Весела Ферма"	0,23	0,69
59	ТОВ "Маяк"	0,54	0,64
Солонянський район			
60	СТОВ "Агрос"	1,45	0,11
61	СТОВ АВС Діон	2,22	0,83
62	СТОВ Агромайстер	1,32	0,24
63	СТОВ Вікторія	0,72	0,56
64	СТОВ Гайдамацьке	0,34	0,90
65	СТОВ Держинівське	2,13	0,24
66	СТОВ Земля	2,22	0,31
67	СТОВ Колос	1,98	0,11
68	СТОВ Прогрес	1,25	0,93
69	ТОВ Авіас-2000	1,34	0,56
70	ТОВ Агроінвест	2,23	0,12
71	ТОВ Агрополімердеталь	1,54	0,09
72	ТОВ Агро-степ	1,24	0,18
73	ТОВ АФ Геоцентр	0,23	0,23

74	ТОВ Дак	1,97	0,67
75	ТОВ ЗПВ Супутник	2,15	0,64
76	ТОВ Колос	0,56	0,12
77	ТОВ Луговське	1,65	0,11
78	ТОВ Мрія-сервіс	0,79	0,45
79	ТОВ ПКФ Укрсельхозпром	0,92	0,34
80	ТОВ Прогрес	2,13	0,32
81	ТОВ Союз-3	2,22	0,21
82	ТОВ Заповіт Ілліча	1,98	0,09

Додаток Л

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Степанов Д.С. Методологічні засади фінансового планування діяльності підприємств. *Обліково-фінансове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України на інноваційній основі*. Колективна монографія. Дніпропетровськ. Герда. 2015. С.429-437 (довідка про участь у держтематичі). (Особистий внесок автора полягає у розробці теоретичних та методологічних засад фінансового та бізнес-планування сільськогосподарських підприємств) (0,33 д.а.)

2. Степанов Д.С. Основні функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств як елемент управління безпекою економічної системи. *Економічна кібернетика та моделювання соціально-економічних систем*. Монографія. Дніпро. 2017, С.446-454 (Особистий внесок автора полягає у вдосконаленні економічних засад економічної безпеки сільськогосподарських підприємств) (0,33 д.а.)

3. Степанов Д.С. Концепції економічної безпеки АПК від макро- до макрорівня. *Фінансово-облікове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України*. Колективна монографія. Дніпро. 2017. С.322-331 (Особистий внесок автора полягає у розробці концепції економічної безпеки АПК) (0,44 д.а.)

4. Степанов Д.С. Діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна діяльність та економічна безпека підприємств*. Монографія. Дніпро. 2017. С.290-298. (Особистий внесок автора полягає у розробці шляхів удосконалення діагностування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств) (0,38 д.а.)

5. Степанов Д.С. Формування концепції економічної безпеки сільськогосподарського підприємства: методика, показники. *Теорія і практика діяльності підприємств*. Монографія. Пороги. С.147-156 (Особистий внесок автора полягає у розробці концептуальних аспектів

економічної безпеки сільськогосподарського підприємства) (0,38 д.а.)

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

6. Степанов Д.С. System of financial–economic security of enterprises. *Економічний простір:збірник наукових праць*. Дніпро. №115. 2016. С. 180-190. (0,42 д.а.)

7. Степанов Д.С. Система управління економічною безпекою сільськогосподарського підприємства *Економічний простір:збірник наукових праць*. №121. Дніпро. 2017. С. 179-187. (0,33 д.а.)

8. Степанов Д.С. Вплив інвестиційного забезпечення та величини сільськогосподарського підприємства на його економічну безпеку. *Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал*. №16. серпень, 2017р. С.55-60 (0,33 д.а.)

9. Степанов Д.С. Innovation component of polystructural process of formation and diagnostics of economic security of enterprise. *Агросвіт. Науково-практичний журнал*. №6, березень, 2019р. С.89-98 (включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Index Copernicus, Індекс Google Scholar*) (0,38 друк.арк).

Статті у зарубіжних та міжнародних наукометричних виданнях

10. Степанов Д.С. Формування та діагностика економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. *Международный научный журнал «Интернаука»*. №3, 2017. <http://www.inter-nauka.com/issues/2017/3/2148>

11. Демчук Н.І., Степанов Д.С. Principal methodical approaches to enhancing the economic security potential of an agricultural enterprise. *Уральский научный вестник*. Казахстан, 2019. С.205-216 (загальний обсяг – 0,46 д.а. *Особистий внесок автора – 0,32 д.а.: обґрунтовано комплекс заходів, що*

здійснюють вплив на потенціал економічної безпеки сільськогосподарського підприємства).

Опубліковані матеріали апробаційного характеру:

12. Степанов Д.С. *Теоретичні засади ефективного функціонування промислових підприємств*: I Міжвузівська науково-практична Інтернет-конференція «Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку», 20 жовтня 2014 р. Дніпропетровськ: ДДАЕУ, 2014. С. 611-614. (сертифікат учасника) (0,13 д. а.).

13. Степанов Д.С. *Інноваційно-інвестиційна політика держави*: Міжнародна науково-практична конференція: «Стратегические вопросы мировой науки», 5 лютого 2015 р. Варшава (Польща), 2015. С. 88-90. (0,08 д. а.).

14. Степанов Д.С. *Финансовая безопасность предприятий Украины*: Международная научно-практическая конференция: «Актуальные проблемы взаимодействия экономики, государства и общества» 30 мая 2015. Дербенте (Дагестан) (0,15 д. а.).

15. Степанов Д.С. *Фінансово-економічна ефективність вітчизняних підприємств*: Науково-практична конференція: «Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи», 04-06 березня 2015р., ДДАЕУ, Дніпропетровськ, Т. 1 С.53-54 (0,04 д. а.).

16. Степанов Д.С. *Об'єктивна необхідність створення регіональних міжнародних фінансових організацій*: 6 Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція: «Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку». 14-15 травня 2015 р. Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. С. 61-64. (0,13 д. а.).

17. Степанов Д.С. *Методичне забезпечення активізації інвестиційного процесу*: 3 Международная научно-практическая конференция: «Развитие

форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации». 22-24 апреля 2015. Петровпавловск, Т.2.С. 61-68. (0,29 д. а.).

18. Степанов Д.С. *Суть, зміст та значення кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства*: Міжнародна науково-практична інтернет конференція: «Економіка і фінанси: Аналіз тенденцій та перспектив розвитку». 13 листопада 2015 р., Дніпропетровськ, С.140-144. (0,17 д. а.).

19. Демчук Н.І., Степанов Д.С. *Інноваційна діяльність аграрних підприємств України в умовах глобальної фінансової кризи*: 3 Міжнародна конференція «Професіологія та ергономіка в контексті наук про працю - 2015». 22.06-23.06.2015. Зелена Гора (Польща). С 94-95. (загальний обсяг – 0,04 д.а., особистий внесок автора – 0,03 д.а.: розкрито головні особливості інноваційної діяльності аграрних підприємств).

20. Степанов Д.С. *Аптечне обслуговування населення сільських територій*: I міжнародная научно-практическая конференция «Финансовые аспекты развития государства, регионов и субъектов хозяйствования: современное состояние и перспективы»,. 25-26 декабря 2015 г., г. Одесса. С. 53-59 (0,25 д. а.).

21. Степанов Д.С. *Поняття та особливості капіталу підприємства суб'єкта міжнародних економічних відносин*: 7 Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих учених, аспірантів, студентів: «Творчий пошук молоді - курс на ефективність». 25 лютого 2016 р., Хмельницький, С.261-264 (0,13 д. а.).

22. Степанов Д.С. *Теоретичні засади активізації інноваційно-інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств*: 4 Міжнародная научно-практическая конференція: «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации». 5-7 апреля 2016. Днепропетровск, С.235-238. (0,13 д. а.).

23. Степанов Д.С. *Економічна безпека сільськогосподарських підприємств*: Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні

імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації». 30-31 березня 2017 року. С. 59-64. (0,17 д. а.).

24. Степанов Д.С. *Управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств*: Міжнародна науково-практична конференція: "Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві". 16-17 травня 2017 року. С. 79-83. (0,17 д. а.).

25. Степанов Д.С. *Економічна безпека підприємств в контексті її діагностування*: Міжнародна науково-практична конференція: «Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи». Дніпро, 2019р., С.262-269 (0,29 д. а.).

26. Степанов Д.С. *Особливості поліпшення економічної безпеки підприємств в умовах кризи*: III Всеукраїнська науково-практична конференція: «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти». 28-29 березня 2019 р. Частина 1, Дніпро. С. 473-478. (0,21 д. а.).

Додаток М

Основні теоретичні та методологічні положення, висновки та наукові результати дослідження апробовано у доповідях та обговорено на таких науково-практичних конференціях:

- міжнародних: «Стратегические вопросы мировой науки» (Польща, Варшава, 5 лютого 2015 р.), «Актуальные проблемы взаимодействия экономики, государства и общества» (Дагестан, г. Дербенте, 30 мая 2015 г.), «Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку» (Хмельницький, 14-15 травня 2015 р.), «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации» (Петровпавловск, 22-24 апреля 2015 г.), «Економіка і фінанси: Аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (Дніпропетровськ, 13 листопада 2015 р.), «Професіологія та ергономіка в контексті наук про працю -2015» (Зелена Гора, Польща, 22.06-23.06.2015 р.), «Финансовые аспекты развития государства, регионов и субъектов хозяйствования: современное состояние и перспективы» (г. Одесса, 25-26 декабря 2015 г.), «Творчий пошук молоді-курс на ефективність» (Хмельницький, 25 лютого 2016 р.), «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации» (Днепропетровск, 5-7 апреля 2016.), «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації» (30-31 березня 2017 р.), «Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві» (16-17 травня 2017 р.), «Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи» (Дніпро, 2019р.);

- всеукраїнських: «Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку» (Дніпропетровськ, 20 жовтня 2014 р.), «Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи» (Дніпропетровськ, 04-06 березня 2015р.), «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти» (Дніпро, 28-29 березня 2019 р.).